

PODOABE ȘI PIESE DE ÎMBRĂCĂMINTE DIN MILENIUL I E.N.

de
SEVER DUMITRAȘCU

Introducere

În rândurile ce urmează vom prezenta *un repertoriu al pieselor de podoabă și îmbrăcăminte* deținute de secția de istorie de la Muzeul Țării Crișurilor din Oradea, datînd din mileniul I e.n.

Studierea podoabelor și a pieselor de îmbrăcăminte este un capitol important din *istoria obiectivă*, istoria existenței permanente a *nevoilor umane* — grija pentru *asigurarea hranei, procurarea îmbrăcămînții și construirea locuințelor*. Podoabele și piesele de îmbrăcăminte mai ilustrează și *felul de a gîndi* al tuturor comunităților, popoarelor, în toate continentele și în toate epocile istorice. Îmbrăcăminte care depinde de *nevoi* (*cald, frig, temperatură moderată sau excesivă, constantă sau schimbătoare*) mai reflectă și starea *socială* (bogați, înstăriți, săraci) și oglindește adeseori, la *comunitățile populare*, specificul, felul lor propriu de a se manifesta în viața lor cotidiană sau de excepție (ritualuri, sărbători, festivități), felul lor propriu de a vedea frumosul și de a se „arăta” în fața lor și a semenilor lor. Îmbrăcăminte reflectă o *mentalitate*.

Îmbrăcăminte (ca și hrana și locuința) depinde permanent de stadiul economic și social, de cunoștințele tehnologice ale fiecărei epoci istorice. De felul îmbrăcămînții au depins și podoabele, piesele de îmbrăcăminte. Ele au depins de priceperea meșterilor care le-au lucrat, de măiestria și cutezanța lor.

Istoria podoabelor și pieselor de îmbrăcăminte este și un capitol al *istoriei tehnologiei*, un capitol din ceea ce numim istoria *forțelor de producție*, ceea ce e de natură să ne conducă înspre chiar esența existenței umane și mai ales a evoluției umanității. Și chiar spre intimitatea acestui proces.

Dacă *armele* (reflectînd un anume stadiu tehnologic și anume: *accidentale nevoi*) sînt folosite mai ales de bărbați, *podoabele și piesele de îmbrăcăminte* sînt purtate de toți membrii comunității (*bărbați, femei, bătrîni, copii*). Ca și *uneltele* au caracter universal. Ca și *uneltele*, necesare întregii comunități, podoabele și piesele de îmbrăcăminte sînt și

masculine și feminine. S-ar putea afirma chiar că ele, *podoabele și piesele de îmbrăcăminte* sînt mai ales un domeniu al *femeilor*, la care se adaugă și bătrînii și copiii și desigur bărbații. Este o „revanșă“ a acestor membri ai comunității față de „domeniul special“ al armelor (al războiului!), operă mai ales, dar nu exclusiv, bărbătească. Podoabele și piesele de îmbrăcăminte ca și *casa, hrana, îmbrăcămintea* — produse ale *agriculturii și meșteșugului* — a industriei — reprezintă partea aceea din *istoria istorie* a comunităților, a popoarelor, spre deosebire de *istoria ca accident, istoria violenței și războaielor nedrepte*. Este un capitol din *istoria ca istorie* a dreptului oamenilor la *viață, la muncă, la libertate, dreptate, liniște* și existență de *sine stătătoare*. Un element al istoriei dreptului oamenilor, bărbați, femei, bătrîni, copii, la *fericire*. Desigur mai greu — dar nu imposibil de atins. *Podoabele și piesele de îmbrăcăminte* reflectă dacă nu fericirea acestora, cel puțin *bucuria* ce au avut-o și și-au dorit-o întotdeauna, deasupra tuturor adversităților. Și ele nu au fost puține. Este dovada *faptului istoric* stabilit de istorici și toți cercetătorii din alte domenii, că alături de muncă și adevăr, de-a-lungul veacurilor, un rol însemnat l-a jucat frumosul, dorința de frumos. Căci fără frumos, ca și fără adevăr nu poate exista cultură, nici civilizație și desigur nici umanitatea. Sau mai adevărat spus, poate exista, dar există în stare de criză, în stare de crispăre, nu în starea sa *real naturală*. Și trebuie să recunoaștem că spre *casă, hrană, îmbrăcăminte*, procurate în mare parte de bărbați, au tins, deși nu le-au avut întotdeauna, mai cu nădejde, nu numai bărbații, ci mai ales femeile, copiii, bătrînii.

Cercetarea *bijuteriilor*, a tezaurelor celebre (de podoabe și vase) a cunoscut în *istoriografie* lucrări din cele mai îndrăznețe. Sînt tezaure celebre: *Pietroasa*, publicat de Al. Odobescu (1889)¹, *Boscœreale*, publicat de A. Héron de Willfosse² (1899), *Hildesheim*, publicat de E. Pernice și C. Winter³ (1901), *Berthouville*, publicat de E. Babelon⁴ (1916), *Traprain*, publicat de A. O. Curle⁵ (1923), *Tarent*, publicat de P. Wuilleumier⁶ (1930), *Mildenhall*, publicat de J. W. Brailsford⁷ (1947) și altele.

Un capitol important îl constituie cercetarea diferitelor tipuri de *bijuterii*, a pieselor de podoabă, după destinația lor, podoabe pentru urechi, piese pentru veșminte, folosite și ca ornament pe umăr sau pentru mîini. Încă la începutul secolului K. Hadaczek⁸ (1903) publică sinteza sa asupra

¹ A. Odobescu, *Le Trésor de Pétroussa*, I, Paris, 1889; II, Paris, 1896; III, Paris, 1900; *idem*, *Opere*, IV, București, 1976, Ediție îngrijită, Introducere, Comentarii și Note de M. Babeș, Studii arheologice R. Harhoiu și Gh. Diaconu.

² A. Héron de Villfosse, *Le Trésor de Boscœreale*, in *Monuments Piat*, V, Paris, 1899.

³ E. Pernice, C. Winter, *Der Hildesheimer Sichelberfund*, 1901.

⁴ E. Babelon, *Le trésor d'argenterie de Berthouville*, Paris, 1916.

⁵ A. O. Curle, *The Treasure of Traprain*, Glasgow, 1923.

⁶ P. Wuilleumier, *Le trésor de Tarente*, Paris, 1930.

⁷ J. W. Brailsford, *The Mildenhall Treasure: a Provisional Handbook*, London, 1947.

⁸ K. Hadaczek, *Der Ohrschmuck der Griechen und Etrusker*, Wiena, 1903.

podoabelor grecești și etrusce pentru urechi, alături de care amintim, printre altele, lucrările clasice: a lui A. Furtwängler⁹ (1900), asupra *gemelor antice*, a lui E. Sundwall¹⁰ (1943) privind fibulele vechi italiote, a lui H. Battke¹¹ (1953) referitoare la podoabe pentru mână și a lui O. Neverov¹² (1976) care prezintă gemele și cameele din colecțiile Muzeului Ermitaj din Leningrad. În cadrul mare al *istoriei tehnologiei* un loc important este consacrat și meșteșugurilor producerii pieselor de podoabă și îmbrăcăminte¹³.

Cercetări și sinteze remarcabile au înfățișat arta Europei din preistorie pînă în evul mediu — ne referim desigur numai la începutul evului mediu — atît în sens cronologic cît și în ce privește contribuția sau realizările *specifice* ale diferitelor popoare, deci din punct de vedere etno-cultural. S-a luat în considerare și influența suferită de arta europeană — de-a lungul secolelor — din partea artei din *Asia centrală* sau din *Iran* și *India*, cît și, desigur, influențele acesteia asupra artelor din *Asia Centrală*, *Iran* și *India*. Amintim autorii unora din lucrările care, din punctul nostru de vedere, nu pot să nu fie remarcate în ceea ce privește diferitele tipuri specifice de podoabe și piese de îmbrăcăminte în ordine cronologică: W. Torbrügge (1970) pentru Europa preistorică¹⁴, P. Jacobsthal (1944) pentru arta *celtică*¹⁵, D. Popescu (1971/72) pentru tezaurele de argint *dacice*¹⁶, H. Schoppa¹⁷ (1957), B. Overbeck¹⁸ (1973), J. P. Kent, K. S. Painter¹⁹ (1977), A. Riegl²⁰ (1927, 1953), pentru arta romană, romană provincială și romană tîrzie.

Numeroși cercetători și savanți au studiat arta *creștină* a lumii europene: O. M. Dalton²¹ (1923), W. F. Volbach²² (1961), A. Grabar²³ (1967),

⁹ A. Furtwängler, *Die autiken Gemmen*, I—III, Leipzig — Berlin, 1900.

¹⁰ E. Sundwall, *Die älteren italioten Fibeln*, Berlin, 1943.

¹¹ H. Battke, *Geschichte des Ringes*, Baden-Baden, 1953.

¹² O. Neverov, *Antique intaglios in the Hermitage collection*, Leningrad, 1976.

¹³ C. Singer, E. J. Holmayard, A. R. Hall, *History of Technology*, I, Oxford, 1954.

¹⁴ W. Torbrügge, *L'Europe préhistorique*, Lausanne, 1970.

¹⁵ P. Jacobsthal, *Early Celtic Art*, Oxford, 1944.

¹⁶ D. Popescu, *Tezaure de argint dacice*, I, în *BMI*, 40, 4, 1971, p. 19—32; II, în *BMI*, 41, 1, 1972, p. 5—22.

¹⁷ H. Schoppa, *Die kunst der Römerzeit in Gallien Germanien und Britanien*, München — Berlin, 1957.

¹⁸ B. Overbeck, *Argentum Romanum: ein Schatzfund von spätrömischen Prunkgeschirr*, München, 1973.

¹⁹ J. P. C. Kent, K. S. Painter, *Wealth of the Roman World ad 300—700*, London, 1977.

²⁰ A. Riegl, *Spätrömische Kunstindustrie*, 1927²; idem, *Industria artistică tardo-romana*, Firenze, 1953 (traducere de B. Forlati Tamoro și M. T. Ronga Leoni).

²¹ O. M. Dalton, *East Christian Art*, Londra, 1923.

²² W. F. Volbach, *Early Christian Art*, Londra, 1961.

²³ A. Grabar, *Die Kunst des frühen Christentums*, 1967; idem, *Die Kunst im Zeitalter Justinians*, 1967.

J. Beckwith²⁴ (1970), cea germană: W. von Jenny, W. Volbach²⁵ (1933), respectiv longobardă: E. Schaffran²⁶ (1941), J. Werner²⁷ (1950), ostrogotă: V. Bierbrauer²⁸ (1973), M. Kohl²⁹ (1982), francă: K. Böhner³⁰ (1958), romano-francă: R. Pirling³¹ (1974), merovingiană: M. Fleury, A. France Lanard³² (1961), H. Ament³³ (1975), alamană, respectiv bavareză: J. Werner³⁴ (1955) și R. Christelein³⁵ (1970, a popoarelor tărce vechi pătrunse în Europa, huni: J. Werner³⁶ (1956), avari: D. Csallány³⁷ (1956), a maghiarilor de neam fino-ugric și a altor popoare de stepă: G. László³⁸ (1970).

Eforturi remarcabile s-au făcut pentru cunoașterea artei *vechilor slavi*: J. Strzygowski³⁹ (1929), B. Chropovsky⁴⁰ (1978), Z. Čilinska⁴¹ (1981), și a celor trei state ce au dominat politic Europa celei de a doua jumătăți a mileniului I al erei noastre, *Imperiul lui Carol cel Mare*⁴², *Moravia Mare*⁴³ și vechiul *Imperiul bizantin*, care va supraviețui atât Imperiului carolingian, cât și statului moravian. Studiile și sintezele asupra artei bizantine sînt numeroase, amintim aici pe cele ale lui P. Orsi⁴⁴ (1942), M. C. Ross⁴⁵

²⁴ J. Beckwith, *Early Christian and Byzantine Art*, Londra, 1970.

²⁵ W. von Jenny, W. Volbach, *Germanischer Schmuck des frühen Mittelalters*, Berlin, 1933.

²⁶ E. Schaffran, *Die Kunst der Langobarden in Italien*, Jena, 1941.

²⁷ J. Werner, *Die Langobardischen Fibeln aus Italien*, Berlin, 1950.

²⁸ V. Bierbrauer, *Die Ostgotische Funde von Domagnano, Republik San Marino (Italien)*, in *Germania*, 51, 1973, 501 p.

²⁹ M. Kohl, *Die Ostgotischen Funde vom Domagnano in Germanischen Nationalmuseum Nürnberg*, in *Jahrbuch des Römisch — Germanischen Zentralmuseums Mainz*, Festschrift Hundt, 23—24; 3 1976—1977, Mainz, 1982.

³⁰ K. Böhner, *Die fränkischen Altertümer des Trier Landes*, in *German. Denkm. d. Völkerwanderungszeit*, B, 1958.

³¹ R. Pirling, *Des römisch-fränkische Gräberfeld von Krefeld — Gellep 1960—1963*, in *Germ. Denkm. d. Völkerwanderungszeit*, B, 8, 1974, 230 p.

³² M. Fleury, A. France Lanard, *Les bijoux mérovingiens d'Arnegonde*, *Art de France*, 1, 1961.

³³ H. Ament, *Archäologie des Merowingereiches. Register der Literaturbericht 1971 bis 1975*, in *BeRGK*, 56, 1975, p. 566 sqq.

³⁴ J. Werner, *Das alamanische Gräberfeld von Mindelheim*, in *Material. Bayer. Vorgesch.*, 6, 1955.

³⁵ R. Christelein, *Alamanisch — Bajuvarische Siedlung im Allgäu*, in *Neue Ausgrabungen in Bayern*, 1970.

³⁶ J. Werner, *Beiträge zur Archäologie des Attila Reiches*, München, 1956.

³⁷ D. Csallány, *Archäologische Denkmäler der Awarenzeit in Mitteleuropa*, Budapest, 1956.

³⁸ Gy. László, *Steppenvölker und Germanen*, Budapest, 1970, cf. și M. Grjaznov, *L'art ancien de l'Altai*, Leningrad, 1958.

³⁹ J. Strzygowski, *Die altslawische Kunst*, Augsburg, 1929.

⁴⁰ B. Chropovský, *La beauté des bijoux slaves anciens*, (Bratislava), 1978.

⁴¹ Z. Čilinska, *Das Metall in frühslawischer Kunst*, (Bratislava), 1981.

⁴² *Die Domschatzkammer zu Aachen*, Aachen, 1980.

⁴³ *Grossmähren*, Berlin, 1968.

⁴⁴ P. Orsi, *Sicilia Bizantina*, Roma, 1942.

⁴⁵ M. C. Ross, *Catalogue of the Byzantine and Early Medieval Antiquities in the Dumbarton Oaks Collection*, I—II, Washington DC, 1962, 1965.

(1962, 1965), D. T. Rice⁴⁶ (1963), A. Banck⁴⁷ (1966), J. Beckwith⁴⁸ (1970). Arta bizantină are reverberații largi asupra artei din Iran: K. Erdmann⁴⁹ (1943), R. Ghirshman⁵⁰ (1962), V. G. Lukonin⁵¹ (1977), care la rândul ei a influențat arta bizantină, asupra artei slave: Al. Ruttkay⁵² (1979) și a celei românești: N. Iorga, Gh. Balș⁵³ (1922).

Marile muzee ale lumii, muzee din Europa și America de nord, au adunat, conservat, etalat și studiat o imensă zestre. Încă înainte de primul război mondial F. H. Marshall (1911) publică un catalog sistematic al podoabelor deținute de *British Museum*⁵⁴. După război, sub semnătura lui A. de Ridder⁵⁵ (1924), un catalog sumar al bijuteriilor antice de la Muzeul Louvre va vedea lumina tiparului. L. Matzulewitsch⁵⁶ (1929) cunoscător de seamă a colecțiilor Ermitajului, deși a studiat mai ales vasele de argint, ne-a lăsat pagini de seamă asupra pieselor deținute de marele muzeu rus de pe Neva. Alte două cataloage, cel al lui Ch. Alexander⁵⁷ (1940) și L. Breglia⁵⁸ (1941) au prezentat lumii științifice patrimoniul a două mari muzee, unul din S.U.A. și al doilea din Europa, *Metropolitan Museum of Art* și respectiv *Museo Nazionale di Napoli*, patrimoniul sau o parte a patrimoniului lor de bijuterii, de piese de podoabă.

În paralel țările europene și-au concentrat tezaurul lor național în muzee centrale sau naționale, tezaur în care un loc de seamă îl ocupă orfevreria, piesele de podoabă din aur, pietre prețioase și argint.

Astfel, după al doilea război mondial s-au organizat marile tezaure naționale în majoritatea țărilor europene, dintre care noi amintim, pentru interesul studiului nostru, tezaurul național din *Muzeul de istorie a R.S.R.*⁵⁹ din București și tezaurele din țările vecine și prietene, respectiv din *R. P. Bulgaria*⁶⁰ (S. Briadjiev, 1966), din *R.S.S. Ucraineană*⁶¹ (1978),

⁴⁶ D. T. Rice, *Art of the Byzantine Era*, London, 1963

⁴⁷ A. Banck, *Byzantine Art in the Collections of the U.S.S.R.*, Leningrad, 1966.

⁴⁸ J. Beckwith, *Byzantine Art*, London, 1970.

⁴⁹ K. Erdmann, *Die Kunst, Jrans zur Zeit der Sasaniden*, Berlin, 1943.

⁵⁰ R. Ghirshman, *Iran, Parthians and Sassanians*, London, 1962.

⁵¹ V. P. Lukonin, *Istkustvo drevenego Irana*, Moskova, 1977.

⁵² Al. Ruttkay, *Arts décoratifs de Moyen-Âge*, (Bratislava), 1979.

⁵³ N. Iorga, Gh. Balș, *Historie de l'art roumain ancien*, Paris, 1922, 411 p.

⁵⁴ F. H. Marshall, *Catalogue of the Jewellery in the British Museum*, Londra, 1911.

⁵⁵ A. de Ridder, *Catalogue sommaire des bijoux antiques des Musées du Louvre*, Paris, 1924.

⁵⁶ I. Matzulewitsch, *Byzantinische Antike*, Leipzig, 1929; cf. și I. Chapiro, *L'Ermitage*, Leningrad, 1979.

⁵⁷ Ch. Alexander, *The Metropolitan Museum of Art, Greek and Etruscan Jewellery, a picture-book*, New-York, 1940.

⁵⁸ L. Breglia, *Catalogo delle Oreficerie del Museo Nazionale di Neapoli*, Roma, 1941.

⁵⁹ *Tezaurul istoric*, București, 1973.

⁶⁰ S. Briadjiev, *Le trésors d'art des terres bulgares*, Sofia, 1966.

⁶¹ *Le Musée d'objets précieux historiques de la R.S.S. d'Ukraine*, Kiev, 1978.

din R. P. Ungară⁶² (1967), din Cehoslovacia⁶³ (1968, 1978, 1979, 1981), din Moscova⁶⁴ (I. Rodimtseva, A. Romanenko, E. Smirnova, 1979) și pe cele din două țări occidentale cu puternice tradiții în studiul podoabelor și pieselor de îmbrăcăminte din metale și pietre prețioase, tezaurul Italiei antice (C. Carducci⁶⁵, 1962) și pe cel din *Römische — Germanische Zentralmuseum* din Mainz R.F.G.) publicat de K. Böhner, D. Ellmers și K. Weidemann⁶⁶ (1970).

În fine, se cuvine a fi amintite lucrările de sinteză ce tratează fie arta în diferitele sale ipostaze, din antichitate și prefeudalism, fie istoria orfevreviei clasice greco-romane sau romane târzii. Începutul a fost făcut de către cunoscuta sinteză privind originea orfevreviei policrome a lui Ch. De Linas⁶⁷ (1877), urmată de alte două lucrări ale lui B. Salin⁶⁸ (1935) și W. Holmquist⁶⁹ (1955) asupra ornamenticii animaliere vechi germane și respectiv arta germană în perioada romană târzie. Bijuteriile epocii clasice greco-romane au fost studiate de G. Becatti⁷⁰ (1955), E. Coche de la Ferté⁷¹ (1956) și R. A. Higgins⁷² (1961).

Monumentala lucrare a trei specialiști în epoca postromană: J. Hubert, J. Porcher, W. F. Volbach⁷³, *L'Europe des invasions* (1967), deși se intitulează astfel, tratează în paralel creația romanității locale din fostele provincii ale Imperiului roman (arhitectura și sculptura, arta creștină și manuscrisele purtătoare ale ideilor gândirii greco-romane, dar și gândirea epocii post-romane). Lucrarea nu exclude, dar nu tratează pe larg cum s-ar fi cuvenit, influența pe care a exercitat-o mereu asupra culturii europene, mai ales a celei mediteraniene, sud-est și central europene, Imperiul bizantin și de la un moment anume, califatul arab din Spania. Mai ales impactul ideologiei bizantine în gândirea europeană nu poate fi neglijat. În capitolul dedicat artei somptuoase W. F. Volbach a remarcat cu multă finețe influențele pontice, iraniene și hunice asupra artei policrome a bijuteriilor epocii post-romane. Fibulele de la *Untersiebenbrunn* (Austria), descoperite într-un mormint gotic, bijuteriile din mormintul, probabil alanic, descoperit la *Airan* (Calvados) proveneau din regiunile pontice. Mormintul de la *Althussheim* (Rhenania) și piesele descoperite la Mun-

⁶² *Les Musées de Budapest*, Budapesta, 1967.

⁶³ *Grossmähren*, Berlin, 1968; B. Chropovsky, *op. cit*; Al Ruttkay, *op. cit*; Zl. Cilinska, *op. cit*.

⁶⁴ J. Rodimtseva, A. Romanenko, E. Smirnova, *Moscou, le Kremlin et le Place Rouge*, Moscova, 1979.

⁶⁵ C. Carducci, *Gold-und Silberschmuck aus dem Antikan Italien*, Milano — Wien — München, 1962.

⁶⁶ K. Böhner, D. Ellmers, K. Weidemann, *Das Frühe Mittelalter*, Mainz, 1970.

⁶⁷ Ch. De Linas, *Les origines de l'orfèvrerie cloisonné*, Paris, 1877.

⁶⁸ B. Salin, *Die Altgermanische Tierornamentik*, Straskholm, 1935.

⁶⁹ W. Holmquist, *Germanian Art during the Late Roman Period*, Stokholm, 1955.

⁷⁰ G. Becatti, *Oreficerie antiche dalle minoiche alle barbariche*, Roma, 1955.

⁷¹ E. Coche de la Ferté, *Les Bijoux antiques*, Paris, 1956.

⁷² R. A. Higgins, *Greek and Roman Jewellery*, London, 1961.

⁷³ J. Hubert, J. Porcher, W. F. Volbach, *L'Europe des invasions*, Paris, 1967.

dolsheim (Alsacia) datind din epoca hunică poartă amprenta artei somptuoase, policrome, vehiculate și de huni în Europa centrală și apuseană, iar tezaurul funerar de la *Wolfsheim* (Rhenania) datat în jurul anului 400 e.n. conține o garnitură de centură ce pare a fi aparținut (poartă o astfel de inscripție) suveranului persan Ardachir I (224—241). Legăturile sînt chiar mai îndepărtate, cu *India*, de unde veneau pietrele prețioase (granatele), pe valea Dunării, după ce traversau Imperiul bizantin.

Trebuie încă remarcat că inventarul mormintelor „epocii migrațiilor“, a epocii post-romane este sărac (pauvre⁷⁴), desigur cu excepția mormintelor princiare care conțin piese de podoabă și de îmbrăcăminte de o somptuozitate rar întilnită. Aceste bijuterii au făcut epocă în arta orfevriei europene, sînt faima multor muzee cărora le-au dus celebritatea în întreaga lume. Este cazul celebrelor tezaure de pe pămîntul României: *Pietroasa*⁷⁵, *Apahida*⁷⁶ și *Someșenii*⁷⁷, din Muzeul de istorie a R. S. România din București, a tezaurelor de la *Concești*⁷⁸ din Muzeul *Ermitaj* din Leningrad, a celor de la *Cuciurul Mare*⁷⁹ și primul tezaur de la *Șimleul Silvaniei*⁸⁰ și a celui feudal timpuriu de la *Sînnicolau Mare*⁸¹ din *Kunst-historisches Museum*⁸² din Viena, a celui de al doilea tezaur de la *Șimleul Silvaniei*⁸³ din Muzeul Național Ungar din Budapesta și a tezaurului de la *Tăuteni*⁸⁴ păstrat în Muzeul Țării Crișurilor din Oradea.

Înfățișarea și compoziția tezaurelor, a pieselor care le compun, reflectă transformările prin care a trecut Europa de la antichitate la feudalism. Era o lume, cea antică greco-romană, romană imperială și imperială bizantină, o lume în care mediteraniienii se întîlnesc cu nordicii, în care europenii ajung în contact cu comunități orientale, ale Asiei centrale. Se nasc însă popoarele ce vor alcătui mai tîrziu familia națiunilor europene din Spania și Portugalia pînă la Volga și din Scandinavia pînă în insulele

⁷⁴ Idem, *ibidem*, p. 16.

⁷⁵ Al. Odobescu, *Opere*, IV, Tezaurul de la Pietroasa, București, 1976; E. Dunăreanu-Vulpe, *Tezaurul de la Pietroasa*, București, 1967.

⁷⁶ K. Horedt, D. Protase, *Das zweite Fürstengrab von Apahida* (Sieberbürgen), in *Germania*, 50, 1972, p. 174—220; D. Protase, *Al doilea mormînt princiar de la Apahida* (partea I), în *Acta MN*, IX, 1972, p. 163—177.

⁷⁷ K. Horedt, D. Protase, *Tezaurul de aur din epoca migrațiilor de la Cluj-Someșeni*, în *Acta MN*, VII, 1970, p. 185—199.

⁷⁸ L. Matzulewitsch, *Byzantinische Antike, Studien auf Grund der Silbergefäße der Ermitage*, 1929. cf. și *Das frühe Mittelalter*, Mainz, 1970, p. 51 „Silbereimer von Concești“.

⁷⁹ R. Noll, *Zum Silberschatz von Kuczurmare*, în *In memoriam Constantini Daicovicu*, Cluj, 1974, p. 267—273, fig. 1, Der Silbereimer von Kuczurmare; fig. 2, Die Silbergefäße von Kuczurmare.

⁸⁰ Idem, *Vom Altertum zum Mittelalter*², Viena, 1974; R. Florescu, I. Miclea, *Tezaure transilvane la Kunthistorisches Museum din Viena*, București, 1979.

⁸¹ N. Mavrodinov, *Le trésor Protobulgare de Nagyszentmiklós*, în *Arch Hung*, XXIX, 1943; A. Alföldi, *Études sur le trésor de Nagyszentmiklós*, I, Cahiers Archéologiques, V, 1951, p. 123—149.

⁸² R. Florescu, I. Miclea, *op. cit.*

⁸³ N. Fettich, *Der zweite Schatz von Szilagy Somlyo*, în *Arch Hung*, VIII, 1932.

⁸⁴ S. Dumitrașcu, *Tezaurul de la Tăuteni-Bihor*, Oradea, 1973.

Mediteranei. Europa anului o mie nu mai e Europa din vremea lui August. Trecuse un mileniu de adinci și epocale transformări etno-culturale, economice, sociale, ideologice și politice. În locul unui Imperiu roman de la Tamisa la Eufrat, întins pe trei continente, au apărut numeroase popoare dornice de libertate, viguroase și inteligente care, peste încă aproape un mileniu vor duce, alături de întreaga umanitate, la transformarea totală a civilizației umane, la mondializare ei, umnitatea de azi de pe toate cele șapte continente.

Mileniul I e.n. își are liniile sale de forță, ca și alte epoci ale istoriei europene. O anume nuanțată zugrăvire a „fascicului de forțe în acțiune” ce au condus la noua înfățișare a Europei în mileniul I e.n. ne-a lăsat, într-o celebră pagină, H. Focillon⁸⁵ (1952): „Istoria e alcătuită dintr-un triplu fascicol de forțe în acțiune — *tradițiile, influențele, experiențele*-, și pe cîte una din ele pune fiecare civilizație poate chiar fiecare epocă a fiecărei civilizații, accentul rînd pe rînd. Tradiția e ca o forță verticală ce urcă din adîncul vîrstelor, care însă, uneori, fără a se întrerupe absolut, își pierde unitatea, zvîcnirea vitală, e înlocuită de ficțiuni și de mituri deformatoare: poate că e o necesitate adaptarea în acest fel la noutatea vremilor. Rar o tradiție care să fie ceva pur. Sînt chiar tradiții întru totul inventate pentru nevoile cutărei sau cutărei cauze și ele nu prezintă un interes mediocru. Dar, orișicare ar fi diversitatea aspectelor acestei dinamici interne, ea reprezintă colaborarea trecutului la actualitatea istorică. Influențele reprezintă tehnica schimburilor și a irigării. Prin ele, popoarele comunică unele cu celelalte, iar aceste aporturi străine sînt primite cu mai multă ori mai puțină pasivitate, cînd prin infiltrație, cînd prin șoc, cînd pentru că răspund unei nevoi adînci a diferitelor medii, cînd pentru că le deconcentrează. Ele sînt ca o întindere de apă, străbătută de curenți diverși ce stabilesc un soi de acord schimbător, de consens mai mult sau mai puțin ferm în comunitatea umană. E limpede însă că *experiențele*, stîrnite de instinctul căutării și al creației sînt cele care îmbogățesc și înnoiesc istoria. Ele, ca să spunem așa, forțează viitorul. Presupun dibui, rătăcir, greșeli, nu se sfîrșesc totdeauna cu bine, însă fără ele materia istorică ar fi iute epuizată, fără ele n-am mai avea istorie, ci niște schimburi sterpe între niște forme inerte de conservatorism. Perioadelor lipsite de geniul încercării și al riscului li se aplică scurta și cumplita frază a scriitorului merovingian *mundus-senescit*“.

*

În continuarea lucrării noastre însă ne-am propus să prezentăm un repertoriu al pieselor de podoabă și îmbrăcăminte din mileniul I e.n. păstrate în Muzeul Țării Crișurilor din Oradea. Sînt piese modeste, mai ales de bronz, fier, os, sticlă și foarte puține din argint sau pietre semi-prețioase. Ele privesc traiul modest al unor comunități de agricultori și meșteșugari, din pînza așezărilor din *Crișana* mileniului I e.n.

⁸⁵ H. Focillon, *Anul o mie*, București, 1971, p. 22.

Podoabele și piesele de îmbrăcăminte înfățișează nu numai starea economică și socială a purtătorilor lor, ci și factura mentalităților culturale. Înfațișează *schimbarea portului*, de la cel dac și roman, daco-roman mai apoi, spre portul românesc, la români și a portului la alte neamuri cu care românii au venit în contact, au conviețuit. Nu dispunem de date pentru o evaluare *cantitativă*. E imposibilă azi din lipsă de date, nefiind săpat decât un singur cimitir, de la *Biharea*, și aceste, datînd din sec. XII—XIII, avînd piesele răzlețe, amestecate. A fost cercetat în anii 1924—1925 de M. Roska și *nu* a fost publicat de autorul săpăturii, singurul în măsură să o facă în mod competent.

Evaluările *cantitative* sînt sarcina viitorului, cînd datele, cercetările, observațiile, *sursele*⁸⁶, singurele în stare să dea material istoricului pentru a stabili fapte istorice; se vor înmulți. Nu înseamnă că nu trebuie, pînă atunci, să fie prelucrate datele existente, care nu sînt multe, dar nici puține nu-s, așa cum se va vedea în rîndurile de mai jos.

S-au obținut în schimb unele rezultate, în ceea ce privește producerea unor podoabe. La *Tibiscum* a fost cercetat de D. Benea de la Muzeul Banatului din Timișoara⁸⁷, un atelier unde se produceau mărgele de sticlă și din pietre semi-prețioase. Astfel s-a putut identifica proveniența unor mărgele găsite în mormintele și cimitirele din Crișana datînd din sec. II—IV. e.n.

La Biharea a fost descoperit un *atelier de lucrat piepteni*⁸⁸ cu dinți bilaterali, datînd din sec. V/VI e.n. și un al doilea atelier de făurar⁸⁹, în care s-a găsit și un tipar de gresie fină pentru turnat medalioane de bronz de factură bizantină, datînd din sec. X—XI. Originea acestor piese *nu* va mai trebui căutată în alte zone, deoarece *mărgelele, pieptenii și medalioanele* se lucrau în ateliere locale din Banat și Crișana.

Descoperirea în *Crișana* a unor fibule romane, de factură creștină, de *tipul cu capete de ceapă* e de natură să îndemne cercetătorul de a presupune că, cel puțin la unii indivizi, la comunitățile vechi, legăturile cu imperiul roman tîrziu s-au menținut și deci s-au menținut și vechile nevoi, vechile obiceiuri, vechea vestimentație și în sec. III—IV e.n.⁹⁰

⁸⁶ A. Schaff, *Istorie și adevăr*, București, 1982, p. 356: „În activitatea sa, istoricul nu pleacă de la fapte, ci de la materiale istorice, de la surse, în sensul mai larg al acestui termen, cu ajutorul cărora el construiește ceea ce numim fapte istorice... Astfel, în ciuda tuturor aparențelor, faptele istorice nu sînt un punct de plecare, ci o încheiere, un rezultat”. —

⁸⁷ Aducem și pe această cale mulțumiri Dr. Doina Benea pentru informațiile ce ni le-a furnizat și pentru colaborarea sa la expoziția organizată în anii: 1982 la *Oradea*, apoi la *Timișoara* (1982) și *Caransebeș* (1983) cu tema „Podoabe și piese de îmbrăcăminte din mileniul I”.

⁸⁸ S. Dumitrașcu, *Un atelier de lucrat piepteni datînd din sec. V—VI e.n. descoperit la Biharea*, în *Crisia*, XII, Oradea, 1983, p. 107—121.

⁸⁹ *Inedit*. Materialul se păstrează în Muzeul Țării Crișurilor — Oradea.

⁹⁰ S. Dumitrașcu, *Fibule romane de tipul cu „capete de ceapă” descoperite în Crișana*, în *Crisia*, VI, Oradea, 1976, p. 35—61; cf. Mozaicul Împăratului Iustinian și cel al Împărătesei Teodora din biserica San Vitale din Ravenna și dipticonul în fildeş a lui Stilicho, pentru *moda* purtării fibulelor (Scharnierfibeln) de tipul cu capete

Cu prilejul celui de al XIV-lea Congres Internațional de Studii Bizantine din septembrie 1971, ținut la București, s-a organizat în capitală o impresionantă expoziție privind cultura bizantină în România, relevându-se rolul de *catalizator* jucat de aceasta în geneza culturii românești medievale, cu acest prilej cercetători care studiază cultura materială din mileniul I.e.n. au putut cunoaște îndeaproape produsele bizantine descoperite în România și în cazul nostru piesele de podoabă și de îmbrăcăminte de factură bizantină^{90/a}.

De asemenea, o expoziție în care au fost cuprinse piese de podoabă și îmbrăcăminte de pe teritoriul României în mileniul I.e.n. a fost organizată la București cu ocazia celui de al XV-lea Congres Internațional de Științe Istorice din august 1980⁹¹. Ambele expoziții contribuind substanțial la cunoașterea creației artistice din spațiul carpato-dunărean, creației originale a poporului român și aportul său la cultura europeană și universală.

Paralel au efectuat cercetări asupra patrimoniului lor național cercetătorii cehoslovaci, cu specială privire asupra orfevreriei slave și respective morave (din vremea statului Moraviei mari). Astfel, cercetătorii slovaci B. Chropovsky⁹², Z. Čilinska⁹³ și Al. Ruttkay⁹⁴ au studiat piesele de podoabă și arta decorativă slavă, subliniind creația veche slavă, aporturile bizantine sau influențele diverse suferite de arta veche slavă de pe teritoriul Slovaciei în sec. VII—XI.

O prestigioasă expoziție, cu exponate de excepție, mai ales *piese de podoabă și îmbrăcăminte* morave descoperite la *Staré Mesto*, *Mikulčice* și *Breclav Pohanska*, șantierelor clasice unde s-a studiat civilizația și cultura Moraviei Mari, a fost deschisă în mai multe capitale și orașe europene, printre care și Berlin⁹⁵. La elaborarea catalogului în Limba germană au contribuit marii arheologi și specialiști cehoslovaci: J. Filip, V. Vavrinek, J. Poulik, A. Točík, A. Dostal și C. Staňa.

Cercetările arheologilor cehoslovaci și mai ales etalarea completă a *tezaurului* istoric moravian le-a dat posibilitatea specialiștilor, opiniei publice, să cunoască creația moraviană, originalitatea sa și influențele suferite din partea artei bizantine, a orfevreriei bizantine și a altor centre de cultură și populații (franci, sasanizi etc.)

de ceapă în formă de «cruce latină», în *Das frühe Mittelalter*, Mainz, 1970, p. 6, 7, 13, 25; C. Carducci, *Gold- und Silberschmuck aus antiken Italien*, Milano-Wien-München, 1962, p. 64/3 fibulă cu inscripția CONSTANTINE CAES VIVAS; HERCULI CAES VINCAS; *Rimske bronzane fibule*, Novi-Sad, 1977, pl. I—V; T. Nagy, G. Ugrödi, *Aquincum*, Budapesta, 1966, p. 44, fig. 25.

^{90/a} I. Barnea, O. Iliescu, C. Nicolescu, *Cultura bizantină în România*, București, 1971, cat. 105—167.

⁹¹ *Comori de artă românească*, București, 1980, fig. 8—13.

⁹² B. Chropovsky, *La beauté des bijoux slaves anciens*, (Bratislava), 1978.

⁹³ Z. Čilinska, *Das Metall in frühslawischer Kunst*, (Bratislava), 1981.

⁹⁴ Al. Ruttkay, *Arts décoratifs de Moyen Âge*, (Bratislava). 1979.

⁹⁵ J. Filip, V. Vavrinek, J. Poulik, A. Točík, A. Dostal, C. Staňa, *Grossmähren*, Berlin, 1968.

Dacă pentru nord-vestul României cunoașterea cercetărilor cehoslovace înseamnă o mai bună înțelegere a raporturilor româno-slave și româno-moraviene (în sensul statului Moraviei Mari) pentru secolele VII—XI, de un interes similar este cunoașterea pieselor de podoabă și de îmbrăcăminte tradiționale, populare, cu care au venit maghiarii în regiunea Dunării mijlocii, studiate de arheologii maghiari, pentru cunoașterea raporturilor româno-maghiare la nivelul comunităților populare românești și a maghiarilor la începutul feudalismului (sec. XI—XIII). Interesul pentru cercetările arheologice maghiari privește deopotrivă civilizația și cultura altor două neamuri de stepă, de neam turec — hunii și avarii.

Două expoziții organizate, una la *Seghedin*⁹⁶ și a doua la *Székesfehérvár*⁹⁷, în capitala istorică a Ungariei medievale, avînd ca subiect creația popoarelor de stepă — huni, avari, maghiari (cea de la Seghedin a și fost intitulată așa: *Hunok, Avarok, Magyarok*), cit și cercetările lui Gy. László asupra popoarelor de stepă și germanilor (*Steppenvölker und Germanen*)⁹⁸ au pus în valoare civilizația și cultura lor specifică și, desigur, pentru ceea ce ne interesează în aceste rînduri — podoabele și piesele de îmbrăcăminte, ca port popular propriu.

Cercetătorul maghiar I. Dienes⁹⁹ (1974), studiind vechea artă maghiară din vremea așezării strămoșilor poporului său în regiunea Dunării mijlocii, ajunge la rezultate deosebite. El desprinde din șirul de descoperiri contemporane pe cele maghiare tradiționale ce au caracteristic cunoscutul *stil vegetal*. Printre altele, el a dovedit, și în mod obiectiv, că așa numitele inele de buclă cu capul în formă de S (S-förmige Schläfenringe) nu au fost aduse de maghiari în epoca lor veche în Ungaria și deci *nu* au aparținut culturii lor tradiționale.

Abia mai tîrziu ei vor prelua, alături de așa numitul stil de tip *Rakamaz* (levedian?), pe care cercetătorul Al. Ruttkay îl numește canon ideologic levedian¹⁰⁰ (*Le canon idéologique lévedien*), elemente estetice ale culturii feudale central-europene.

Transformările suferite de societatea tradițională maghiară au fost remarcate de cel mai avizat cercetător maghiar al epocii feudale timpurii, G. Györfy¹⁰¹ (1970) care a pus în valoare relațiile *slavo-maghiare*, rapor-

⁹⁶ B. Csanád, *Hunok, Avarok, Magyarok*, Szeged, f.a.

⁹⁷ *Volkerwanderungszetliche Kunst in Panonien*, Székesfehérvár, 1975.

⁹⁸ Gy. László, *Steppenvölker und Germanen*, Budapesta, 1970.

⁹⁹ I. Dienes, *A. honfoglaló magyarok*, Budapesta, 1974, fig. 28 32—34, 41.

¹⁰⁰ Al. Ruttkay, *op. cit.*, p. 113 „Les arts decoratifs des Magyars anciens, spécifiques et optiquement efficaces, ayant leurs racines dans les tradition technologiques et esthétiques de l'Europe de l'Est et de l'Orient, disparerent relativement vite après leur épanouissement au 10 siècle. Le canon idéologique lévedien fu recouvert de l'esthétique de L'Europe féodale“.

¹⁰¹ G. Györfy, *In memory of king Stephen*, in *Commemorative Exhibition of king Stephan*, Székesfehérvár, 1970, p. 12—15; „For exemple, when they began to coin money in Hunngary, there was as yet no regular exchange of money. In the seminomadic Hungarian Society there ware two standards of monetary value: the Byzantine gold coins, and oxen“.

turile Imperiului bizantin cu maghiarii și metamorfoza pe care comunitățile respective („the seminomadic Hungarian Society“ — G. Györffy) au suferit-o trecînd la economia feudală de tip european sub influența slavilor, a Europei occidentale și Bizantinului, cu care au venit în contact.

Desigur aceste raporturi interesează, pentru sec. XI—XIII și pe cercetătorul român, pentru a cunoaște cu limpezime ce a aparținut specific comunităților celor două popoare, fiecare cu modul său tradițional de viață.

Foarte recent, cercetătoarele vest-germane Jutta Möller¹⁰² și Gisela Clauss¹⁰³ (1982) au publicat studii privind rolul funcțional al diferitelor piese de podoabă și implicit de vestimentație, cu reconstituiri ce folosesc drept temei rezultatele cercetărilor arheologice, piesele respective cu locul lor, găsite în mormintele de femei (cel al *Arnegundei* de la St. Denis și altele)

Investigațiile contemporane au început să fie sprijinite și de cercetările ce se întreprind pe plan mondial asupra unor materii prime folosite permanent și pretutindeni în preistorie, protoistorie și epocile următoare: *lutul*¹⁰⁴ și *sticla*¹⁰⁵, deocamdată însă se așteaptă inițiative asemănătoare care să grupeze pe toți specialiștii de talie mondială și în domeniul altor materii prime: *piatra*, *osul*, *arama*, *bronzul*, *aurul*, *argintul* și *fierul*, din care s-au lucrat mereu și piese de podoabă și îmbrăcăminte.

Lucrarea noastră, așa cum am arătat și mai sus, nu va prezenta bijuterii din tezaure celebre, nici monumente sau inventare ilustrînd „toalete“ impresionante, de factură „barocă“. Se știe că în diferite epoci istorice și în diferite părți ale lumii circummediteranene, din Europa, Asia Africa s-au descoperit asemenea imagini de femei supraîmpodobite sau morminte cu inventare ce frizau bizarul. Este îndeobște cunoscută imaginea familiară a *Damei d'Elche*¹⁰⁶ (bust din calcar pictat, descoperit la *Alcudia de Elche* în Spania și păstrată în Muzeul Prado, din Madrid), care redă o femeie cu nu mai puțin de trei coliere la gît, cu alte podoabe la urechi și pe cap. Multe bijuterii au fost găsite în mormîntul unei femei celte, descoperit la *Kölesd* — *Lencsepusztá* în Ungaria¹⁰⁷ (colan, fibule, foarfeci, briu și cinci brățări — două pe mîna stîngă, una pe dreapta și

¹⁰² Jutta Möller, *Zur funktion der Nadel in der Frankisch — alamanischen Frauentracht*, in *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz*, 23—24, Mainz, 1982 (Fst. Hundt), p. 14—53.

¹⁰³ Gisela Clauss, *Strumpfbänder: ein Beitrag zur Frauentracht des 6 und 7. Jahrhunderts Chr.*, in *Jahrbuch des Römisch Germanischen Zentral museums Mainz*, 23—24, Mainz, 1982 (Festschrift Hundt), p. 54—88.

¹⁰⁴ Cf. *Comunicări și referate. Al XIII-lea Simpozion Internațional de ceramică — Berichte und Referate. 13. Internationales Hafnerei — Symposium*, Sibiu—Păltiniș, 1980.

¹⁰⁵ Cf. *Bulletin de l'Association Internationale pour l'histoire du verre*, 8, 1977—1981, Liege, 1981.

¹⁰⁶ W. Torbrügge, *op. cit.*, p. 171.

¹⁰⁷ M. Szabo, *Sur des traces des celtes en Hongrie*, Budapesta, 1971, p. 27.

cîte una pe fiecare picior). Același *barochism*, aglomerare puțin simplă o ilustrează podoabele unei femei, reprezentată pe un relief funerar de la *Palmyra*¹⁰⁸, păstrat în Muzeul din Damasc (cu 3 coliere, diademe, brățări pe ambele mîini etc.). Sînt manifestări baroce ale gustului alimentat de putere, bogăție și vanitate, frizînd etnograficul, deși tocmai pe acesta căutau să-l depășească. Frumusețea e naturală și deci simplă în esența ei, din care motiv o mereu întoarcere spre bunul simț uman și deci popular ce a adus cuvenita măsură în împodobirea corpului uman în toate epocile istorice. Exagerarea fiind un accident și normalul măsura realului permanent, necăutat și democratic a celor care făureau istoria și nu se îndărăt-niceau să o sfideze.

Piese prezentate de noi sînt modeste, ele nu au nici pe departe strălucirea unor *casete pentru farduri*, ca cea descoperită la Cumae (*Schminkkassette* aus *Elfenbein und Metale*) sau rafinamentul unei camere feminine pentru gîteală (*Frauengemach*) ca cea care reprezentată pe o cană de tip apulic, prima piesă păstrată în Muzeul din Neapole (*Museo Arch. Nazionale*) și a doua în Muzeul din Tarent (*Museo Nazionale*).

Lucrarea noastră va trata în trei capitole următoarele tipuri de piese:

- I. *Piese de toaletă*
- II. *Piese de podoabă*
- III. *Piese de îmbrăcăminte*

I. PIESE DE TOALETA

A. OGLINZI

Oglinda (*Spiegel*, -s) este un obiect cu suprafața lucioasă, de diferite forme, făcut în metal sau din sticlă, acoperit pe o față cu un strat metalic și avînd proprietatea de a reflecta razele de lumină și de a forma, astfel, pe partea lucioasă, imaginea obiectelor. În limba română cuvîntul e de origine slavă (v. sl. *oglinđaŭi*)¹⁰⁹.

1. *Biharea*, j. Bihor. Oglinda de bronz rotundă, cu o față lucioasă, pe cealaltă are ornamente în relief în formă de stea cu șapte colțuri, obținute prin turnare (e un semn *tamga*?). În mijloc, pe revers, are urechiușă de prindere. Locul descoperirii: albia pîrîului Ceșmeu. Inv. 3117; D — 7,5 cm; Gr. — 6,5 gr.

2. *Oradea*, j. Bihor. Oglindă de bronz rotundă, cu o față lucioasă, pe cealaltă are ornamente în relief în formă de spițe de roată, obținute prin turnare (e un semn *tamga*?). În mijloc, pe revers, are urechiușă de prindere. Locul descoperirii: Salca — Cărmidăria Guttman (1911).

¹⁰⁸ R. Florescu, I. Micle, *op. cit.*, p. 12, fig. 16.

¹⁰⁹ *Dicționarul limbii române moderne* (în continuare *DLRM*), București, 1938, p. 560 s.v.

Amîndouă au fost considerate hunice și datate în sec. IV—V. e.n. N-ar fi exclus să fie *sarmatice de epocă hunică*.

Oglinzi, care oferă unele analogii, au fost descoperite în Moldova la *Pădureni, Butnărești, Vîrtișcoiu*, în morminte bine datate și cu elemente de încadrare etno-culturală. Sînt considerate ca oglinzi cu semne-*tamga*, de tip sarmato-carpic¹¹⁰. Oglinzile din Moldova, spre deosebire de cele de la Biharea (cu urechiușă de prindere), au mîner de prindere cu gaură pentru sfoară sau lîntug. Se pare că aceste oglinzi erau legate eventual de brîu, și purtate permant asupra deținătoare (cf. J. Werner, *Beiträge*, B, pl. 45).

B. FOARFECE

Foarfece (Schere, -n) e o uneltă pentru tăiat compusă din două lame tăioase care se încrucișează, fiind unite între ele. În limba română cuvîntul e de origine latină (*forfex-icis*)¹¹¹.

1. *Clit*, Com. Hășmaș, j. Arad. Foarfecă de fier cu arcu lătit la în-doitură și cu două lame de formă trapezoidală pentru tăierea părului. Locul descoperirii: cetatea dacică de pe „Guretu Negrilor”. Datează din sec. I.e.n. — I e.n. Inv. 670; L — 15,3 cm; l — 3,8 cm (la arc).

2. *Ripa*, com. Tinca, j. Bihor. Foarfecă de fier cu arcu lătit la în-doitură și cu lama triunghiulară (un braț îi lipsește). Locul descoperirii: așezarea dacică de pe terasa „Dealul Morilor”. Datează din sec. III—IV e.n. Inv. 7211; L — 17,2 cm; l — 2,6 cm (la arc).

Foarfecele de fier de acest tip apar în Dacia în La Tène și se mențin pînă în evul mediu la apariția foarfecelor cu ax.

C. PENSETE

Penseta (Pinzette, -n) este o mică uneltă din metal, compusă din două brațe îmbinate la un capăt sau încheiate în formă de foarfece (unele tipuri). Penseta este de fapt o pensă mică¹¹² întrebuințată în cosmetică și medicină (mai tirziu în laboratoarele de orice fel). În limba română cuvîntul e de origine franceză (*pincette*).

1. *Biharea*, j. Bihor. Pensetă de bronz din care s-a păstrat numai un braț, celălalt s-a rupt și pierdut în vechime. Brațul este ornamentat pe mîner cu 6 linii incizate, transversale paralele și pe „clamă” cu alte 6 linii grupate cîte două. Locul descoperirii: așezarea de la nord de cetatea de pămînt. Datează din sec. II—III e.n. (zona *Atelier*). Inv. 9998; L — 7 cm; l — 1,7 cm. (pe clamă).

2. *Oradea*, j. Bihor. Pensetă de bronz lucrată dintr-o singură bară de bronz cu capetele de prindere lățite, de formă romboidală. Este ornamentată cu zimți pe marginea „clamei” și cu o linie incizată în partea ei

¹¹⁰ Gh. Bichir, *Cultura carpică*, București, 1973, pl. CLXXIII și pl. CL XXIV.

¹¹¹ DLRM, p. 310, s.v.

¹¹² DLRM, p. 602, s.v.

superioară. Locul descoperirii: *Salca* (provine din colecția Philippi). L — 6 cm; l — 1,7 cm.

Pensete, servind ca epilatoare, au fost descoperite în diferite stațiuni arheologice din epoca romană și în lumea dacilor, a carpilor de epocă romană sau postromană. În cercetările lui R. Vulpe de la Izvoare (1936—1948) au fost găsite mai multe exemplare (cinci?)¹¹³. Pensete asemănătoare s-au descoperit și în morminte din timpul dominației ostrogote¹¹⁴ (489—583), din Slovenia (în M-28 din necropola de la *Dravlje*), împreună cu *pieptenii* cu dinți bilaterali, catarama de tipul cu protome de pasăre și cercei cu capul poliedric.

D. PIEPTENI

Pieptenele (Kamm, -(e)s) e un obiect de toaletă cu dinți mărunți, confecționat din os, din metal etc., care servește la *pieptănat* sau pe care femeile îl poartă în păr, ca podoabă. În limba română cuvântul e de origine latină (Lat — *pecten*, -is)¹¹⁵.

Piepteni cu minierul semicircular

1. *Ripa*, com. Tinca, j. Bihor, Pieptene de os, lucrat din șase plăci cu dinți, prinse între două plăci longitudinale cu minier semicircular. Plăcile au fost prinse cu 12 nituri de bronz. Plăcile longitudinale sînt ornamentate cu caneluri (3) marginale, iar minierul cu cercuri duble concentrice (16) imprimate cu virful *compasului* (sînt perfect rotunde). Locul descoperirii: „Dealul Morilor”. Datează din sec. III—IV e.n.; Inv. 7210; L — 12 cm; l — 9 cm¹¹⁶.

Un atelier de lucrat piepteni cu minier circular a fost cercetat de V. Palade la Birlad — *Valea Seacă*¹¹⁷, în estul Daciei. În nord-vestul Daciei și în Pannonia, pe Dunăre, astfel de piepteni au fost descoperiți în stațiuni romane. Încă în 1883, I. Hampel a publicat piepteni cu minier semicircular și ornamentați cu cerculețe, descoperiți pe Dunărea mijlocie, la *Brigetio*¹¹⁸. Recent au fost publicați asemenea piepteni și de la Car-

¹¹³ R. Vulpe, *Izvoare. Săpături din 1936—1948*, București, 1957, p. 308—310, fig. 331/2.

¹¹⁴ M. Slabe, *Dravlje. Grobišče iz časov preseljevanje ljudstev*, in *Situla. Dissertationes Musei Nationalis Labacensis*, 16, Ljubljane, 1975, p. 104—105, pl. 8/3; pl. 8/6; pl. 113/2.

¹¹⁵ *DLRM*, p. 615, s.v.

¹¹⁶ S. Dumitrașcu, *Există cultura Sintana de Mureș—Cerneahov și tipul Prešov în Crișana?*, în *Studii și cercetări științifice*, Bacău, 1974, p. 45—46.

¹¹⁷ V. Palade, *Centrul meșteșugăresc de prelucrare a cornului de cerb de la Birlad — Valea Seacă, datînd din secolul al IV-lea e.n.*, în *Studii și Comunicări de istoria civilizației populare din România*, I, Sibiu, 1981, p. 179—215; idem, *Éléments geto-daces dans le site Sintana de Mureș de Birlad—Valea Seacă*, în *Dacia*, XXIV, București, 1980, p. 223—253.

¹¹⁸ I. Hampel, *Hazai adatak az archacológiához*, în *Arch. Ért.*, II. 1883, p. 69.

*nuntum*¹¹⁹. S-ar părea că este tot mai întemeiată părerea lui Gh. Diaconu că „tipul de pieptene cu miner semicircular este de origine romană, fiind documentat în regiunea Dunării de jos, de unde a fost răspândit în cultura Sintana-Cerneahov, iar de aici ceva mai târziu în culturile Przeworsk și Gura Vistulei¹²⁰.

Piepteni cu minerul unghiular

1. *Biharea*, j. Bihor. În anul 1981, a fost descoperit, sub nivelul unei locuințe datînd din sec. VI e.n. un pieptene de os, lucrat din plăci cu un singur șir de dinți, cu miner unghiular. Pieptenele pare să provină dintr-un mormînt sau mai degrabă dintr-o locuință dislocată de nivelul din sec. VI e.n. și deci este mai vechi (sec. IV—V e.n.). Pieptenele este ornamentat cu linii incizate și cu cerculețe mici. Plăcile verticale sînt prinse cu nituri de bronz și fier (să fie o reparație, ulterioară!?) între plăcile transversale. Locul descoperirii: așezarea de la nord de cetatea de pămînt. Inv. 11 228; L — 10,5; l: 3,6 cm.

Un pieptene quasi-similar a fost descoperit la *Gorsium*, în Pannonia romană¹²¹.

Piepteni cu dinți bilaterali

1. *Biharea*, j. Bihor. Pieptene cu dinți bilaterali, relativ bine păstrat. E lucrat din plăcuțe prinse între două bare transversale cu 4 nituri de fier. Brațele transversale sînt ornamentate cu linii incizate la capete. Pare a fi avut la unul din capete un miner de care se prindea. Locul descoperirii: Locuința nr. 2 (1977). Inv. 10022; L — 10 cm; l — 4,6 cm.

2. *Biharea*, j. Bihor. Fragment de pieptene de os cu dinți bilaterali. Locul descoperirii: Locuința nr. 2 (1977). Inv. 10023; L — 5 cm; l — 4,7 cm.

3. *Biharea*, j. Bihor. Pieptene cu dinți bilaterali, lucrat din plăcuțe de os prinse între două bare cu trei nituri de fier. Dinții pieptenului au fost tăiați după ce au fost prinse plăcuțele între barele transversale (?). Bara transversală (păstrată) a fost ornamentată cu linii incizate dezordonate, un fel de hașuri. Locul descoperirii: Locuința nr. 4 (1979). Inv. nr. 10 916; L — 8,6 cm; l — 4,6 cm.

4. *Biharea*, j. Bihor. Pieptene cu dinți bilaterali lucrat din plăci prinse între două bare transversale cu 6 nituri de bronz. Nu este ornamentat. Dinții au fost tăiați după ce barele transversale au fost prinse. Locul descoperirii: Locuința nr. 5 (1980). Inv. 11005/bis; L — 9,5 cm; l — 4 cm.

¹¹⁹ P. Stadler, *Völkerwanderungszeitliche Funde: eine Siedlung bei Untertanzendorf und ein Gräberfeld bei Rannerdorf, Niederösterreich*, în *Archaeologia Austriaca*, 65, Wiena, 1981, p. 139—195, fig. 2 (Kamm aus Carnuntum).

¹²⁰ Gh. Diaconu, *Doi piepteni de os cu miner semicircular descoperiți la Tirgșor*, în *SCIV*, 23, 3, 1972, p. 463—468.

¹²¹ I. Fitz, *Gorsium*, Székesfehérvár, 1964, p. 71.

5. *Biharea*, j. Bihor. Fragment de pieptene cu dinți laterali (barele transversale erau prinse cu nituri de fier?, s-a găsit numai unul). Locul descoperirii: Locuința nr. 6 (1981). Inv. 11 234; L — 2,7 cm (fragment); l — 5 cm.

6. *Biharea*, j. Bihor. Fragmente de pieptene de os, de tipul cu dinți laterali. Barele transversale au fost prinse cu nituri de bronz. Locul descoperirii: Locuința nr. 8 (1981). Inv. 11 248; L — 4 cm (fragment); l — 5 cm.

7. *Biharea*, j. Bihor. Pieptene de os cu dinți laterali, lucrat din plăci prinse între două bare transversale cu patru nituri de bronz. Pieptenul nu este ornamentat. Locul descoperirii: Locuința nr. 8 (1981). Inv. 11 249; L — 10 cm; l — 4,5 cm.

8. *Biharea*, j. Bihor. Fragmente de pieptene de os, de tipul cu dinți laterali, lucrat din plăci prinse cu nituri de bronz între două bare transversale. Locul descoperirii: Locuința nr. 9 (1982; Sector II). Inv. 11 513; L — 5,5 cm; l — 4,3 cm.

9. *Biharea*, j. Bihor. Pieptene de os lucrat din plăci cu dinți laterali, prinse între două plăci transversale cu nituri de fier. Barele transversale au fost ornamentate cu linii incizate și cercuri concentrice. Locul descoperirii: Locuința nr. 9 (1982, Sector II). Inv. 11 516; L — 5,5 cm; l — 4,7 cm.

10. *Oradea*, j. Bihor. Pieptene de os cu dinți laterali, lucrat din plăcuțe prinse între două bare transversale cu nituri de bronz. Locul descoperirii: *Salca*, M-14 (1962). Inv. 4 085; L — 9,7 cm; l — 3,9 cm. Este datat în sec. V e.n.

11. *Sălacea*, j. Bihor. Pieptene de os cu dinți laterali, lucrat din plăci prinse cu nituri (4) între două plăci dreptunghiulare, decorate cu două arcuri de cerc, realizate prin puncte imprimate. Locul descoperirii: hotarul satului; Inv. 7 052; L — 11,2 cm. E datat în sec. V—VI e.n.

12. *Valea lui Mihai*, j. Bihor. Pieptene de os cu dinți laterali lucrat din plăci prinse între bare transversale cu nituri de bronz. Locul descoperirii: Terenul lui Crișan (M — descoperit în 1936). Inv. 1 253; L — 10,7 cm. Datat în sec. V—VI e.n.

13. *Valea lui Mihai*, j. Bihor. Fragmente de pieptene de os de tipul cu dinți laterali. Locul descoperirii: Terenul lui Crișan. Inv. 1 254; L — 5,7 cm. Datat în sec. V—VI e.n.

14. *Valea lui Mihai*, j. Bihor. Pieptene de os cu dinți laterali lucrat din plăci prinse între două bare transversale cu nituri. Barele transversale sînt ornamentate cu linii incizate. Placa marginală păstrată este tăiată în formă de ornament (un fel de „jug“). Locul descoperirii: Groapa cu lut (1955). Inv. 1 251; L — 9 cm; l — 5 cm.

15. *Valea lui Mihai*, j. Bihor. Pieptene de os de tipul cu dinți laterali, cu plăcile prinse cu patru nituri de bronz între două bare transversale neornamentate. Are capătul drept. Dinții se pare că au fost tăiați după ce au fost prinse plăcuțele între barele transversale. Locul descoperirii: Groapa cu lut (1958). Inv. 1 252; L — 9,5 cm; l — 4,6 cm.

Pieptenii cu dinți bilaterali au fost descoperiți în Crișana, în așezări, ca cea de la Biharea, și în morminte, cum sînt cele de la Oradea—Salca și Valea lui Mihai.

La Biharea pieptenii cu dinți bilaterali se lucrau pe loc într-un *atelier de lucrat piepteni*¹²², ei fiind astfel *produse locale*. Prin întregul inventar descoperit în locuințele așezării de la Biharea aparținînd populației locale daco-romane, pieptenii de la Biharea sînt de factură romană tîrzie provincială. Au fost datați în sec. VI e.n., cu excepția celor descoperiți în 1982 (Nr. 8, 9; Locuința 9, zona II-a) care, prin întregul inventar al locuinței se datează ceva mai timpuriu, în sec. V—VI e.n.

Pieptenii descoperiți în morminte, respectiv din grupul Sălacea—Valea lui Mihai, de altfel, cu unele particularități tipologice și stilistice proprii, au fost descoperiți în morminte atribuite fie ostrogoților, fie gepizilor, ceea ce denotă o nesiguranță în încadrarea lor etno-culturală. Evident, hotărîtor în această atribuire nu a fost pieptenul ci restul inventarului, acele caracteristici etno-culturale și cronologice care se disting sau disting o populație sau alta. E sigur însă că *pieptenii* proveneau dintr-un atelier local sau roman provincial tîrziu, chiar dacă altul decît cel de la Biharea.

Pieptenii de tipul cu dinți bilaterali sînt comuni în lumea romană provincială de la Dunărea mijlocie și de jos. Încă în săpăturile lui V. Pârvan de la *Ulmetum* au fost descoperiți astfel de piepteni în amintita stațiune romană din Dobrogea¹²³.

Același tip de pieptene a fost reprezentat și pe un relief de piatră descoperit la *Rediu* (ce se păstrează în Muzeul din Turda) din Dacia intra-carpatică, aproape de Potaissa. Înfățișează coafarea unei femei în care artistul a redat în cîmpul liber „un pieptene, *picten*, cu două rosturi”¹²⁴.

Arheologul D. Popescu, publicînd cimitirul gepid de la Morești constată următoarele: „Diferitele monumente nu sînt caracteristice pentru determinări etnice. Zd. Vinski constată și el în unele regiuni iugoslave numeroase obiecte de origine romană, care au fost utilizate de germani, ca de ex. fibule de diferite forme, cataramă, cercei, brățări, inele, ace, adeseori în formă de *stylus*, pandantive, la acestea se adaugă pieptenii, pensete, cuțite, ceramică, sticlă etc.”¹²⁵.

Aceste date, surse istorice impun cercetarea cu limpezime a unui fapt istoric — cultura materială romană provincială tîrzie a jucat un rol definitoriu în istoria secolelor post-romane, în sec. IV—VI e.n. și chiar mai tîrziu.

¹²² S. Dumitrașcu, *Un atelier de lucrat piepteni datînd din sec. VI e.n. descoperit la Biharea*, în *Crișia*, XII, Oradea, 1983, p. 107—121.

¹²³ V. Pârvan, *Începuturile vieții romane la gurile Dunării*², București, 1974, fig. 79.

¹²⁴ M. Macrea, *Viața în Dacia romană*. București, 1969, p. 417.

¹²⁵ D. Popescu, *Cimitirul gepid de la Morești*, în *In Memoriam Constantini Daicoviciu*, Cluj, 1974, p. 334.

II. PIESE DE PODOABĂ

PODOABE PENTRU CAP (PĂR)

A. ACE PENTRU PĂR

Acul (Nadel, -n) este un mic instrument (mai ales cel de cusut) de metal sau de os, ascuțit la un capăt și prevăzut la celălalt cu un cap îngroșat, adeseori modelat artistic. În românește cuvântul e de origină latină (Lat. *acus*)¹²⁶. Desigur în cazul nostru ne referim nu la *acul de cusut* ci la *acul de păr* (Knopfnadel).

1. *Biharea*, j. Bihor. S-au păstrat fragmentele unui ac de bronz cu capul globular. Locul descoperirii: Cimitirul din sec. XI—XIII, (M — 47?) săpat de M. Roska în 1924—1925 (pentru a nu mai repeta la fiecare piesă, menționăm că piesele ce vor fi pomenite în continuare ca provenind din cimitirul din sec. XI—XIII sau de la *Cărămidărie*, au fost descoperite prin săpăturile lui M. Roska). Inv. 3 218 Gs — 2,3 cm.

2. *Biharea*, j. Bihor. Ac de bronz, păstrat fragmentar și cu capul rupt. Locul descoperirii: Cimitirul din sec. XI—XIII (M — 109?) Inv. 6 820; L — 6 cm; Gs — 4 cm.

3. *Șimand*, j. Arad. Tub? pentru ace din bronz (sau pentru un ac de păr?) de formă tronconică cu o deschidere longitudinală de la un capăt la celălalt. Locul descoperirii: Grozdoia (1961). Datat în sec. II—III e.n. Inv. 3 156; L — 10,1 cm.

B. INELE PENTRU PĂR

Inelele pentru păr, numite și inele de timplă sau inele de buclă, unele cu capul în formă de S (S — förmige Schläfenringe; Annelets à cheveux) erau folosite pentru prinderea și ornamentarea părului. Arheologic cele mai multe sînt descoperite în partea de dinapoi a gîtului, a capului (a craniului), din care motiv nu este exclus ca unele să fi fost folosite pentru prinderea părului la *ceafă*. Analogiile etnografice moderne arată că în unele zone din Transilvania, mai ales din părțile Hunedoarei, în Țara Hațegului, la Pădurenii din Munții Poiana Ruscăi și mai ales la românii din Depresiunea Petroșanilor prinderea părului la timplă s-a menținut pînă în zilele noastre¹²⁷.

Desigur, acest fenomen etnografic ne poate sugera o realitate antică, dar nu o poate proba în amănuntele sale cele mai intime. Astfel că inelele cu sau fără capul în S erau folosite la prinderea părului, pe timplă (fiecare din cele două părți laterale ale capului, cuprinse între ochi, urechi, frunte

¹²⁶ DLRM, p. 3.

¹²⁷ V. Butură, *Etnografia poporului român*, Cluj-Napoca, 1978, pl. 44. Port vechi, Bărbăteni — Depresiunea Petroșani.

și obraz. Părul care acoperă o parte din timplă. În limba română cuvîntul e de origine latină. Lat. (temple=tempora)¹²⁸, ori la *ceafă* (partea de dinapoi a gîtului, a capului. În limba română cuvîntul pare a fi de substrat geto-dac. Cf. cu alb. *Cafë*¹²⁹) — sau *ca cercei în urechi* (?). Cert e că arheologic sînt descoperite în părțile laterale, de dinapoi a craniului, cîte unu, două sau mai multe, fără să fie, deobicei, prinse sau înșirate pe fir de metal. Rămîne ca singura constatare, pînă la observații și mai fine, că erau folosite la prinderea părului sau ca cercei pentru urechi (?) a căror urme biologice nu se pot constata, ci doar bănuî. Pentru alte precizări va trebui să așteptăm cercetările viitoare.

Se pare că denumirea de *inele de timplă* sau *inele de buclă* (șuviță de păr răsucit în spirală, zuluș, cîrlionț. În românește cuvîntul de origine franceză. Fr. boucle)¹³⁰ nu este cea mai adecvată, deoarece inele *erau pentru părul prins la tîmple*, dar în același timp nu știm dacă erau prinse la tîmple sau la ceafă și dacă era o buclă sau alt sistem de prindere a părului. Din acest motiv vom folosi denumirea simplă de *inele pentru păr*, care ni se pare cea mai potrivită.

Epoca romană

1. *Șimand*, j. Arad. Ineluș din sîrmă de argint (de calitate inferioară), cu capetele închise, suprapuse. Locul descoperirii: Grozdoia M — 5, săpături N. Chidioșan, 1961. E datat din sec. II—III e.n. Inv. 3 189; D — 1,4 cm.

2. *Șimand*, j. Arad. Inel lucrat dintr-o bară cu secțiunea plan-concavă, cu capetele suprapuse. Locul descoperirii: Grozdoia M—5, săpături, N. Chidioșan, 1961 (Menționăm că toate piesele de la Șimand ce vor fi pomenite în continuare au fost obținute prin cercetări arheologice studiate publicate de N. Chidioșan). A fost găsit *sub craniu*. E datat în sec. II—III e.n. Inv. 3 188; D — 3,9 cm.

Epoca bizantină

1. *Cauaceu*, com. Biharea, j. Bihor. Fragment de inel de bronz. Locul descoperirii: Cimitirul din sec. X—XI. Inv. 3 001; D — 1,4 cm.

2. *Cauaceu*, com. Biharea, j. Bihor. Inel din argint cu capetele desfăcute. Locul descoperirii: Cimitirul din sec. X—XI. Inv. 3 002; D — 2 cm.

3. *Cauaceu*, com. Biharea, j. Bihor. Inel de bronz cu capătul în S? (rupt). Locul descoperirii: cimitirul din sec. X—XI. Inv. 3 003; D — 1,5 cm.

4. *Cauaceu*, com. Biharea, j. Bihor. Inel de argint cu capetele petrecute (suprapuse). Locul descoperirii: cimitirul din sec. X—XI (?). Inv. 3 009; D — 2,3 cm.

¹²⁸ DLRM, p. 863, s.v.

¹²⁹ DLRM, p. 130, s.v.

¹³⁰ DLRM, p. 97, s.v.

5. *Cauaceu*, com. Biharea, j. Bihor. Inel de bronz cu capetele desfăcute; pare a fi avut capul în formă de S(?). Locul descoperirii: cimitirul din sec. X—XIII(?) Inv. 3 013; D — 2,6 cm. Pare a fi mai nou. sec. XI—XII(?).

6. *Cauaceu*, com. Biharea, j. Bihor. Inel de argint (?) cu capetele ascuțite. Locul descoperirii: Cimitirul din sec. X—XI. Inv. 3 014; D — 1,6 cm. Pare a fi mai nou, sec. XI—XII?.

7. *Biharea*, j. Bihor. Inel de bronz cu capul terminat în S. Locul descoperirii: Cărmidărie — Cimitirul din sec. XI—XIII săpat de M. Roșka în 1924—1925 (în continuare se va nota numai: Cimitirul din sec. XI—XIII). Inv. 3 201; D — 2,3 cm.

8. *Biharea*, j. Bihor. Inel de bronz cu capul terminat în S. Locul descoperirii: Cimitirul din sec. XI—XIII. Inv. 3 202; D — 2 cm.

9. *Biharea*, j. Bihor. Fragment de inel de bronz cu capul terminat în S. Locul descoperirii: Cimitirul din sec. XI—XIII. Inv. 3 204; D — 1,6 cm.

10. *Biharea*, j. Bihor. Inel de bronz cu capul terminat în S. Locul descoperirii: Cimitirul din sec. XI—XIII. Inv. 3 205; D — 2 cm.

11. *Biharea*, j. Bihor. Fragment de inel de bronz. Locul descoperirii: M — 23, cimitirul din sec. XI—XIII. Inv. 3 207; D — 2,4 cm.

12. *Biharea*, j. Bihor. Inel de bronz cu capul în formă de S. Locul descoperirii: Cimitirul din sec. XI—XIII. Inv. 3 210; D — 2 cm.

13. *Biharea*, j. Bihor. Inel de bronz terminat cu capul în S. Locul descoperirii: Cimitirul din sec. XI—XIII. Inv. 3 211; D — 2,4 cm.

14. *Biharea*, j. Bihor. Inel de bronz cu capul terminat în S. Locul descoperirii: Cimitirul din sec. XI—XIII. Inv. 3 213; D — 2 cm.

15. *Biharea*, j. Bihor. Inel de bronz cu capul în S, rupt. Locul descoperirii: Cimitirul din sec. XI—XIII. Inv. 3 214; D — 1,5 cm.

16. *Biharea*, j. Bihor. Inel de bronz cu capul în S. Locul descoperirii: Cimitirul din sec. XI—XIII. Inv. 3 215; D — 1,3 cm.

17. *Biharea*, j. Bihor. Inel de bronz cu capul în S. Locul descoperirii: Cimitirul din sec. XI—XIII. Inv. 3 219; D — 2,1 cm.

18. *Biharea*, j. Bihor. Fragment de inel de bronz, probabil cu capul în S. Locul descoperirii: Cimitirul din sec. XI—XIII. Inv. 3 222; D — 2,3 cm.

19. *Biharea*, j. Bihor. Fragment de inel de bronz, probabil cu capul în S. Locul descoperirii: Cimitirul din sec. XI—XIII. Inv. 3 223; D — 1,4 cm.

20. *Biharea*, j. Bihor. Inel de bronz, probabil cu capul în S. Locul descoperirii: Cimitirul din sec. XI—XIII. Inv. 3 224; D — 2,2.

21. *Biharea*, j. Bihor. Inel de bronz, probabil de tipul cu capul în S. (e rupt). Locul descoperirii: Cimitirul din sec. XI—XIII. Inv. 3 225; D — 1,4 cm.

22. *Biharea*, j. Bihor. Două inele de bronz, probabil de tipul cu capul în S. (sînt rupte)?. Locul descoperirii: Cimitirul din sec. XI—XIII. Inv. 3 226. Ambele au D — 1,5 cm

23. *Biharea*, j. Bihor. Inel de bronz lucrat din două sirme împletite. Capul e rupt. Nu e exclus să fi avut capul în formă de S. Locul descoperirii: Cimitirul din sec. XI—XIII. Inv. 3 230; D — 2 cm.

24. *Biharea*, j. Bihor. Inel de argint cu capul aplatizat și îndoit în formă de S. S-ul e ornamentat cu linii paralele (prin laminare?!). Locul descoperirii: M — 80 din Cimitirul din sec. XI—XIII. Inv. 3 232; D — 1,7 cm.

25. *Biharea*, j. Bihor. Inel de bronz cu capul terminat în S. Locul descoperirii: Cimitirul din sec. XI—XIII. Inv. 3 233; D — 1,9 cm.

26. *Biharea*, j. Bihor. Inel de bronz cu capul terminat în S. Locul descoperirii: Cimitirul din sec. XI—XIII. Inv. 3 234; D — 1,6 cm.

27. *Biharea*, j. Bihor. Inel de bronz cu capul în S. Locul descoperirii: Cimitirul din sec. XI—XIII. Inv. 3 235; D — 3,3 cm.

28. *Biharea*, j. Bihor. Fragment de inel, verigă de bronz. Locul descoperirii: Cimitirul din sec. XI—XIII. Inv. 3 236; L — 1,9 cm.

29. *Biharea*, j. Bihor. Inel de argint cu capul terminat în S. Locul descoperirii: M — 112 din Cimitirul din sec. XI—XIII. Se pare că în același mormînt s-au mai descoperit încă două inele de același tip, azi în posesia Muzeului Național din București. Inv. 3238, la Muzeul Țării Crișurilor; D—1,3 cm.

30. *Biharea*, j. Bihor. Fragment de inel de bronz cu capul în S. Locul descoperirii: Cimitirul din sec. XI—XIII. Inv. 3 241; D — 1,7 cm.

31. *Biharea*, j. Bihor. Inel de bronz terminat cu capul în S. Locul descoperirii: Cimitirul din sec. XI—XIII. Inv. 3 242; D — 2,3 cm.

32. *Biharea*, j. Bihor. Inel de bronz cu capul în S. Locul descoperirii: Cimitirul din sec. XI—XIII. Inv. 3 244; D — 1,7 cm.

33. *Biharea*, j. Bihor. Inel de bronz cu capul în S. Locul descoperirii: Cimitirul din sec. XI—XIII. Inv. 3 245; D — 2 cm.

34. *Biharea*, j. Bihor. Inel de bronz cu capul în S. Locul descoperirii: Cimitirul din sec. XI—XIII. Inv. 3 247; D — 1,7 cm.

35. *Biharea*, j. Bihor. Inel de bronz cu capul în S. Locul descoperirii: Cimitirul din sec. XI—XIII. Inv. 3 248; D — 1,8 cm.

36. *Biharea*, j. Bihor. Inel de bronz cu capul în S. Locul descoperirii: Cimitirul din sec. XI—XIII. Inv. 3 249; D — 1,4 cm.

37. *Biharea*, j. Bihor. Inel de bronz cu capul în S. Locul descoperirii: Cimitirul din sec. XI—XIII. Inv. 3 250; D — 1,6 cm.

38. *Biharea*, j. Bihor. Inel de bronz cu capul în S. Locul descoperirii: Cimitirul din sec. XI—XIII. Inv. 3 251; D — 1,6 cm.

39. *Biharea*, j. Bihor. Fragment de inel de bronz cu capul în S. Locul descoperirii: Cimitirul din sec. XI—XIII. Inv. 3 252; L — 3,2 cm.

40. *Biharea*, j. Bihor. Inel de bronz cu capul în S. Locul descoperirii: Cimitirul din sec. XI—XIII. Inv. 3 255; D — 1,8 cm.

41. *Biharea*, j. Bihor. Două inele de bronz cu capul în S. Locul descoperirii: Cimitirul din sec. XI—XIII. Inv. 3 256. Amîndouă cu D — 1,6 cm.

42. *Biharea*, j. Bihor. Inel de bronz cu capul în S. Locul descoperirii: Cimitirul din sec. XI—XIII. Inv. 3 257; D — 1,8 cm.

43. *Biharea*, j. Bihor. Inel de bronz cu capetele ușor suprapuse. Locul descoperirii: Cimitirul din sec. XI—XIII. Inv. 3 258; D — 1,6 cm.
44. *Biharea*, j. Bihor. Inel de bronz cu capetele suprapuse. Locul descoperirii: Cimitirul din sec. XI—XIII. Inv. 3 259; D — 1 cm.
45. *Biharea*, j. Bihor. Inel de bronz cu capetele desfăcute (probabil accidental, după scoaterea din pământ). Locul descoperirii: Cimitirul din sec. XI—XIII. Inv. 3 260; D — 2,6 cm.
46. *Biharea*, j. Bihor. Inel de bronz cu capetele rupte și desfăcute. Locul descoperirii: Cimitirul din sec. XI—XIII. Inv. 3 263; D — 1,6 cm.
47. *Biharea*, j. Bihor. Inel de bronz cu capul terminat în S. Locul descoperirii: Cimitirul din sec. XI—XIII. Inv. 3 264; D — 2,1 cm.
48. *Biharea*, j. Bihor. Inel de bronz cu capul în S. Locul descoperirii: Cimitirul din sec. XI—XIII. Inv. 3 265; D — 1,8 cm.
49. *Biharea*, j. Bihor. Inel de bronz cu capul terminat în S. Locul descoperirii: Cimitirul din sec. XI—XIII. Inv. 3 266; D — 1,6 cm.
50. *Biharea*, j. Bihor. Cinci inele de bronz cu capul în S. două *inele de fier* (mari) cu capul în S (fragmente) și două *inele de argint* unul cu capul în S. Locul descoperirii: Cimitirul din sec. XI—XIII. Inv. 6 820, mărimi diferite.
51. *Bihor* (judet). Inel de bronz, probabil cu capul în S. (e rupt). Locul descoperirii: necunoscut. Sec. XI—XIII. Inv. 2 381; D — 2,5 cm.
52. *Bihor* (judet). Inel de bronz cu capul în S. (rupt). Locul descoperirii: necunoscut. Sec. XI—XIII. Inv. 2 398; D — 1,8 cm.
53. *Bihor* (judet). Inel de bronz cu capul în S. Locul descoperirii: necunoscut. Sec. XI—XIII. Inv. 2 399; D — 1,7 cm.
54. *Bihor* (judet). Inel de bronz, probabil cu capul în S (e rupt). Locul descoperirii: necunoscut. Sec. XI—XIII — Inv. 2 400; D — 1,4 cm.
55. *Bihor* (judet). Inel de bronz cu capul în S. Locul descoperirii: necunoscut. Sec. XI—XIII. Inv. 2 401; D — 2,6 cm.
56. *Bihor* (judet). Inel de bronz cu capul în S. (rupt). Locul descoperirii: necunoscut. Sec. XI—XIII. Inv. 2 402; D — 1,5 cm.
57. *Bihor* (judet). Inel de bronz cu capul în S. Locul descoperirii: necunoscut. Sec. XI—XII. Inv. 2 426; D — 1,7 cm.
58. *Bihor* (jude). Inel de bronz cu capul rupt (în formă de S?) Locul descoperirii: necunoscut. Sec. XI—XIII. Inv. 2 427; D — 2,3 cm.
59. *Bihor* (judet). Inel de bronz cu capul rupt (în formă de S). Locul descoperirii: necunoscut. Sec. XII—XIII. Inv. 2 431; D — 2,4 cm.
60. *Bihor* (judet). Inel de bronz cu capul în S. (rupt parțial). Locul descoperirii: necunoscut. Sec. XI—XIII. Inv. 2 432; D — 1,5 cm.
61. *Bihor* (judet). Inel de bronz cu capetele rupte. Locul descoperirii: necunoscut. Sec. XI—XIII. Inv. 2 645; D — 2 cm.
62. *Bihor* (judet). Inel de bronz cu capul terminat în S. Locul descoperirii: necunoscut. Sec. XI—XII. Inv. 2 829; D — 1,5 cm. Se observă tehnica de lucru: din sîrmă „laminată“ de bronz, lătit la un capăt și apoi îndoit în formă de S.

63. *Bihor* (judet). Fragment de inel de bronz cu capul în S. Locul descoperirii: necunoscut. Sec. XI—XIII. Inv. 2 830; D — 1,7 cm.
64. *Bihor* (judet). Inel de bronz cu capul terminat în S. Locul descoperirii: necunoscut. Sec. XI—XIII. Inv. 2 831; D — 2,4 cm.
65. *Bihor* (judet). Inel de bronz cu capul terminat în S. Locul descoperirii: necunoscut. Sec. XI—XIII. Inv. 2 832; D — 1,6 cm.
66. *Bihor* (judet). Inel de bronz cu capul rupt (probabil în formă de S). Locul descoperirii: necunoscut. Sec. XI—XIII. Inv. 2 839; D — 2,3 cm.
67. *Bihor* (judet). Inel de bronz cu capul în formă de S. (rupt). Locul descoperirii: necunoscut. Sec. XI—XIII. Inv. 2 995; D — 1,4 cm.
68. *Bihor* (judet). Inel de bronz (cu capul în formă de S (rupt?). Locul descoperirii: necunoscut. Sec. XI—XIII. Inv. 3 166; D — 2 cm.
69. *Bihor* (judet). Inel de bronz cu capul în S (rupt). Locul descoperirii: necunoscut. Sec. XI—XIII. Inv. 3 253; D — 2 cm.
70. *Bihor* (judet). Inel de bronz cu capul în S (rupt). Locul descoperirii: necunoscut. Sec. XI—XIII. Inv. 3 261; D — 1,7 cm.
71. *Bihor* (judet). Inel de argint cu capul în S (parțial rupt). Locul descoperirii: necunoscut. Sec. XI—XIII. Inv. 3 269; D — 1,5 cm.
72. *Bihor* (judet). Inel de bronz cu capul terminat în formă de S. (rupt). Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 3 321; D — 2,8 cm. Sec. XI—XIII.
73. *Bihor* (judet). Inel de bronz. Are capul rupt, probabil era în formă de S. Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 3 322; D — 1,7 cm. Sec. XI—XIII.
74. *Bihor* (judet). Inel de bronz. Are capul rupt, probabil era în formă de S. Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 3 323; D — 1,8 cm. Sec. XI—XIII.
75. *Bihor* (judet). Inel de argint (cu mult cupru), cu capul în formă de S. Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 3 331; D — 1,7 cm. Sec. XI—XIII.
76. *Bihor* (judet). Inel de bronz, deformat și cu capul rupt (probabil în formă de S). Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 3 332; D — 1,9 cm. Sec. XI—XIII.
77. *Bihor* (judet). Inel de argint cu capul terminat în formă de S. (e rupt). Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 3 451; D — 2,5 cm. Sec. XI—XIII.
78. *Bihor* (judet). Inel de bronz cu capul terminat în S. Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 3 674; D — 1,7 cm. Sec. XI—XIII.
79. *Bihor* (judet). Inel de bronz cu capul terminat în S. Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 3 677; D — 1,5 cm. Sec. XI—XIII.
80. *Bihor* (judet). Inel de bronz cu capul în formă de S (rupt). Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 3 841; D — 1,5 cm. Sec. XI—XIII.
81. *Bihor* (judet). Inel de bronz cu capul în formă de S (rupt). Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 3 842; D — 1,7 cm. Sec. XI—XIII.
82. *Bihor* (judet). Inel de bronz cu capul în formă de S (rupt). Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 3 865; D — 1,3 cm. Sec. XI—XIII.

83. *Bihor* (judet). Inel de bronz (are capul rupt, era probabil în formă de S). Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 3 888. Sec. XI—XIII.

84. *Oradea*, j. *Bihor*. Inel de bronz cu capul terminat în S. (parțial rupt). Locul descoperirii: necunoscut — teritoriul orașului *Oradea*(?). Inv. 3 042; D — 1,9 cm. Sec. XI—XIII.

85. *Oradea*, j. *Bihor*. Inel de bronz cu capul terminat în S (parțial rupt). Locul descoperirii: necunoscut — teritoriul orașului *Oradea* (?). Inv. 3 053; D — 1,7 cm. Sec. XI—XIII.

86. *Oradea*, j. *Bihor*. Inel de bronz cu capul terminat în S. Locul descoperirii: necunoscut — teritoriul orașului *Oradea* (?). Inv. 3 057; D — 2,5 cm. Sec. XI—XIII.

87. *Oradea*, j. *Bihor*. Inel de bronz cu capul terminat în S. Locul descoperirii: necunoscut — teritoriul orașului *Oradea* (?). Inv. 3 058; D — 2,3 cm. Sec. XI—XIII.

88. *Oradea*, j. *Bihor*. Inel de bronz cu capul terminat în S. Locul descoperirii: M — 5 Salca — „Ghețarie“. Inv. 4 186; D — 2,1 cm; gs — 1 mm; Datat în sec. X.(?).

89. *Oradea*, j. *Bihor*. Inel de bronz cu capetele tăiate și suprapuse. Locul descoperirii: M — 5 — Salca — „Ghețarie“.

90. *Oradea*, j. *Bihor*. Inel de bronz cu capul terminat în formă de S (deformat). Locul descoperirii: Salca „Ghețarie“, S — IV, 0,30 m. Inv. 4 213; D — 2,9 cm; gs 1,1 mm. Datat în sec. X. (?).

91. *Oradea*, j. *Bihor*. Inel de bronz cu capul terminat în formă de S. Locul descoperirii. Salca (?). Provine din colecție Philippi. Inv. 10 196; D — 2,5 cm. Sec. XI—XIII.

92. *Sălacea*, j. *Bihor*. Două inele de argint cu capul în formă de S. D — 2 cm și respectiv 2,2 cm. Locul descoperirii: M — 9. Au fost descoperite în același complex cu alte trei inele simple de bronz cu capetele ascuțite (D — 0,8; D — 1,7; D — 1,6 cm), și un alt inel cu capul rupt (să fi fost în formă de S? D — 2,8 cm). Au fost datate în sec. X—XII (? e un mormînt!, complex închis unde datarea se face pe ultima piesă, adică cea mai nouă). Inv. 3 059.

93. *Tărian*, com. *Girișul de Criș*, j. *Bihor*. Inel de bronz cu capetele suprapuse. Locul descoperirii — M — 22 — Dîmbul lui *Ciordaș*. În cimitir au efectuat săpături D. Ignat și N. Chidioșan. Inv. 4 087; D — 2,5 cm. A fost datat în sec. X. N-ar fi exclus să fie cercel.

94. *Tărian*, com. *Girișul de Criș*, j. *Bihor*. Inel de bronz cu capetele ușor suprapuse. Locul descoperirii: M — 19 — Cimitirul din Dîmbul lui *Ciordaș*. Inv. 4 200; D — 1,8 cm. N-ar fi exclus să fie cercel?. A fost datat în sec. XI.

95. *Tărian*, com. *Girișul de Criș*, j. *Bihor*. Două inele de argint cu capetele terminat în formă de S. Capetele sînt lucrate *neîndeminatic*. Locul descoperirii; M — 11 — Cimitirul din Dîmbul lui *Ciordaș*. Inv. 4 130; D — 2,4 cm; respectiv D — 2,3 cm. Au fost datate în sec. XI.

96. *Tărian*, com. Girișul de Criș, j. Bihor. Fragment de inel de bronz. Locul descoperirii: M — 21 — cimitirul din Dîmbul lui Ciordaș. Inv. 4 137; L — 2 cm. Datat în sec. XI.

97. *Tărian*, com. Girișul de Criș, j. Bihor. Fragment de la un inel de bronz. Locul descoperirii: M — 27 — cimitirul din Dîmbul lui Ciordaș. Inv. 4 197; D — 1,3 cm. A fost datat în sec. XI.

Inelele pentru păr sînt de trei tipuri:

- a) Inele simple cu capetele apropiate sau petrecute,
- b) Inele simple avînd un cap îndoit în formă de S,
- c) Inele simple avînd capul modelat în formă de „strugure” și
- d) Inele cu corpul ornamentat (cu nodozități) de care atîrnă un pandantiv, o mărgea, deci inele de tipul cu mărgea.

Din repertoriul întocmit de noi se desprind puține concluzii. Cele mai multe inele cu capul în S provin de la *Biharea* (peste 40), urmînd descoperirile *incerte* din Bihor (peste 30). Nu este exclus ca o parte din aceste inele care au fost înregistrate tîrziu ca provenind din Bihor să fie tot de la Biharea, cel puțin o parte dintre ele. Se dovedește încă odată, dacă mai era nevoie, că nepublicarea descoperirilor arheologice duce la pierderi ireparabile, la dispariția *surselor*, a datelor istorice ce stau la temelia *faptului* istoric, a *adevărului* istoric. La Biharea s-au descoperit peste 500 de morminte datînd din sec. XI—XIII, unul din principalele monumente etno-demografice, arheologice privind istoria Bihorului în aceste secole alături de monumentele eclesiastice și de natură militară, care s-au mai păstrat, pînă la noi și care pot fi studiate.

Se desprinde, de asemenea, faptul că avem, deocamdată, de-a face cu două grupuri de descoperiri:

1. Grupul *Cauaceu, Tărian* și

2. Grupul *Biharea, Oradea, Sălacea* (inclusiv unele din piesele notate ca provenind din Bihor), desigur privind numai descoperirile din epoca bizantină. Descoperirile de epocă romană de la Șimand arată și ele că inelele pentru păr sînt de origine veche, ele nefiînd proprii numai feudalismului timpuriu. În ceea ce privește pe cele din feudalismul timpuriu (sec. XI—XIII în cazul nostru sec. X—XIII) o constatare se impune: inelele de păr *nu* pot constitui *singure* elemente pentru atribuire etno-culturale. Inelele sînt piese de folosință îndelungată, purtate de populație aflată pe un anumit spațiu geografic în momentul istoric cercetat. Pe lîngă o anume diferență cronologică, cele două grupuri sau poate chiar trei, dovedesc și faptul că piesele provin din ateliere diferite (cele simple și cele cu capul în S).

În Crișana inelele de păr au fost purtate, ca peste tot în Transilvania, Banat și Maramureș, de populația românească cum ne-o dovedesc cercetările arheologice recente și analogiile etnografice amintite de noi mai sus. Inelele de păr au fost purtate și de slavi, cum arată descoperirile din lumea slavilor vestici, sudici și răsăriteni. Faptul că acest tip de podoabă

(numit alături de alte multe elemente arheologice *piesă determinantă* pentru cultura Bjelo Brdo)¹³¹, apar mai ales în regiunile jugoslave cu un puternic *substrat romanic*, c de natură să pună problema originii acestui tip de podoabă. De la romanici (și români) și slavi inelele de păr au fost preluate și de maghiari, din care motiv inelele de păr au fost descoperite în morminte românești (romanice), slave și maghiare¹³².

Cercetătoare bucureșteană M. Comșa, cunoscătoare a culturii materiale slave (a culturii materiale a slavilor răsăriteni, a celor occidentali și sudici) a dovedit pe bază de descoperiri concrete că toate cele patru tipuri de inele de păr (inelușe de păr; annelets à cheveux) — simple, cu capul în S; cu capul răsucit (strugure) și cu pandantiv (tipul cercel) — își găsesc analogii și „strămoși“ în inelele de păr din descoperirile de epocă romană¹³³. Această cercetare c de natură să determine investigații în judecarea originii, a evoluției și răspîndirii etno-culturale a inelcilor de păr, podoabă cu viață lungă și cu analogii etnografice certe pînă în zilele noastre, ca piesă mereu necesară în gâtitul capului la femei. Desigur inelele de păr cu ajutorul cărora se *aranja* părul femeilor de o parte și de alta a frunții, dădea la fel ca în analogiile etnografice, înfățișării feminine un aer grav, arhaic, ce poate să nu mai fie pe gustul epocii noastre. Această constatare nu schimbă cu nimic sarcina cercetărilor istorico-arheologice de a acorda toată atenția studierii unei mentalități din trecut, mentalitate ce a impus păstrarea unei coafuri — și deci a pieselor respective — timp de mai multe secole (în epoca romană, post-romană și feudalismul timpuriu).

C. DIADEME PENTRU PĂR

Diadema (Diadem, -s, -e) este o podoabă în formă de coroană făcută din metal prețios și împodobită cu pietre scumpe, purtată pe cap de suverani. Este însă în același timp și podoabă purtată pe cap de femei, la anumite ocazii. În limba română cuvîntul e de origine franceză (Fr. diadème — lat. lit. diadema)¹³⁴. Desigur noi ne referim numai la *diademele* purtate pe cap de femei, nu la coroanele suveranilor.

1. *Bihor* ? (județ). Diademă ? de argint în formă de semilună, lucrată din bară de argint, cu secțiunea romboidală. Are capetele ascuțite. Nu pare a fi cercel și nu are urechiușe pentru a fi pandantiv. Se pare că se folosea la prinderea părului pe frunte, în creștet, la ceafă? E posibil să dateze^{134a} din sec. IV—V e.n.?. Inv. 2 380; D — 4,2×3,5 cm.

¹³¹ J. Giesler, *Untersuchungen zur Chronologie der Bjelo Brdo—Kultur*, în PZ, 56, 1, Berlin—New York, p. 4—167.

¹³² Z. Vinski, în *Époque préhistorique et protohistorique en Yougoslavie — Recherches et résultats*, Belgrad, 1971, p. 388.

¹³³ M. Comșa, *L'influence romaine provinciale sur la civilisation slave à l'époque de la formation des États*, în *Romanoslavica*, XVI, București, 1968, p. 447—460, fig. 5.

¹³⁴ DLRM, s.v.

^{134a} Cf. numai pentru datare K. Horedt, *Siebenbürgen in spätrömischer Zeit*, București, 1982, p. 161, fig. 61/3—5.

PODOABE PENTRU URECHI

D. CERCEI

Cercelul (Ohrring, -e) e un obiect de podoabă fixat sau atârnat de ureche. În limba română cuvîntul e de origine latină (Lat. *circellus*)¹³⁵. Cerceii (Paar-Ohrringe; Boucles d'oreilles) sînt podoaba cea mai intimă a femeii, de care (în cazul celor introduși în lobul urechii) nu se desparte niciodată din copilărie pînă la moarte.

Epoca romano-bizantină

1. *Bihor* (judet). Cercel din sîrmă groasă de bronz, cu capul *poliedric*, fațetat și ornamentat. Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 1 959; D — 3,7 cm. Se datează în sec. V e.n.

2. *Bihor* (judet). Cercel din sîrmă de bronz, cu capul *poliedric*, fațetat și aurit. Locul descoperirii: necunoscut. (M — ?). Inv. 3 829; D — 2,8 cm. Se datează în sec. V e.n.

3. *Oradea* (j. Bihor). Cercel de bronz cu *mărgea* verzuie de sticlă, pe tijă (e păstrat numai parțial). Locul descoperirii: *Salca*, M — 14, descoperit împreună cu un pieptene de os cu dinți bilaterali. Inv. 4 089, D — 2,5 (? e păstrat fragmentar). Datează din sec. V e.n.

4. *Valea lui Mihai*, j. Bihor. Cercel din sîrmă de bronz cu nervuri paralele pe tijă și capul *poliedric*, fațetat și ornamentat cu cercuri concentrice. Locul descoperirii: Terenul lui Crișan, M — 2/1936. A fost descoperit într-un mormînt în care mai există ca inventar o cataramă de fier și un colier de mărgelă mici din pastă de sticlă. Inv. 1 255; D — 2,6 cm.

Cerceii din aur, bronz sau argint, cu capul *poliedric* (polyedrische Orgehänge) simpli sau cu pietre prinse în caboșoane, sînt cunoscuți în Transilvania prin descoperirile de la Cluj^{135a}, Hunedoara, Velț și Valea lui Mihai¹³⁶.

Cercei cu cap *poliedric*, sînt considerați de J. Werner¹³⁷ de origine romană. Folosirea a numeroase produse romane de către germanii pătrunși în fostele provincii romane de pe teritoriul Iugoslaviei a fost constatată și de către arheologul iugoslav Zd. Vinski¹³⁸.

¹³⁵ DLRM, p. 243, s.v.

^{135a} G. László, *Unveröffentlichte gotische Funde in der Numismatische — archaologischen Abteilung des Siebenbürgischen National — Museums*, în *Közlemények*, I, Cluj, 1941, p. 128. pl. I/4, 5, 8, 9, 10, 11.

¹³⁶ E. Andrásy, *Völkerwanderungszeitlicher Friedhof in Érmihály — falva (Valea lui Mihai, Kom. Bihor)*, în *Közlemények*, 1—2, IV, Cluj, 1944, p. 96. fig. 1/3, 4/3.

¹³⁷ J. Werner, *Die Langobarden in Pannonien*, München, 1962, p. 127; cf. și D. Popescu, *Cimitirul gepid de la Morești*, în *In Memoriam Constantini Daleovicu*, Cluj, 1974, p. 334.

¹³⁸ Zd. Vinski, în *Époque préhistorique et protohistorique en Yougoslavie — Recherches et résultats*, Beograd, 1971, p. 388, constată că în unele regiuni iugos-

Epoca veche românească

1. *Chișineu* — Criș, j. Arad. Doi cercei rotunzi, lucrați din sîrmă de bronz, au ca ornament principal un pandativ (Ohrgehänge) în formă de pepene, decorat cu caneluri verticale. Din al doilea nu s-a păstrat decît inelul, fără pandativ. Locul descoperirii: M — ? dintr-un loc necunoscut. Inv. 4 090. Se datează în sec. VI—VII e.n.

2. *Oradea*, j. Bihor. Cercei simpli de bronz, rotunzi în secțiune. Locul descoperirii: Salca — „Ghețarie“, M — 1. Săpături N. Chidioșan¹³⁹. Mormîntul se datează în sec. IX e.n. Inv. —; 1 : D — 1,6 cm; 2 : D — 2,4 cm.

3. *Oradea*, j. Bihor. Cercel simplu de bronz, rotund în secțiune. Locul descoperirii: Salca — „Ghețarie“, M — 2. Mormîntul se datează în sec. IX e.n. Inv. —; D — 2,3 cm.

4. *Oradea*, j. Bihor. Cercel de bronz de tipul cu pandativ în formă de strugure. Locul descoperirii: Salca — „Ghețarie“. M — 3. Mormîntul datează după acest tip de cercei din sec. IX e.n.¹⁴⁰. Inv. —; D — 2,5 cm.

5. *Oradea*, j. Bihor. Cercei de bronz de tipul cu pandativ în formă de strugure. Locul descoperirii: Salca „Ghețarie“. Datează din sec. IX e.n. Inv. —; 1 : D — 2,3 cm; 2 : D — 2,1 cm.

6. *Șimand*, j. Arad. Cercel? de bronz lucrat din sîrmă. Are capetele închise. Locul descoperirii: Grozdoia, M — 9. datat în sec. VII e.n. Probabil un mormînt de factură slavă. Inv. 3 200; D — 1,7 cm; gs — 1 mm.

7. *Tarcea*, j. Bihor. Cercel de argint, cu veriga ornamentată cu nodozități filigrante și cu pandativ (Ohrgehänge), de asemenea, filigranat, în formă de ciorchine, bogat ornamentat. Locul descoperirii: via lui Szalos G. Inv. 4 013; D — 2,5 cm. (fragment). Datează din sec. VIII/IX e.n. (?).

8. *Tărian*, j. Bihor. Cercel de bronz, de tipul cu pandativ de formă cilindrică canelat. Are nodozități și pe verigă. Locul descoperirii: Dîmbul lui Ciordaș M — 1. Inv. 4 135; D — 4,3 cm. Datează din sec. VII e.n.

Epoca bizantină

1. *Biharea*, j. Bihor. Cercel (?) din fier, cu capetele ascuțite și suprapuse, decorat cu grupuri de bobite dispuse în ciorchine. Locul descoperirii: Cărmidărie — Cimitirul din sec. XI—XIII. Inv. 3 203; D — 2,1 cm.

2. *Biharea*, j. Bihor. Cercel de bronz lucrat din bară cu secțiunea rotundă, cu manșon la un capăt, celălalt rupt. Locul descoperirii: Cărmidărie — cimitirul din sec. XI—XIII. Pare a fi antrenat în nivelul din sec.

lave numeroase obiecte de origine romanică au fost utilizate de germani: *fibule*, *catarama*, *brățări*, *cercei*, *inele*, ace (unele în formă de *stylus*), *pandative*, *piepteni*, *pensete*, *cuțite*, *ceramică* și *sticlă*.

¹³⁹ Pentru informațiile și desenele ce ni le-a pus la dispoziție îi aducem mulțumirile noastre și pe această cale.

¹⁴⁰ B. Chropovský, *La beauté des bijoux slaves anciens*, (Bratislava), 1978, p. 113, fig. 15.

XI—XIII sau refolosit? După aspect pare mai vechi (sec. IV—V e.n.?) Inv. 6 820. D — 4,3 cm.

3. *Biharea*, j. Bihor. Cercel? de bronz cu capetele petrecute. Locul descoperirii: Căramidărie — Cimitirul din sec. XI—XIII. Inv. 6 820; D — 1 cm. gs — 1 mm.

4. *Bihor*. (judet). Cercel ? mare de bronz. Are un capăt retezat și unul îndoit. Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 3 788; D — 4 cm; gs — 2 mm. Sec. X—XIII?

5. *Bihor* (judet), Cercel ? mare de bronz. Are un capăt retezat și unul îndoit. Locul descoperirii: necunoscut. Datează din sec. X—XIII ?. Inv. 3 828; D — 4 cm.

6. *Bihor* (judet), Cercel de argint. Are un capăt retezat și un capăt ascuțit. Ar putea să fie și inel de timplă, dar e prea mic. Locul descoperirii: necunoscut. Datează din sec. XI—XIII?. Inv. 3 175; D — 1,4 cm.

7. *Bihor* (judet). Cercel? de bronz cu capetele retezate. Locul descoperirii: necunoscut. Datează din sec. XI—XIII?. Inv. 3 812; D — 3,6 cm; gs — 2 mm.

8. *Oradea*, j. Bihor. Cercel de bronz. Are un capăt retezat și unul ascuțit. Locul descoperirii: necunoscut. Datează din sec. IX—X? Inv. 3 058; D — 2,1 cm.

9. *Oradea*, j. Bihor. Fragment de cercel? de argint. Locul descoperirii: necunoscut. Datează din sec. X—XI? Inv. 3 057; D — 1,7 cm.

10. *Salonta*, j. Bihor. Doi cercei din sîrmă de argint cu capetele tăiate și desfăcute. Locul descoperirii: Test Halom, M — 1; Inv. 4 889; 1. D — 1,3 cm; 2. D — 1 cm; Datează din sec. X (?).

PODOABE PENTRU GÎT

A. COLANE

Colanul este o piesă de metal, *fixă*, purtată ca podoabă de gît, asemănătoare cu brățara pentru miini (Halsringe -n; Armband — Armbänder). E deosebit de colier sau de șiragul de mărgel, și acestea din urmă fiind, de asemenea, podoabe pentru gît¹⁴¹. În limba română termenul provine din limba turcă (Tc. *Kolan*; în it. *collana*). În antichitate colanele purtau un nume bine stabilit de *torques* (Lat. *torques*-is).

Epoca romano-bizantină

1. *Tărian*, com. Girișul de Criș, j. Bihor. *Colan* din sîrmă de argint avînd la cele două capete inel și, respectiv, cîrlig. Capetele sînt înfășurate în spire din sîrmă de argint. Locul descoperirii: *Dimbul lui Ciordaș*, M — 4. Datează din sec. IV e.n. Inv. 4 119; D — 11,8 cm; gs — 2 cm.

¹⁴¹ DLRM, p. 165, s.v. dă o explicație ambiguă: 1. Salbă, șirag purtat la gît ca podoabă. 2. Cingătoare împodobită, purtată îndeosebi de femei, briu, cordon?!

Epoca bizantină

1. *Bihor* (județ). Fragment de *colan* torsionat, lucrat din trei sîrme (spire) de bronz răsucite. Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 3 773; L — 6,5 cm; Datează din sec. X—XIII.

2. *Crișana* (provincia). Colan de bronz torsionat. E lucrat din patru sîrme (spire) de bronz răsucite, avînd inel și cîrlig pentru prindere. Locul descoperirii: se pare că provine de la Biharea (?). Inv. 3 024; D — 14,5 × 15,3 cm; gs — 0,5 cm. Datează din sec. XI—XIII.

3. *Oradea*, j. Bihor. Colan de bronz torsionat, de tipul cu inel și cîrlig pentru prindere. E lucrat din cinci sîrme (spire) de bronz răsucite. Locul descoperirii: necunoscut (raza orașului?). Inv. 3 048. Datează din sec. X(?)—XI e.n.

4. *Oradea*, j. Bihor. Colan din bronz torsionat, de tipul cu inel și cîrlig pentru prindere. E lucrat din patru sîrme (spire) de bronz răsucite. Locul descoperirii: necunoscut (raza orașului). Inv. 3 035; D — 15 cm; gs — 0,7 cm. Datează din sec. XI—XII e.n.

5. *Salonta*, j. Bihor. Colan de bronz torsionat, de tipul cu inel și cîrlig pentru prindere (rupt). E lucrat din sîrme (spire) de bronz răsucite. Locul descoperirii: Holumb, M — 1. Inv. 1 281; D — 13,8 cm; gs — 0,3 cm. Datează din sec. X—XI e.n.

6. *Valea lui Mihai* (?), j. Bihor (mai exact județul Bihor). Colan de bronz torsionat, de tipul cu inel și cîrlig pentru prindere. E lucrat din patru sîrme (spire) de bronz răsucite. Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 2 337; D — 16 × 12 cm (e deformat în vechime). Datează din sec. XI—XII e.n.

B. COLIERE

Colierul este o piesă de metal, *mobilă*, purtat ca podoabă la gît și avînd, uneori, în centru, un pandantiv. Este un fel de lanț (Halskette, -n) format din verigi sau din piese de metal, prinse între ele prin șaibe sau înșirate pe un fir. În limba română termenul vine din l. franceză (fr. — *collier*)¹⁴². În limba română se folosește popular și uzual, pentru piesele din metal mobile pentru împodobit gîtul, termenul de *salbă*, întrebunțindu-se pentru alcătuirea sa mai ales monede. Cuvîntul *salbă* e de origine latină în limba română (Lat. *subalba*)¹⁴³.

1. Muzeul Țării Crișurilor nu deține *coliere*, *salbe* antice deși în Crișana s-a descoperit un asemenea colier celebru — cel cunoscut îndeobște, de la Șimleul Silvaniei.

¹⁴² DLRM, p. 166, s.v. dă o explicație ambiguă: „Șirag, salbă, colan (?n.n.) de mărgel, de pietre scumpe etc. Fig. cerc, briu. Fr. *collier*.”.

¹⁴³ DLRM, p. 733, s.v. *Salbă* (Adesea fig.). Podoabă de purtat la gît, alcătuită dintr-unul sau din mai multe șiraguri de monede, medalii, pietre prețioase sau mărgel.

C. ŞIRAGURI

Şiragul de mărgel este o piesă «colectivă» de podoabă. Constă dintr-o mulţime de mărgel înşirate pe un fir, pentru a fi purtate ca podoabă la gît. În română provine din sir+suf=eag (*sir* din <înşira)¹⁴⁴. Şiragul (Halsband — Halsbänder; Kette-n) poate fi alcătuit din orice fel de lucruri de acelaşi fel (nu numai mărgel!), înşirate ca mărgel pe o sfoară sau pe o sîrmă.

Epoca romană

1. *Berettyouffalu* (fostul comitat Bihor, azi în R. P. Ungară). Şirag de mărgel compus din 23 mărgel globulare albe, 12 mărgel globulare de culoare roşie vişinie, 5 mărgel globulare verzi, 2 mărgel bitronconice alungite de culoare roşie-vişinie, de provenienţă de la *Tibiscum*¹⁴⁵, datînd din sec. II—III e.n. şi 15 mărgel cu profil hexagonal, provenind tot de la *Tibiscum*, dar datînd din sec. III—IV e.n. Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 3 129; D — 0,5—0,7 cm; gr — 28 gr. (total). Datare: sec. II—IV e.n.

2. *Bihor* (judet). Şirag compus din 5 mărgel globulare verzi, 2 mărgel globulare roşii-vişinii, o mărgel hexagonală verde, provenind de la *Tibiscum* şi datînd din sec. II—III e.n. Acelaşi şirag conţine şi 4 mărgel din os care provin, probabil, dintr-un alt atelier. Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 3 096, D — 0,7 cm; gr — 5 gr (total). Se datează în sec. II—III e.n.

3. *Bihor* (judet). Şirag compus din 42 mărgel globulare verzi de tip *Tibiscum*. Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 3 127; D — 1 cm; gr — 18 gr (total). Se datează în sec. II—III e.n.

4. *Bihor* (judet). Şirag compus din 17 mărgel globulare verzi, provenind din atelierul de la *Tibiscum*. Locul descoperirii: *Pusta Körmösd*. Inv. 3 122; D — 0,7 cm; gr — 5 gr. (total). Datează din sec. II—III e.n.

5. *Crişana* (provincie). Şirag compus din 50 mărgel globulare din pastă de sticlă de culoare roşie-vişinie, provenind de la *Tibiscum*. Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 3 128; D — 0,7 cm; gr. — 24 gr (total). Se datează în sec. II—III e.n.

6. *Crişana* (provincie). Şirag compus din 62 mărgel globulare de culoare verde. Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 3 104. Datează din sec. II—III e.n.

7. *Crişana* (provincie). Şirag compus din 44 mărgel globulare de culoare albă. Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 3 109. Datează din sec. II—III e.n.

8. *Săcuieni*, j. Bihor. Şirag compus din 90 de mărgel din care: 38 mărgel globulare din pastă de sticlă de culoare albă; 1 mărgel globulară

¹⁴⁴ DLRM, p. 833, s.v.

¹⁴⁵ Determinările mărgelilor provenite de la *Tibiscum* au fost făcute de colega D. Benea — Timişoara, căreia îi mulţumim şi pe această cale.

din pastă de sticlă de culoare verde; 25 mărgelile hexagonale verzi, 1 mărgea paralelipipedică de culoare albă; 14 mărgelile cu foiță de aur (3 duble) și 6 mărgelile cu incrustații de alb pe negru, provenind de la *Tibiscum*. Mai provin dintr-un alt atelier mărgelile globulare de culoare maro sau negricioase din carneol sau cuarțit negru și 3 mărgelile din chihlimbar (?). Locul descoperirii: *Horo*. Inv. 1 298; D — 1,5—2 cm; gr. 63 gr. (total). Datează din sec. II—IV e.n.

9. *Șimand*, j. Arad. Șirag compus din 172 mărgelile poliedrice de diferite culori (albe, albastre, galbene, carmin, verzi-translucide) provenind dintr-un atelier necunoscut. O singură mărgea albă globulară mai mare provine din atelierul de la *Tibiscum*. Locul descoperirii: *Grozdoia* — cimitirul sarmatic¹⁴⁶. Inv. 3 149; D — 0,5 cm; gr. — 35 gr (total). Datează din sec. II e.n.

10. *Șimand*, j. Arad. Șirag compus din 39 mărgelile poliedrice sau în formă de butoiș (globulare), din pastă de sticlă de culoare verde, gălbuie și cărămizie. Locul descoperirii: *Grozdoia* — cimitirul sarmatic. Provin dintr-un atelier necunoscut. Inv. 3 149/A; D — 0,5 cm; gr. — 5 gr (total). Datează din sec. II e.n.

11. *Șimand* j. Arad. Colier compus din 528 mărgelile lucrate din pastă de sticlă și ceramică, de formă globulară și paralelipipedică de culoare verde, albe, albastre, roșii, carmin și violete. Provin dintr-un atelier necunoscut. 7 mărgelile prismatice albastre provin din atelierul de la *Tibiscum*. Locul descoperirii: *Grozdoia* — cimitirul sarmatic, M — 10. Inv. 3192; D — 0,5 cm; gr. — 35 gr. (total). Datează din sec. II e.n.

12. *Șimand*. j. Arad. Șirag (?) compus din 5 mărgelile mari (perle) ? în formă de butoiș, albe, lucrate din argilă cu caolin. Locul descoperirii: *Grozdoia* — cimitirul sarmatic. Inv. 3147; D — 2,5 cm; gr. — 175 gr. (total). Datează din sec. II—III. e.n.

13. *Șimand*, j. Arad. Șirag (?) compus din 5 mărgelile mici de diferite mărimi, forme și culori (două mici albe, globulare, din pastă de sticlă de tip *Tibiscum*?; 1 mică globulară albastră; 1 mare verde cu dungi albastre, de formă cilindrică și 1 mare globulară, verzuie cu dungă albă). Locul descoperirii: *Grozdoia* — cimitirul sarmatic (M). Inv. 3127 — bis. Datează din sec. II—III e.n.

14. *Șimand*, j. Arad. Șirag (?) compus din 11 mărgelile (fragmente) de mărimi și culori diferite (albe, negre-verzui, aurii). Locul descoperirii: *Grozdoia* — cimitirul sarmatic M — 3. Inv. 4325. Datează din sec. II—III e.n.

15. *Șimand*, j. Arad. Șirag de mărgelile de formă globulară sau cilindrică, lucrate din pastă de culoare albă (argilă cu caolin, porțelan?!). Locul descoperirii: *Grozdoia* — cimitirul sarmatic. Inv. 5069; D — 0,6 cm; gr. 15 gr (total). Datează din sec. II e.n.

¹⁴⁶ Cf. N. Chidioșan, *Contribuții la cunoașterea cimitirului sarmatic de la Șimand*, în vol. *Sesiunea de comunicări științifice a muzeelor de istorie*, II, București, 1971, p. 26—36.

16. *Şimand.* j. Arad. Şirag compus din 12 mărgelile şi perle de *calcedoni* (2 buc). Mărgelile de sticlă (3 mărgelile bitronconice de culoare albă; 2 mărgelile prismatice verzi; 1 prismatică de culoare albastră) provin din atelierul de la Tibiscum. Perlele de calcedoni şi mărgelile globulare de culoare roşie şi cea verde cu incrustaţie de alb şi roşu, provin dintr-un alt atelier. Locul descoperirii: *Grozdoia* — cimitirul sarmatic. Inv. 3193 — Datează din sec. II—IV e.n. deoarece cele verzi ating începutul sec IV e.n. (?)

Epoca romano-bizantină

1. *Biharea*, j. Bihor. Şirag compus din 15 mărgelile provenind din atelierul de la Tibiscum (3 sînt de formă hexagonală, şlefuite din carneol; 9 sînt globulare, lucrate din pastă de sticlă, din care 7 de culoare albă şi 2 negre, 2 în formă de butoi de culoare albă şi 1 hexagonală albă). Locul descoperirii: Grădina C.A.P. — Baraj, M — copil Inv. 11037. Datează din sec. III—IV e.n.

2. *Biharea*, j. Bihor. Şirag (sau şiraguri)! de mărgelile. Sînt mărgelile din pastă de sticlă poliedrice de culoare albă, galbenă, neagră sau roşie — carmin. Locul descoperirii: grădina C.A.P. — Baraj, M — adult(ă). Se pare că au fost şiraguri de mărgelile pe ambelepicioare (?), în total peste 500 bucăţi sau au fost cusute pe veşminte (poalele rochiei sau pantalonilor — şalvari?). Provin dintr-un atelier necunoscut. Inv. 11 033. Datează din sec. IV, eventual prima jumătate a sec. V e.n.

3. *Biharea*, j. Bihor. Şirag compus din 8 mărgelile (atîtea s-au mai descoperit, mormîntul era deranjat), 3 albe din care una în formă de butoi şi două cilindrice şi 5 poliedrice (păstrate fragmentar). Locul descoperirii: Grădina C.A.P. — Baraj, M — (de inhumăţie, de copil, distrus anterior). Inv. 11 226. Datează din sec. IV începutul sec. V. e.n.

4. *Bihor* (judeţ). Şirag compus din 22 mărgelile de formă cilindrică sau poliedrică, lucrate din chihlimbar. *Locul descoperirii*: necunoscut. Inv. 3112; D — 0,5 cm. Datează din sec. IV. e.n. (?).

5. *Bihor* (judeţ). Şirag compus din 101 mărgelile (78 mărgelile prismatice de *carneol*; 6 mărgelile prismatice albastru — cobalt; 6 mărgelile bitronconice roşii, 1 mărgelă bitronconică albă) provenind din atelierul de la Tibiscum. O singură mărgelă de culoare albastru-cobalt, în formă de inimă (!) nu este de la *Tibiscum*. Inv. 3118. Datează din sec. III—IV e.n. Locul descoperirii: în reg. de inventar nou se menţionează Tiszaszöllös (R.P.U.) dar în registrul vechi de inventar nu apare această menţiune. Ea nu apare nici în primul registru de inventar din 1884 (la nr. 293).

6. *Bihor* (judeţ). Şirag compus din 12 mărgelile discoidale sau în formă de butoi, de culoare verde, cărămizie cele lucrate din pastă de sticlă (7 buc.) şi din chihlimbar (5 buc). Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 3099. Datează din sec. III—IV e.n.

7. *Bihor*. (judeţ). Şirag compus din patru mărgelile (se pare că au fost mai multe!) de formă sferoidală, de culoare neagră, verde şi albăş-

truie. Cea de o patra e de formă cilindrică pigmentată cu roșu, verde și cu o linie de culoare albă. Două provin din atelierul de la *Tibiscum* (cele globulare de culoare albastră și neagră). Inv. 3130. Datează din sec. III—IV e.n.

8. *Bihor (judet)*. Șirag compus din 62 mărgelile de formă globulară de culoare verde, produse tipice ale atelierului de la *Tibiscum*. Sînt lucrate din pastă de sticlă. Locul descoperirii: necunoscut: Inv. 3104. Datează din sec. III e.n. și poate de la începutul sec. IV e.n.

9. *Bihor (judet)*. Șirag compus din 74 mărgelile de formă globulară: 24 albe, 13 roșii-vișinii, 6 verzi, 14 cu foiță de aur și 14 hexagonale de culoare verde, provin din atelierul de la *Tibiscum*. Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 3131. D — 0,5 — 0,9 cm; gr. 35 gr (total). Datează din sec. II—IV e.n.

10. *Bihor (judet)*. Șirag compus din 55 mărgelile lucrate din pastă de sticlă, poliedrice (hexagonale în secțiune), de culoare *verde*. Provin din atelierul de la *Tibiscum*. Inv. 3103. Greutate totală — 32 gr. Dateată din sec. III—IV e.n.

11. *Bihor (judet)*. Șirag compus din 17 mărgelile de diferite mărimi și culori. Au forma de butoiș, cilindrice și sînt lucrate din pastă de sticlă, os și chihlimbar. Locul descoperirii: necunoscut. O singură mărgea (galbenă de culoare verde cu fișii galbene aplicate) provine de la *Tibiscum*. Restul provin dintr-un atelier necunoscut. Inv. 6770. Greutatea totală 15 gr. Este singurul șirag de mărgelile din această serie în care a fost înșirat și un pandantiv, un dinte de animal. Locul descoperirii: necunoscut. Datează din sec. III—IV e.n.

12. *Bihor (judet)*. Șirag compus din 7 mărgelile globulare de culoare verde-vișinie, lucrate din pastă de sticlă în atelierul de la *Tibiscum*. Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 3121. D — 0,6 cm. Datează din sec. III—

13. *Bihor (judet)*. Șirag compus din 21 mărgelile globulare de culoare verde, albastră, maronie, lucrate din pastă de sticlă în atelierul de la *Tibiscum*. Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 3095; D — 0,7/0,8 cm. Datează din sec. II—IV e.n.

14. *Bihor (judet)*. Șirag de mărgelile sferoidale lucrate din argilă caolinizată (porțelan !?) de culoarea albă. Locul descoperirii: Pusta Komösd. Inv. 3120; D — 0,7/0,8 cm. Datează din sec. II—IV e.n. Două mărgelile sînt tipice pentru atelierul de la *Tibiscum*. Restul provin dintr-un atelier necunoscut.

15. *Bihor (judet)*. Șirag compus din 9 mărgelile, sferoidale și poliedrice de culoare albă. Sînt lucrate din argilă cu caolin (porțelan). Locul descoperirii: necunoscut. Provin dintr-un atelier necunoscut. O singură mărgea globulară albă provine din atelierul de la *Tibiscum*. Inv. 3108; D — 0,8—1,5 cm; gr. totală 14 gr.

16. *Bihor (judet)*. Șirag compus din 10 mărgelile lucrate din pastă albă (argilă cu caolin, porțelan!). Provin dintr-un atelier *necunoscut*. Inv.

3 106, D — 0,6 cm. Greutatea totală 6 gr. Locul descoperirii: necunoscut. Datează din sec. IV e.n.

17. *Bihor* (judet). Șirag compus din 17 mărgelile poliedrice și cilindrice de culoare alb, cărămidie, verzuie sau neagră. Provin dintr-un atelier necunoscut. Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 3 107; D — 0,3—0,8 cm; Datează din sec. III—IV e.n.

18. *Bihor* (judet). Șirag compus din 44 mărgelile de formă bitronconică (unele mici altele mari). Au fost lucrate din argilă cu caolin de culoare albă (cu finisare neglijentă). Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 3 109; D — 0,7 cm; greutatea totală — 43 gr. Datează din sec. III—IV e.n.

19. *Bihor* (judet). Șirag (?) compus din 3 mărgelile (probabil au fost mai multe la descoperire), lucrate din argilă cu caolin (porțelan !?) de culoare albă, în formă de butoiaș. Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 3105; D — 1—1,5 cm. Datează din sec. III—IV e.n.?

20. *Bihor* (judet). Șirag compus din 35 mărgelile în formă de stea au patru colțuri, de culoare verzuie. Sînt lucrate din argilă cu caolin și vopsele cu verde (oxid de cupru?) Locul descoperirii: Pusta Kőmösd. Inv. 3124; greutatea totală 8 gr. Datează din sec. II—IV e.n.

21. *Crișana* (provincie) Șirag compus din 100 de mărgelile de forma paralelipipedică de culoare roșie. Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 3110. Datează din sec. III—IV e.n. Provine dintr-un atelier necunoscut încă.

22. *Tărian*, com. Girișul de Criș, j. Bihor. Șirag alcătuit din 241 mărgelile din carneol și pastă de sticlă. Dintre cele 241 următoarele provin din atelierul de la Tibiscum: 44 mărgelile prismatice din carneol: 40 mărgelile globulare de culoare roșie-vișinie și 82 mărgelile prismatice de culoare albastru-cobalt. Provin dintr-un atelier necunoscut următoarele: 17 mărgelile negre prismatice, 13 mărgelile paralelipipedice negre, 1 roșie vișinie cilindrică și 4 mărgelile paralelipipedice de culoare roșie-vișinie. Locul descoperirii: Dîmbul lui Ciordaș, M—4. Inv. 4 091, D—0,5—1 cm; gr 124 gr (total). Datează din sec. IV e.n.

23. *Tărian*, com. Girișul de Criș, j. Bihor. Șirag alcătuit din 140 mărgelile din pastă de sticlă de formă cilindrică sferoidală, poliedrice, unele fațetate, de diferite culori (verzi, cafenii, cărămizii, albastre și gălbui). Provin dintr-un atelier necunoscut. Locul descoperirii: *Dîmbul lui Ciordaș*¹⁴⁷. Inv. 4 081; D—0,3—0,6 cm; gr—22 gr (total). Datează din sec. IV (III—IV e.n.)

24. *Tărian*, com. Girișul de Criș, j. Bihor. Șirag compus din 22 mărgelile de chihlimbar, discoidale. Locul descoperirii: Dîmbul lui Ciordaș, M—1. Inv. 4 122. Provin dintr-un atelier necunoscut. Datează din sec. V. e.n.

25. *Valea lui Mihai*, j. Bihor. Șirag compus din 93 mărgelile lucrate din pastă de sticlă, globulare, de culoare aurie. Provin dintr-un atelier

¹⁴⁷ Cf. N. Chidioșan, D. Ignat, *Cimitirul celtic de la Tărian*, in *SCIV*, 23, 4, 1972, p. 553, n. 1.

necunoscut. Locul descoperirii: Terenul lui Crișan, M—2/1936, descoperite în conexiune cu un cercel și o cataramă de epocă. Inv. 1 255; D—0,4 cm. Datează din sec. V e.n.

Epoca veche românească

1. *Chișineu Criș*, j. Arad. Șirag alcătuit din 17 mărgеле de formă paralelipipedică și quasicilindrică, dintre care 14 sînt de culoare albă și 3 albastre. Provin dintr-un atelier necunoscut. Locul descoperirii: Necunoscut. Provin, probabil dintr-un mormint (se păstrează împreună cu doi cercei de bronz. Inv. 4 090). Inv. 4 093. Datează din sec. VI/VII e.n.

2. *Șimand*, j. Arad. Șirag compus din 20 de mărgеле de sticlă, 19 discoidale de culoare neagră și una mare poligonală, de culoare verde. Provin dintr-un atelier necunoscut. Locul descoperirii: Grozdoia M—2. Inv. 3 185. Datează din sec. VII e.n.

Epoca bizantină

1. *Cauaceu*, j. Bihor. Șirag compus din 19 mărgеле de sticlă și argilă cu caolin (?), de culoare roșie și respectiv albă. Provin dintr-un atelier necunoscut. Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 3 023; D—0,5 cm. Datează din sec. XI e.n.

2. *Curtuiuşeni*, j. Bihor. Șirag compus din 18 mărgеле, 16 mici globulare de culoare verde și două perle din cuarț transparent făuit. Provin dintr-un atelier necunoscut. Locul descoperirii: Dealul Mănăstirii: Inv. 2 307. Datează din feudalismul timpuriu (?).

3. *Oradea*, j. Bihor, Șirag alcătuit din 30 mărgеле globulare și cilindrice, din care 29 sînt mici și una mai mare. Provin dintr-un atelier necunoscut. Locul descoperirii: *Ghețarie*, M—5 (împreună cu Inv. 4 186, 4 211). Inv. 4 181; D—0,2 cm; cea mare D—0,7 cm. Datează din sec. X e.n.

4. *Tărian*, com. Girișul de Criș, j. Bihor. Șirag alcătuit din 14 mărgеле globulare lucrate din sticlă de culoare roșie, verde, albă. Provin dintr-un atelier necunoscut. Locul descoperirii: Dîmbul lui Ciordaș, M—11. Inv. 4 132. Datează din sec. XI.

5. *Bihor* (judet)? Șirag lucrat din 207 mărgеле din pastă de sticlă de culoare verde, albă, gălbuie, mici de formă globulară. Provin dintr-un atelier necunoscut. Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 6 410 (e un număr ce pare nereal! în *Reg. inv.* la nr. 6 410 sînt înregistrați pinteni de paradă). D—0,4 cm. Datează din feudalismul timpuriu.

D. MARGELE

Mărgeaua e o podoabă în formă de boabă mică de sticlă, de piatră, din alte materiale, de forme și culori diferite (înșirate pe ață sau cusute

pe un veșmînt). În limba română cuvîntul e de origine latină¹⁴⁸ (Lat. *margella*)

Epoca dacică (La Tène)

1. *Clit*, com. Hășmaș, j. Arad. Mărgea din pastă de sticlă, de culoare albastră cu „ochi” galbeni, de tipul {ochi de păun}. Provine dintr-un atelier necunoscut. Locul descoperirii: Gureșul Negrilor — cetate dacică. Inv. 666 — D — 0,7 cm; gr 0,8 gr. Datează din sec. I î.e.n. — I e.n.

2. *Zerindul Nou*, j. Arad. Mărgea din pastă de sticlă de culoare cără-mizie, cu ochi galbeni cu „irisul” de culoare neagră, de tipul {ochi de păun}. Provine dintr-un atelier necunoscut. Locul descoperirii: așezarea dacică. Inv. 9344; D — 2,1 cm; gr — 5 gr. Datează din sec. I e.n.

Epoca romană

1. *Bihor (județ)* Două mărgelile în formă de butoi, alungite lucrate din argilă, de culoare albă. Locul descoperirii: Pusta Kőmösöd. Inv. 3123. D — 0,7 cm; gr 3 gr (amîndouă). Datează din sec. III e.n.

2. *Bihor (județ)*. Mărgea din pastă de sticlă de culoare roșie vișinie, de formă globulară. Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 3102; D — 0,7 cm; gr — 0,5 gr. Datează din sec. II/III e.n.

3. *Bihor (județ)*. Trei mărgelile din pastă de sticlă — una globulară translucidă, una bitronconică de culoare verde și a treia de aceeași formă, dar de culoare albă. Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 2378/bis. D — 1,2 — 1,4 cm. Datează din sec. II/III.

4. *Cenei*, j. Timiș (lîngă Jimbolia). Două mărgelile mici din pastă de sticlă. Una neagră cu dungă de glazură albă și patru proeminente simetrice. A doua neagră cu dungă de glazură albă peste care s-au tras valuri de glazură verde. Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 767. D — 1 cm; D — 0,8 cm (au fost descoperite împreună cu o brățară și o bară de bronz). Datează din sec. III/IV e.n.(?).

5. *Șimand*, j. Arad. Două mărgelile, una cilindrică de culoare albă și a doua globulară din sticlă roșie. Locul descoperirii: *Grozdoia* — M — 10. Inv. 5072. Datează din sec. II/III e.n.

Epoca romano-bizantină

1. *Biharea*, j. Bihor. Două mărgelile, una galbenă de formă ovală și a doua globulară de culoare albă. Locul descoperirii: Grădina CAP-Baraj; M—5 (1981), de înlumație. Inv. 11227. Datează din sec. IV/V e.n.

2. *Biharea (județ)*. Mărgea de chihlimbar. Locul descoperirii: necunoscut. D — 2 cm; gr 6 gr. Datează din sec. IV e.n. Inv. 3097.

3. *Galospetreu*, j. Bihor. Mărgea de calcedoniu?, quasiparalelipipedică cu colțurile făcute? Locul descoperirii: Pădurea Frater (M?). Inv. 1156 — 1 — 1,2 cm; l — 0,9 cm. Datează din sec. IV e.n.?

¹⁴⁸ DLRM, p. 486, s.v.

4. *Galoșpetreu*, j. Bihor. Mărgea globulară de sticlă de culoare albastră. Locul descoperirii: Pădurea Frater (M?) Inv. 1 258. D—0,5 cm. Datează din sec. IV e.n.?

5. *Valea lui Mihai*, j. Bihor. Trei mărgăle de sticlă mici (rămase de la un șirag?) de culoare albă, roșie și verde, paralelipipedice. Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 3 879. Datează din prefeudalism (sec. V—VI. e.n.)?.

6. *Valea lui Mihai*, j. Bihor. Mărgea de lut, sferoidală de culoare neagră. Locul descoperirii: Terenul lui Crișan (M?) Inv. 1 254. D—1,6 cm. (A fost descoperită împreună cu un pieptene) Inv. 1 254. Se datează din sec. V—VI e.n.?

Epoca bizantină

1. *Biharea*, j. Bihor. Mărgea de sticlă globulară, albă, cu „rugină” neagră. Locul descoperirii: Cărmidărie — Cimitir? Inv. 3 208; D—0,4 cm. Datează din sec. XI—XIII.

2. *Biharea*, j. Bihor. Fragment de mărgea de sticlă, alburie, de formă cilindrică. Locul descoperirii: Cărmidărie — Cimitir. Inv. 3 229; L—0,7cm. Datează din sec. XI—XIII.

3. *Biharea*, j. Bihor. Fragment de mărgea de sticlă de formă cilindrică. Locul descoperirii: Cărmidărie — Cimitir. Inv. 3228; L — 0,7 cm. Datează din sec. XI—XIII.

E. PERLE

Perla este piatra prețioasă, aproximativ sferică, de culoare albă, lucioasă și strălucitoare, produsă de anumite scoici pe pereții cochiliei. În românește se mai numește și mărgăritar. Termenul de perlă (Perle-n în l. germană, însemnând perlă, mărgăritar, mărgea de sticlă) este în limba română un cuvânt de origine franceză¹⁴⁹ (fr. perle). Termenul s-a extins asupra întregii game de mărgăle în unele limbi (de aici *Paste-perlen*, *Glas-perlen* în germană și *perles de verre* în l. franceză). Aici îl folosim în sensul de *mărgea mare* (de piatră, sticlă, os, lut) folosită singură, nu în șiraguri. Termenul de *mărgăritar*, folosit, de asemenea, în limba română, este de origine latină (Lat. margarita-ae), însemnând *perlă* (cf. margaritifera, -erum — cu mărgăritare, care produce *perle*, *mărgăritare*)

Epoca romană

1. *Biharea*, j. Bihor. Perlă de culoare albă lucrată probabil din *tuf vulcanic* ?, de formă globulară ornamentată cu 21 caneluri longitudinale (paralele cu gaura pentru sfoară). Inv. 9984; D—1,5 cm; gr. 3 gr. Datează din sec. I/III e.n. Este de tipul așa numitelor *perle-melon* (Melonenperlen)¹⁵⁰. Sînt perle de tip roman¹⁵¹ (römische Rippen-oder Melonen-perlen). Locul descoperirii: Grădina CAP-Baraj-Necropola dacică?

¹⁴⁹ DLRM, p. 606, s.v..

2. *Bihor* (județ). Perlă de sticlă de culoare neagră, de formă cilindrică, cu nervuri transversale, paralele cu gaura pentru sfoară. Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 3 100; D—1,5 cm; L—1,9 cm. Datează din sec. I/II e.n. Este de tipul *Melonenperle*.

3. *Bihor* (județ). Perlă de sticlă de culoare neagră, sferoidală, cu suprafața brazdată de nervuri adânci longitudinale. Locul descoperirii: necunoscut. Este de tipul *Melonenperle*. Inv. 3 126; D—2 cm. Datează din sec. I/II e.n. — III e.n. (?).

4. *Bihor* (județ). Patru perle în formă de *butoi*, tăiate și șlefuite din calcar? Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 3 094; D—3 cm; 95 gr (toate). Datează din epoca romană?

5. *Oradea*, j. *Bihor*. Perlă din pastă de sticlă de culoare albastră (cobalt?), sferoidală ornamentată cu caneluri longitudinale. Este de tipul *Melonenperle*. Locul descoperirii: Fabrica de Cărămidă Guttman. Inv. 3 125; D—1,4 cm. Datează din sec. I/II—III e.n.

6. *Șimand*, j. *Arad*. Perle sferoidale de *calcedon* (2 buc.) cu gaură pentru sfoară. Locul descoperirii: Grozdoia/1961. Inv. 3 148; D—2,5 cm; D—2,4 cm. Datează din sec. II e.n. E de remarcat că aceste perle de *calcedon* au fost descoperite mai ales în cimitirele sarmatice (sec. II—III/V e.n.), în nord-vestul Daciei. Trebuie însă să subliniem că viața acestor perle de *calcedon* e lungă, fie prin refolosire, fie prin menținerea sau reluarea meșteșugului tăierii și șlefuirii *calcedoniului*¹⁵².

7. *Șimand*, j. *Arad*. Perlă de sticlă bitronconică de culoare neagră-verzui cu „intarsii“ albe-argintii și mov. Locul descoperirii: Grozdoia, M—11/1962. Inv. 5 071; D—3 cm; L—3,5 cm. Datează din sec. II/III e.n.

8. *Șimand*, j. *Arad*. Perlă din pastă argiloasă, de culoare cărămizie, bitronconică. Locul descoperirii: Grozdoia / 1961. Inv. 3 157; L—3,5 cm. Datează din sec. II/III e.n.

9. *Șimand*, j. *Arad*. Perlă de calcar (?) de culoare albă, bitronconică (din argilă cu caolin?). Locul descoperirii: Grozdoia, 1961. Inv. 3 172; L—2,6 cm. Datează din sec. III e.n.

10. *Șimand*, j. *Arad*. Perle (3 buc.) de chihlimbar, discoidale. Locul descoperirii: Grozdoia; M—5/1961. Inv. 3 187; D—1,8 cm; D—1,9 cm; D—2 cm. Datează din sec. II/III e.n.

¹⁵⁰ H. Born, *Material und Herstellungstechnik antiker Melonenperlen*, în *Jahrbuch des Römisch—Germanischen Zentralmuseums Mainz*, 22. Jargang, 1975, Mainz, 1977, Festschrift Hans-Jürgen Hundt, p. 134—140.

¹⁵¹ Cf. N. Gudea, I. Bajusz, *Mărgelile romane la Porolissum* (I), în *Acta MP*, VI, 1982, p. 23—38, p. 25: „La Porolissum a existat probabil un atelier care fabrica mărgelile din sticlă și un altul unde se șlefuiuau piese de piatră“. Lucrarea lui W.G.N. vom der Sleen, *A handbook to beads*, Liege, 1973, nu ne-a fost accesibilă.

¹⁵² Pentru existența și folosirea acestor perle de *calcedoni* cf. V. Hruby, *Das Grossmährische Siedlungs-zentrum Stare Město*, fa, f.l. (Biblioteca MTC, 19178), fig. 20: *Halsband aus Glasskoralle und Muscheschale in der Mitte*.

11. *Tărian*, j. Bihor. Perle (2 buc) de calcedoniu, sferoidale. Locul descoperirii: Dîmbul lui Ciordaș / M—5. Inv. 4 092; D—1,9/2 cm. Datează din sec. II e.n.

12. *Tărian*, j. Bihor. Perlă de calcedoniu, discoidală, cu orificiul descentrat. Locul descoperirii: Dîmbul lui Ciordaș. Inv. 4 161; D—1,8 cm. Datează din sec. II/III e.n.

13. *Tărian*, j. Bihor. Perlă? de lut ars, bitronconică, cu cele două părți inegale (cea superioară e mai înaltă). Locul descoperirii: Dîmbul lui Ciordaș M—4 Inv. 4 123; D—4 cm gr 30 gr.

14. *Zerindul Nou*, j. Arad. Perlă? de lut ars, sferoidală. Locul descoperirii: Popföldje. Inv. 4 471; D—2,5 cm; gr 5 gr. Datează din sec. I/II e.n.?

Epoca romano-bizantină

1. *Biharea*, j. Bihor. Perlă? de lut ars, lucrată din pastă fină, neagră, ornamentată cu linii în val. Locul descoperirii: Grădina CAP-Baraj. Inv. 10 126; D—3,2 cm. Datează din sec. V/VI? e.n.

2. *Biharea*, j. Bihor. Perlă? de lut bitronconică. Locul descoperirii: Grădina CAP-Baraj. Inv. 11 230; D—2 cm; I—1,5 cm. Datează probabil din sec. IV e.n.?

3. *Biharea*, j. Bihor. Perlă? de lut ars, bitronconică. Locul descoperirii: Grădina CAP-Baraj. Inv. 11 241; D—2,6 cm; I—1,4 cm. Datează din sec. VI e.n.?

4. *Biharea*, j. Bihor. Perlă? de lut ars de culoare cafenie, bitronconică. Locul descoperirii: Grădina CAP-Baraj. Inv. 10 088; D—3 cm I—1,5 cm. Datează din sec. V/VI e.n.?

5. *Biharea*, j. Bihor. Perlă? de lut ars, bitronconică, cu partea superioară mult alungită. Locul descoperirii: Grădina CAP-Baraj. Inv. 11 004/bis; D—3,2 cm; I—2,3 cm. Datează din sec. IV—V e.n.?

6. *Biharea*, j. Bihor. Perlă? de lut ars, bitronconică, tăiată din perete de vas (chiup?). Locul descoperirii: Grădina CAP-Baraj L—6. Inv. 11 233; D—4 cm; I—2,5 cm. Datează din sec. VI e.n.

7. *Biharea*, j. Bihor. Perlă? de lut ars, bitronconică, ornamentată în zona bombării maxime cu caneluri. Locul descoperirii: Grădina CAP-Baraj. Inv. 11 232; D—4 cm; I—3 cm. Datează din sec. IV—V e.n.?

8. *Biharea*, j. Bihor. Perlă? de lut ars, sferoidală, ornamentată cu patru cercuri concentrice incizate. Locul descoperirii: Grădina CAP-Insulă. Inv. 10 114; D—2,7 cm; I—2,5 cm. Datează din sec. V—VI e.n.?

9. *Biharea*, j. Bihor. Perlă? de lut ars, bitronconică (fragment). Locul descoperirii: Grădina CAP-Baraj. Inv. 11 234; D—3,5 cm; I—2,5 cm. Datează din sec. VI e.n.

10. *Biharea*, j. Bihor. Perlă? bitronconică de lut ars, cu partea inferioară și superioară concavă. Locul descoperirii: Grădina CAP-Baraj. Inv. 11 234; Inv. 11 241; A fost descoperită 1/2 în L—6 (1981) și 1/2 în L—7 (1981). Datează din sec. VI e.n. N-ar fi exclus să fi fost antrenate în locuințe (sec. IV—V e.n.). D—3,6 cm; I—2 cm.

11. *Biharea*, j. Bihor. Perlă? bitronconică de lut, modelată din pastă fină. Locul descoperirii: Grădina CAP-Baraj, sub vatra L—6/1981. Inv. 11 229; D—3,2 cm; I—2 cm. Datează din sec. IV—V e.n.

12. *Biharea*, j. Bihor. Perlă? bitronconică de lut ars, de culoare neagră. Locul descoperirii: Grădina CAP-Baraj. Inv. 9 100 D—2,3 cm. Datează din sec. V/VI e.n.?

13. *Biharea*, j. Bihor. Perlă? bitronconică de lut ars. Locul descoperirii: Grădina CAP-Baraj. Inv. 11 004; D—2,8 cm; I—1,5 cm. Datează din sec. V—VI e.n.?

14. *Biharea*, j. Bihor. Perlă? bitronconică de lut ars. Locul descoperirii: Grădina CAP-Baraj. Inv. 10 536; D—2,7 cm; I—2 cm. Datează din sec. V/VI e.n.?

15. *Biharea*, j. Bihor? bitronconică de lut ars. Locul descoperirii: Grădina CAP-Baraj. Inv. 10 088; D—3 cm. Prefeudală?

16. *Bihor* (judet). Perlă? de lut ars, cilindrică, de culoare cafenie, ornamentată cu proeminente și adâncituri. Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 3 098; D—3 cm; I—2,5 cm. Prefeudală.

17. *Bihor* (judet). Perlă? mare din os, de culoare albă, în formă de ou. Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 3 111; D—5 cm; L—6,7 cm; gr 93 gr. Prefeudală.

18. *Curtuiuşeni*, j. Bihor, Perlă? bitronconică de lut ars, lucrată din pastă fină, de culoare cafeniu roscată. Locul descoperirii: Dealul mănăstirii. Inv. 2 305; D—2,3 cm; I—1 cm. Prefeudală (sec. IV—V e.n.)?

19. *Galoşpetreu*, j. Bihor. Perlă? de lut ars, bitronconică, modelată neglijent. Locul descoperirii: Pădurea Frater. Inv. 1 259; D—3,6 cm; I—3 cm (Descoperită în M—?). Prefeudală (?).

20. *Galoşpetreu*, j. Bihor. Perlă? de lut ars, discoidală. Locul descoperirii: Pădurea Frater. Inv. 1 260; D—3,7 cm; I—1,9 cm. Prefeudală.

21. *Galoşpetreu*, j. Bihor. Perlă? de lut ars¹⁵³ de formă bitronconică de culoare cărămizie. Locul descoperirii: Pădurea Frater. Inv. 1 261; D—3,8 cm; I—2,3 cm. Prefeudală?

22. *Mişca*, com. Chişlaz, j. Bihor. Perlă din pastă de sticlă cilindrică, ușor tronconică la cele două capete. Este de culoare neagră, glazurată, ornamentată la capete cu cercuri concentrice de culoare roșie. Între ele s-a tras o linie largă ondulată. Locul descoperirii: Fintina Sasului, 1977. Inv. 9 956; D—1,3 cm; L—3,5 cm.

¹⁵³ Perlele? de lut ars (dacă nu cumva sînt prisnele pentru fus sau pentru joacă sau și una și alta) se pot grupa în următoarele tipuri:

Tipul A — discoidale (1 260).

Tipul B — sferoidale (10 114).

Tipul C — bitronconice (2 315, 2 261, 1 259, 9 100, 10 336, 11 233).

C, — bitronconice cu fețele modelate (11 234, 11 241, 11 229, 11 688).

C, — bitronconice mici cu fețele modelate (12 241, 11 230, 2 305)

Tipul D — bitronconice cu jumătățile inegale (4 281, 3 180, 10 004).

23. *Oradea*, j. Bihor. Perlă din marmură (calcar) de formă bitronconică, cu orificiul transversal pentru sfoară. Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 4 242; D—2 cm; L—2,6 cm; Prefeudală.

24. *Porți*, com. Marca, j. Sălaj. Perlă din pastă de sticlă de culoare neagră, quasi cilindrică, cu capete ușor tronconice. E ornamentată peste glazura neagră cu cercuri concentrice la ambele capete și între ele o linie ondulată, de culoare galbenă. Locul descoperirii: Sub cetate/1973¹⁵⁴. Inv. 7 194; D—1,3 cm; L—3,2 cm; 5 gr. Datează din sec. IV/V e.n.

25. *Șimand*, j. Arad. Perlă? de lut ars, de formă bitronconică cu părțile inegale. Locul descoperirii: Grozdoia-Cimitirul sarmatic. Inv. 3 180; D—4 cm; I—2,8 cm; Epoca romană (?)

26. *Tărian*, j. Bihor. Perlă? de lut ars, de formă bitronconică cu părțile inegale (cea superioară mai înaltă). Locul descoperirii: Dîmbul lui Ciordaș. Inv. 4 281; D—3 cm; I—2,8 cm. Prefeudală?

27. *Sălacea*, j. Bihor. Perlă? de lut ars, discoidală, neuniformă din pastă de culoare cenușie. Locul descoperirii: Dealul Vida (colecția Andrassy?). Inv. 2 315; D—3,7 cm. Prefeudală?¹⁵⁵.

Epoca veche românească

1. *Oradea*, j. Bihor. Perlă? bitronconică de lut ars, cu orificiu transversal pentru sfoară de prindere. Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 4 242; D—3,5 cm; L—2,8 cm; gr 15 gr. Datează din sec. VI—VII e.n. (?). Prefeudală.

Perle din pastă colorată (cu glazură) au mai fost descoperite la Poieniști în Moldova¹⁵⁶ și în necropola romano-bizantină de la Callatis.¹⁵⁷ Un tip de perlă asemănătoare, dar nu identică, apare și la Garvăn-Dinogetia¹⁵⁸, în nivelul feudal timpuriu, ori ca o refolosire, ori ilustrînd menținerea procedurii, eventual în atelierele bizantine. Este desigur o chestiune care nu poate fi rezolvată în rîndurile repertoriului de față. Perlele de la Mișca și Porți au analogii în necropola romano-bizantină de la Callatis.

F. PANDANTIVE

Pandativul (Anhänger, -s) (pandativ, breloc) este o bijuterie care se poartă la gît, atîrnată de un lăntîșor sau de o panglică (Fr. pendentif). Se mai întrebuintează și numirea de medalion.¹⁵⁹

¹⁵⁴ Descoperire D. Ignat, Muzeul Țării Crișurilor Oradea.

¹⁵⁵ În Reg. inv. e datat ep. bronzului. Consultat colegul N. Chidioșan, ne-a asigurat că nu e din epoca bronzului (cultura Otomani etc.), ci e prefeudal, din mileniul I e.n.

¹⁵⁶ R. Vulpe, *Săpăturile de la Poieniști din 1949, în Mat Arh.*, I, București, 1953, fig. 364/4.

¹⁵⁷ C. Preda, *Callatis. Necropola romano-bizantină*, București, 1980, pl. XXVI/M-329.

¹⁵⁸ Gh. Ștefan, I. Barnea, B. Mitrea, E. Comșa și colab., *Șantierul Garvăn—Dinogetia*, în *SCIV*, III, București, 1952, p. 385, fig. 26.

¹⁵⁹ *DLRM*, p. 580, s.v.

Epoca romană

1. *Bihor* (judet). Piesă de bronz cu capul modelat și corpul în formă de balama cu nit (pandativ, limbă de curea?). Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 4 180; L—5,1 cm; l—0,5 cm. Epoca romană (sec. II—III e.n.).

Epoca romano-bizantină

1. *Oradea*, j. Bihor. Clopoțel (pandativ?) de bronz, sferoidal, cu torțiță patrulateră masivă și gaură de prindere. Locul descoperirii: Pusta. Micska. Inv. 11 437; D—4,3 cm; gr—45 gr.

2. *Suplacu de Barcău*, j. Bihor. Pandativ de argint, romboidal, neuniform, prevăzut cu urechiușe pentru prindere. E lucrat prin batere. Locul descoperirii: hotarul satului (provine din colecția Salanki). Inv. —; l—2,7 cm; l—2,8 cm. Datează din sec. IV—V e.n.?

3. *Târian*, j. Bihor. Pandativ romboidal de argint. Este atârnat de o verigă de argint. Nu este exclus să fie cercel. Locul descoperirii: Dîmbul lui Ciordaș, M—4/1967. Inv. 4 120; D—3,9 cm; l—1,9 cm. Datează din sec. IV e.n.?

Epoca veche românească

1. *Curtuiuşeni*, j. Bihor. Pandativ de plumb (frg.), de formă semi-lunară (lunulă). A fost obținut prin turnare. E ornamentat cu bobite de tip «filigran fals» pe margini. Are capul trilobat. Locul descoperirii: Dealul mănăstirii — M-?. Inv. 2 308. Din același loc au mai fost salvate și 2 mărgel? de plumb, paralelipipedice, cruciforme în secțiune, cu gaură în centru pentru ață (sfoară). N-ar fi exclus să fi constituit împreună un șirag de mărgel pe care în partea centrală se afla pandativul? Pandativul de factură bizantină? se datează în sec. IX—X e.n.¹⁶⁰.

2. *Oradea*, j. Bihor. Pandativ de bronz (fragment) de formă semi-lunară (lunulă), cu urechiușe pentru prindere. Este decorat cu două șiruri de globule (granule de tip filigran fals) și jos păstrindu-se o mică parte dintr-un ornament ajurat (?). Locul descoperirii: Salca? Inv. 3 052; L—2,8 cm; l—2,1 cm; gs—1,5 mm. Pare a fi, de asemenea, de factură bizantină. Are analogii în descoperirile din vremea statului Moraviei mari. Datează din sec. IX—X (?).

3. *Oradea*, j. Bihor. Pandativ globular (Knopf), în formă de „zur-gălău“ (piriform), cu o mică toartă de prindere. Partea inferioară e despărțită în patru, fiecare sfert fiind cu linii oblice paralele. Locul descoperirii: Salca. Inv. 251; l—2,8 cm; Datează din sec. IX—X?

¹⁶⁰ M. Comșa, *L'influence romaine provinciale sur la civilisation slave à l'époque de la formation des états*, în *Romanoslavica*, XVI, București, 1968, p. 447—460, fig. 6/II.

Epoca bizantină

1. *Oradea*, j. Bihor. Pandantiv? constînd dintr-un mic rondel lucrat din *iasp*, cu gaură la mijloc. Pare a fi fost folosit ca pandantiv. Locul descoperirii: Salca (provine din colecția Philippi). Inv. 10 109; D—1,4 cm. Datează din sec. XI—XII?

2. *Tărian*, j. Bihor. Pandantiv făcut dintr-o monedă maghiară din sec. XI. Locul descoperirii: Dîmbul lui Ciordaș M—11. Inv. 4 133; D—1,6 cm. Datează din sec. XI.

PODOABE PENTRU BRAȚE

A. BRĂȚĂRI

Brățara (Armband—Armbänder) e o podoabă în formă de verigă făcută din metal prețios sau din alt material și purtată de femei (și bărbați, uneori), la încheietura mîinii sau pe braț. În limba română cuvîntul e de origine latină (Lat. *brachiale*)¹⁶¹.

Epoca romană

1. *Șimand*, j. Arad. Brățară de bronz, rotundă în secțiune, cu capetele desfăcute și ușor lățite și zimțate la vîrf. Locul descoperirii: Grozdoaia. Descoperire întîmplătoare. Inv. 3 141; D—6,1 cm. Datează din sec. II e.n.?

2. *Șimand*, j. Arad. Brățară de bronz, lucrată din bară de bronz, rotundă în secțiune. Are capetele retezate și desfăcute, ușor îngroșate și fațetate. Locul descoperirii: Grozdoaia — Cimitirul sarmatic. Inv. 3 154; D — 7,8 cm. Datează din sec. II—III e.n.

Epoca romano-bizantină

1. *Bihor* (județ) Brățară ? mică din argint (metal alb), are un capăt îngroșat, iar la *fragmentul* păstrat a fost prevăzută cu un manșon de prindere. Să fie cercel? Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 3459; D — 4,3 cm. Datează din sec. IV—V e.n.?

2. *Tărian*, j. Bihor. Brățară? Sîrmă de argint îndoită în semicerc, cu capetele lățite și perforate (un fel de cheotori?). Locul descoperirii: Dîmbul lui Ciordaș. M-4/1967. Inv. 4 117; D — 5,2 cm. Datează din sec. IV e.n.

3. *Tărian*, j. Bihor, Brățară? Sîrmă de argint îndoită în semicerc, cu capetele lățite și perforate, un fel de cheotori, (mai mare, dar asemănătoare cu 4117 Supra). Locul descoperirii: Dîmbul lui Ciordaș, M-4/1967. Inv. 4118; D — 9,6 cm. Datează din sec. IV e.n.

¹⁶¹ DLRM, p. 92, s.v.

4. *Tărian*, j. Bihor. Brățară? de argint de tipul cu inel și cîrlig, cu capetele înfășurate pe bare și două *mărgele* de carneol. Locul descoperirii: Dîmbul lui Ciordaș. Inv. 4 111; D — 4,8 cm; gr. — 9 gr. Datează din sec. IV e.n.

Epoca bizantină

1. Biharea, j. Bihor, Brățară (Bronzearmring), lucrată din bară *romboidală* în secțiune, cu capetele ușor îngroșate. E deformată în vechime. Locul descoperirii: Grădina C.A.P. — Baraj. Inv. 10014; D — 11,5 cm; gs — 0,2 cm. Datează din sec. IX/X e.n.¹⁶²

2. *Biharea*, j. Bihor. Brățară lucrată din bară lată de bronz (dreptunghiulară în secțiune) cu capetele lățite într-un fel de peduncul lung și vîrfurile ușor îngroșate. Locul descoperirii: albia pîriului Ceșmeu. Inv. 1892; D — 6,7 cm; l — 0,8 cm; gs. — 0,3 cm. Pare a fi de tip *Keszthelyi*^{162a} refolosită?)

3. *Bihor* (județ). Brățară? cu capetele puternic petrecute, dînd impresia unei brățări în spirală. E lucrată din bară și are un capăt ascuțit (celălalt e rupt). Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 2359; D — 5,2 cm. Datează din feudalismul timpuriu?

4. *Bihor* (județ) Brățară lucrată din bară de bronz rotundă în secțiune, cu capetele lățite și ornamentate cu patru grupuri de triunghiuri afrontate, obținute prin incizare. Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 2307/1 (un număr vechi pe capăt indică 767); D — 6,5 cm; gs — 3,5 mm; la capăt gs — 1,1 mm. Datează din sec. XI—XII ?

5. *Bihor* (județ). Fragmente (10 buc.) dintr-o brățară de bronz impletită din trei fire. Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 3830. Se datează în sec. XI—XII ?

6. *Bihor* (județ). Fragment de brățară din bronz din care s-a mai păstrat numai un capăt, lățit, ornamentat cu motive florale. Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 3196. Se datează în sec. XI—XII ?

7. *Bihor* (județ). Brățară de argint lucrată din bază ovală în secțiune, cu capetele ușor lățite. Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 2 362; D — 7,5 cm, × 5,5 cm, gs 2,5 mm. Se datează cu probabilitate, în feudalismul timpuriu?

8. *Bihor* (județ) Brățară lucrată din patru spire de sîrmă răsucite, la capăt se termină cu inel și cîrlig pentru prindere (tipul cu cheotoare). Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 3 769; D — 6 cm. Datează din sec. XI—XII.

9. *Beliu*, j. Arad. Brățară de argint, de tipul cu prindere prin „șaiabă”. Capătul mai subțire intră într-o șaiabă. Capătul brățării are pe bară o nodozitate iar șaiaba e ornamentată cu protomă de șarpe. Locul descoperirii: hotarul satului, unde a fost descoperită împreună cu un tezaur de monede (sec. XII—XIII), care permit și datarea brățării dacă nu e o asociere meca-

^{162a} cf. V. Lipp, *A Keszthelyi Sirmezök*, Budapesta, 1884, fig. 352, 354, 358

¹⁶² Catalogul *Comori de artă românească*, București, 1980, p. XLVIII, n. 384.

nică, tipul pare mai vechi. Acest tip de brățară „cu saibă“ mai apare într-un singur caz cunoscut de noi, în Bihor, într-un loc necunoscut (V. 3 459 *supra*).

10. *Bihor* (județ) Brățară din bronz, aurit, turnat. Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 8 732; D — 7,6 cm. Datează din sec. XII—XIII.

11. *Cauaceu*, com. Biharea, j. Bihor. Brățară lucrată dintr-o bară de bronz, rombică în secțiune, cu capetele desfăcute, tăiate și ușor ascuțite. Locul descoperirii: hotarul satului, cimitir feudal timpuriu. Inv. 3 026; D — 6,5 cm; gs — 0,6 cm. Datează din sec. XI.

12. *Cauaceu*, j. Bihor. Bară de bronz (fragment) provenind de la o brățară. Locul descoperirii: hotarul satului, Cimitirul feudal timpuriu (?) Inv. 3 016; L — 4,5 cm; gs 2,5 cm. Datare: sec. XI

13. *Cauaceu*, j. Bihor. Brățară lucrată din bară de bronz, rombică în secțiune cu capetele desfăcute, tăiate și ușor ascuțite. Locul descoperirii: hotarul satului, cimitirul feudal timpuriu. Inv 3 005; D — 7,2 cm; gs — 7 mm. Datează din sec. XI.

14. *Cauaceu*, j. Bihor. Brățară lucrată din bară de bronz, rombică în secțiune, cu capetele desfăcute, tăiate și ușor ascuțite. Locul descoperirii: hotarul satului, cimitirul feudal timpuriu. Inv. 3 006; D — 7 cm; gs — 0,7 cm. Datează din sec. XI.

15. *Cauaceu*, j. Bihor. Brățară lucrată din bară torsionată, are capetele împreunate și terminate cu două protome de animal (șarpe). Locul descoperirii: hotarul satului, cimitirul feudal timpuriu. Inv. 3 015; D — 7,1 cm; gs 0,5 cm. Datează din sec. XI.

16. *Cauaceu*, j. Bihor. Brățară (Armring) rigidă, lucrată din bară de bronz rombică în secțiune, cu capetele desfăcute, tăiate și ușor ascuțite. Locul descoperirii: hotarul satului — cimitirul feudal timpuriu. Inv. 2 309; D — 8,3 cm; gs 0,7 cm. Datează din sec. XI.

17. *Oradea*, j. Bihor. Brățară lucrată din bară de bronz, rombică în secțiune, cu capetele desfăcute. Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 3 050; D — 7,3 cm; gs 5 mm. Datează din sec XI.

18. *Oradea*, j. Bihor. Brățară lucrată din bară de bronz, rombică în secțiune, cu capetele desfăcute, tăiate și ușor subțiate. Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 3 041; D — 7,8 cm; gs 0,7 cm. Datează din sec. XI.

19. *Oradea*, j. Bihor. Brățară lucrată din bandă lată de bronz, cu capetele lățite. E ornamentată cu cercuri concentrice obținute prin batere (Kerbschnitt). Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 3 039; D — 6,9 cm; 1—1,1 cm; gs — 0,1 cm. Datează din sec. XI e.n.

20. *Oradea*, j. Bihor. Brățară rigidă, lucrată din bară de bronz rombică în secțiune (prin purtare, în vechime, muchiile s-au tocit, apare aproape rotundă acum în secțiune). Are capetele desfăcute și ușor subțiate. Inv. 3 040. D — 7 cm; gs 0,7 cm. Datează din sec. XI.

21. *Salonta*, j. Bihor. Brățară de bronz lucrată din două sîrme de bronz. Capetele sînt terminate amîndouă cu *inel* (tipul cu *inel dublu*). Locul descoperirii: Holumb, M — 1. Inv. 1 282; D — 5,6 cm; gs — 2,5 mm. Datează din sec. X (?) sau XI.

22. *Tărian.*, j. Bihor. Două brățări lucrate din tablă îngustă și subțire de bronz. Au capetele desfăcute. Sînt deformate din vechime. Locul descoperirii: Dîmbul lui Ciordaș. M — 28. A. D — 7 cm; B. D — 7 cm. Datează din sec. XI. Inv. 4 173 (2 buc.).

23. *Tărian.*, j. Bihor. Fragmente dintr-o brățară lucrată din tablă îngustă și subțire de bronz. Capetele au fost răsucite, formînd *inele* (tipul cu inel dublu). Locul descoperirii: Dîmbul lui Ciordaș, M — 29; Inv. 4 184. Datează din sec. XI.

24. *Valea lui Mihai.*, j. Bihor. Brățară (?) lucrată din sîrmă rotundă în secțiune. Cu sistemul de închidere de tipul cu inel și cîrlig, cu spira prinsă pe bară (la capătul cu inel). Locul descoperirii: necunoscut Inv. 2 318; D — 8,9 cm. Datează din feudalismul timpuriu (sec. XI—XIII ?).

25. *Bihor* (Comitat) ? Brățară? sau pandantiv¹⁶³? de sticlă (fragment). După aspect pare a fi o brățară de sticlă. Locul descoperirii: Buda Reszi (azi R.P.U.). Provine din vechile colecții și a fost donată de arheologul F. Römer. Inv. 251; L — 4,7 cm. Datarea: incertă.

26. *Bihor* (comitat). Brățară din bară de bronz, rotundă în secțiune cu capetele desfăcute și rotunjite la vîrf. Locul descoperirii: Mezösas (azi R.P.U.) dintr-un mormînt. Inv. 310; D — 7,6 cm. Datează probabil din sec. XI—XIII.

27. *Bihor* (județ). Brățară lucrată din bară de bronz (păstrată numai fragmentar). Are capul lătit și ornamentat cu linii incizate în formă de brăduț. Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 2 307/2 a (Inv. vechi 767); D — 6,5 (partea păstrată); gs — 2,6 mm. Datează din feudalismul timpuriu?

În ilustrarea unei scheme tipologice ne vom folosi de planșele tipologice stabilite pe baza brățărilor descoperite în necropola romano-bizantină de la Callatis. Desigur similitudinile pot fi discutate, certitudini urmînd să stabilească descoperirile și cercetările viitoare. Se pare însă că *rolul* atelierelor romano-bizantine și apoi bizantine și mai ales imitațiile după produsele lor, să joace un rol în explicarea prezenței descoperirilor asemănătoare din nord-vestul Daciei, respectiv a Daco-romaniei. Faptul că descoperirile de brățări din Crișana acopăr mai ales epoca romano-bizantină și bizantină ar putea fi explicat prin intensitatea legăturilor economice (și nu numai) cu Imperiul romano-bizantin și bizantin. „Golul“ aparent în descoperiri (sec. VII—IX) s-ar putea explica? prin întreruperea acestor legături economice tradiționale prin pătrunderea slavo-avară și apoi bulgară în sudul Dunării, în regiunile sud-est europene ale Imperiului romano-bizantin.

I. »Brățări din sîrme de bronz răsucite«¹⁶⁴: brățările cu Nr. Inv. 3 769 (Bihor): 3 830 (Bihor); 1 282 (Salonta) — e tipul cu bara torsionată din sîrme de argint, cu inel și cîrlig (uneori cu spire răsucite pe bară).

¹⁶³ *Ibidem*, p. XLIV. n. 329, piesa cu numărul Inv. 251: pandativ (bronz turnat) etc.; probabil e vorba de o piesă diferită. Pandativul e considerat a proveni de la Oradea—Salca.

¹⁶⁴ C. Preda, *op. cit.*, pl. XVII.

II. »Brățări de bronz cu capetele petrecute și înfășurate«¹⁶⁵: brățara cu nr. Inv. 2 318 (Valea lui Mihai, Bihor).

III. »Brățări de bronz cu extremitățile în formă de capete de șarpe decorate cu cruci«¹⁶⁶: brățara cu Nr. Inv. 3 015 (Cauaceu). Are în schimb capetele împreunate. Spre deosebire de cele de la Callatis care au capetele desfăcute. Și la Callatis unele exemplare sugerează crucea? prin ochii și botul șarpelui (ca în cazul celei de la Cauaceu?). Acesta din urmă are bara torsionată. În rest asemănările se apropie pînă la identitate ?!

IV. »Brățări de bronz cu capetele ornamentate«¹⁶⁷: brățările cu nr. Inv. 3 039 (Oradea); 2 307/1 (Bihor); 3 196 (Bihor); 2 307/2 a (Bihor). Desigur ne referim la brățările descoperite în M — 340 de la Callatis, care au capetele lățite și ornamentate cu cercuri concentrice și incizii unghiulare.

V. »Brățări de bronz cu capetele ornamentate și tubulare«¹⁶⁸: brățările cu Nr. Inv. 3 458 (Bihor) și fără număr de inventar — Muzeul din Beliu (Beliu), cu un cap simplu și altul tubular, pentru prindere (tipul numit de noi cu șaibă).

VI. »Brățări de bronz simple, de os și de sticlă«¹⁶⁹: brățările de bronz cu Nr. Inv. 310 (Bihor-comitat); 2 362 (Bihor); 10 014 (Biharea) ? 2 359 (Bihor) ? brățară de bronz aurit cu corpul în torsadă (sau imitație de torsadă): Nr. inv. 8 732 (Oradea, Bihor), brățara de sticlă Inv. Nr. 251 (Oradea, Bihor Comitat)? În nord-vestul României nu cunoaștem pînă în prezent nici o descoperire de brățară de os.

VII. »Brățări de tablă de bronz ornamentate«¹⁷⁰: brățările cu Nr. Inv. 4 173 (Tărian) și 4 148 (Tărian), în cazul nostru neornamentate. Au fost delimitate și trei tipuri noi, fără analogii la Callatis.

VIII. Brățara rigidă, lucrată din bară romboidală de bronz: N. Inv. 3 040 (Oradea); 3 041 (Oradea); 3 050 (Oradea); 2 309 (Cauaceu); 3 006 (Cauaceu); 3 005 (Cauaceu); 3 025 (Cauaceu).

IX. Brățara rigidă cu capetele pedunculare și corpul ornamentat în întregime: Nr. Inv. 1 892 (Biharea)¹⁷¹, de tip Keszthely (?) ce par a fi mai vechi.

X. Brățară? de tipul cu „ochi“ la ambele capete: Nr. Inv. 4 117 și 4 118 (Tărian).

¹⁶⁵ Idem, *ibidem*, pl. XIX.

¹⁶⁶ Idem, *ibidem*, pl. XX.

¹⁶⁷ Idem, *ibidem*, pl. XXI.

¹⁶⁸ Idem, *ibidem*, pl. XXII.

¹⁶⁹ Idem, *ibidem*, pl. XXIII.

¹⁷⁰ Idem, *ibidem*, pl. XXIV.

¹⁷¹ Cf. J. Giesler, *Untersuchungen zur Chronologie der Bijelo Brdo—Kultur*, în *PZ*, 56, 1, Berlin—New-York, 1981, pl. 2/7.

PODOABE PENTRU DEGETE

B. INELE

Inelele (Fingerringe) sînt mici cercuri de metal (uneori metal prețios, pe care s-au încastrat pietre prețioase) ce se poartă ca *podoabă* pe degete. Inelul de logodnă este verigheta. Cuvîntul inel în limba română e de origine latină (Lat. Anellus)¹⁷². Verigheta (inel de metal prețios) simbolizează legătura dintre logodnici sau soți (numele său derivă de la verigă). Verigă fiind fiecare dintre inelele care alcătuiesc un lanț. În limba română cuvîntul e de origine slavă (v. sl. *veriga*)¹⁷³.

Epoca romano-bizantină

1. *Valea lui Mihai*, j. Bihor. Inel de argint lucrat dintr-o bară subțire, cu capetele petrecute. Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 1 157; D — 2,2 cm; gs — 2,3 mm. *Prefeudal* (?)

Epoca bizantină

1. *Biharea*, j. Bihor. Inel gros de bronz cu capetele retezate și desfăcute. Locul descoperirii: Cărmidărie — Cimitir. Sec. XI—XIII. Inv. 3 220; D — 2,7 cm; gs 3 mm. Se datează în sec. XI—XIII (?).

2. *Biharea*, j. Bihor. Inel (verigă) ? de fier, cu capetele retezate și desfăcute. Locul descoperirii: Cărmidărie — Cimitir din sec. XI—XIII. Inv. 6 820; D — 3, 4 cm; gs — 4 mm. Datează din sec. XI—XIII (?).

3. *Biharea*, j. Bihor. Inel de argint, cu capetele retezate și desfăcute. Locul descoperirii: Cărmidărie — Cimitir sec. XI—XIII. Inv. 3 820; D — 2,5 cm; gs — 2 mm. Datează din sec. XI—XII (?).

4. *Biharea*, j. Bihor. Inel (verigă) de bronz. Locul descoperirii: Cărmidărie — Cimitir sec. XI—XIII. Inv. 3 820; D — 2,3 cm; gs — 2,5 mm. Datează din sec. XI—XIII ?.

5. *Bihor* (judet). Inel? (verigă) de fier. Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 3 043; D — 2,1 cm. Provine din colecția veche. Datează din sec. XI—XIII ?.

6. *Bihor* (judet). Inel de argint cu capetele desfăcute și ușor subțiate. Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 2 836; D — 1,5 cm. Datează din sec. XI—XIII ?

7. *Cauaceu*, j. Bihor. Inel de bronz cu capetele tăiate și desfăcute. Locul descoperirii: hotarul satului — cimitir feudal timpuriu ? Inv. 3 012; D — 2,4 cm; gs 3 mm. Datează din sec. XI?

¹⁷² DLRM, p. 382, s.v.

¹⁷³ DLRM, p. 925, s.v.

8. *Cauaceu*, j. Bihor. Inel de bronz cu capetele retezate, desfăcute și ușor subțiate. Locul descoperirii: hotarul satului — cimitir feudal timpuriu. Inv. 3 011; D — 2,4 cm; gs — 4 mm. Datează din sec. XI ?

9. *Oradea*, j. Bihor. Inel de bronz, cu capetele desfăcute și ușor subțiate. Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 3 054; D — 2,9 cm; gs — 3 mm. Datează din sec. XI—XII ?

10. *Oradea*, j. Bihor. Inel de bronz cu capetele desfăcute și ușor subțiate. Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 3 056; D — 2,5 cm. Datează din sec. X—XI ?

11. *Oradea*, j. Bihor. Inel de argint cu capetele retezate și desfăcute. Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 3 055; D — 2,5 cm; gs 2 mm. Datează din sec. XI—XII?

12. *Oradea*, j. Bihor. Inel de bronz cu capetele ascuțite (să fie cercel ?) și desfăcute. Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 3 056; D — 2,5 cm; gs — 2 mm. Datează din sec. X—XI ?

13. *Oradea*, j. Bihor. Inel ? de argint cu capetele lățite și ușor desfăcute. Locul descoperirii: *Salca*. Provine din colecția Philippi. Inv. 10 197; D — 2 cm. Datare incertă (X—XI ?), n-ar fi exclus să fie mai vechi ?

14. *Oradea*, j. Bihor. Inel lucrat din bandă de metal (argint) lățit în partea superioară care acoperă degetul. Pe această placă superioară a fost imprimată imaginea unei păsări (aquilă ?) cu aripile desfăcute. Cunoaștem o singură analogie pentru această piesă, un inel similar, cu pasăre pe placa superioară, descoperit la *Trebnje* (reg. Novo Merto), în Slovenia — Iugoslavia¹⁷⁴. Locul descoperirii: *Salca-Ghețarie M* — 4. Săpături N. Chidioșan¹⁷⁵. Inv. — ; Datează din sec. IX—X.

15. *Salonta*, j. Bihor. Inel? de argint cu capetele retezate și desfăcute. Locul descoperirii: Dealul Holumb. Inv. 1 286; D — 3,2 cm. Datează din sec. X.

16. *Salonta*, j. Bihor. Inel? (verigă) de bronz. Locul descoperirii: Dealul Holumb M — 1. Inv. 1 285; D — 2,7 cm; gs — 4 mm. Datează din sec. X.

17. *Tărian*, j. Bihor. Inel ? de bronz subțire, păstrat, pare-se deformat. E ornamentat cu linii. Locul descoperirii: *Dîmbul lui Ciordaș* — M — 13. Săpături N. Chidioșan, D. Ignat. Inv. 4 134; D — 3,5 cm.

18. *Tărian*, j. Bihor. Inel (verigă) de argint. Locul descoperirii. *Dîmbul lui Ciordaș* M — 4. Inv. 4 121; D — 1,7 cm. Datează din sec. X.

Inelele descoperite în partea centrală a Crișanei permit încercarea întocmirii unei scheme tipologice¹⁷⁶.

¹⁷⁴ *Arh. Vestnik*, XVII, 1966, p. 507.

¹⁷⁵ Aducem și cu acest prilej mulțumiri colegului N. Chidioșan pentru desenele care ni le-a pus la dispoziție cu material arheologic din micul cimitir de la Oradea—Salca—Ghețarie.

¹⁷⁶ cf. J. Giesler, *op. cit.*, p. 165—166, pl. 4.

A. *Inele cu capetele petrecute* (Inv. 1 157 — Valca lui Mihai) considerat prefeudal. Nu este exclus să aparțină însă epocii feudale timpurii. Pentru a nu forța nota l-am inclus în epoca romano-bizantină.

B. *Inele cu capetele desfăcute* (offen), cu două subvarianțe:

B₁. *Inele cu capetele desfăcute și ușor lățite* (Inv. 10 197) — Oradea-Salca ?) Considerat ca datînd din sec. XI—XII, dar a cărui plasare cronologică e incertă, fiind o descoperire întîmplătoare. Să fie mai vechi ? sau să fi avut altă destinație. El s-ar încadra în seria inelelor cu bara torsionată, împletită, cu capetele ușor lățite și desfăcute ?

B₂. *Inelele din sîrmă groasă cu capetele desfăcute, retezate și uneori ușor lățite. Sînt cele mai numeroase.* (Inv. 3 220 — Biharea, 6 820 — Biharea; 2 836 — Bihor; 3 011, 3 012 — Cauaceu; 3 054, 3 056, 3 055 — Oradea, 1 286 — Salonta).

C. *Inele cu capete închise* (geschlossen), cu două subvarianțe:

C₁. Inele cu capetele închise, simple, lucrate din sîrmă rigidă de metal (unele provenind din descoperiri incerte, ar putea să fie verigi !): Inv. 3 043 — Bihor; 1 285 — Salonta; 4 121 — Tărian.

C₂. Inele cu capetele închise și placa superioară lățită — Tipul Oradea (România) — *Trebnje* (Slovenia-Iugoslavia) — cu un singur exemplar, cel de la *Oradea-Salca*.

III. PIESE DE ÎMBRĂCĂMINTE

Piese pentru prinderea veșmintelor pe umăr.

A. FIBULE

Fibula este o agrafă de metal întrebuintată în antichitate pentru a încheia (a prinde) un veșmînt pe umăr, la gît sau pe piept. Cuvîntul fibulă — fibule (Fíbel-n) e de origine latină (Lat. lit. fibule -ae)¹⁷⁷ și e de proveniență livrescă în limba română.

Epoca romană

DACIA ROMANĂ (sec. II—III e.n.)

1. *Turda* — *Potaissa* ? (Dacia romană). Fibulă romană de bronz cu arcu puternic curbat, ornamentată cu două rozete, portagrafa înaltă și capul terminat cu *semidisc*. Are resort bilateral și-i lipsește acul. Locul descoperirii: Turda — Potaissa? Sigur, Dacia romană, provine dintr-o colecție particulară (J. Teglás ?) donată Muzeului Țării Crișurilor și păstrată în vechile colecții ale Muzeului. Aceeași proveniență au, pare-se toate fibulele romane provenind din Dacia romană și păstrate în Muzeul din

¹⁷⁷ DLRM, p. 301, s.v.

Oradea, din care motiv nu vom mai repeta acest comentariu, el subînțelegându-se pentru întregul lot de fibule prezentate de noi ca provenind din provincia romană intercarpatică. Inv. 216; L — 4 cm. Datează din sec. II—III e.n.

2. *Turda — Potaissa?* (Dacia romană). Fibulă romană de bronz cu arcu puternic curbat, portagrafa înaltă și capul terminat cu *semidisc*. Arc resort bilateral și-i lipsește acul. Locul descoperirii: *Turda-Potaissa* ? Inv. 219; L — 3,1 cm; Datarca — sec. II—III e.n.

3. *Turda — Potaissa* ? (Dacia romană). Fibulă romană de bronz cu arcu semicircular, ornamentat cu trei nervuri, portagrafa înaltă și piciorul terminat în buton. Are resort bilateral (*Scharnierfibel* ?) și-i lipsește acul. Locul descoperirii: *Turda — Potaissa* ?. Inv. 220; L — 5 cm. Datăre: sec. II—III e.n.

4. *Turda — Potaissa* ? (Dacia romană). Fibulă romană de bronz cu arcu semicircular, cu piciorul lung și portagrafa scundă. Pe arc are două nervuri transversale. Are resortul bilateral (*Scharnierfibel*) și-i lipsește acul. Locul descoperirii: *Turda — Potaissa* ? Inv. 217; L — 5,5 cm. Datăre: sec. II—III e.n.

5. *Turda — Potaissa* ? (Dacia romană). Fibulă de bronz cu arcu semicircular, piciorul scurt și portagrafa înaltă. Are resort bilateral mascat și-i lipsește acul. Locul descoperirii: *Turda — Potaissa* ? Inv. 356; L — 3,3 cm. Datăre: sec. II—III e.n.

6. *Turda — Potaissa?* (Dacia romană). Fibură romană de bronz cu arcu semicircular ornamentat cu trei nervuri și capul terminat cu butoni. Are resort bilateral (*Scharnierfibel* ?) și lipsește piciorul, portagrafa și acul. Locul descoperirii: *Turda — Potaissa* ? Inv. 391; L — 4 cm. Datăre: sec. II—III e.n.

7. *Turda — Potaissa* ? (Dacia romană). Fragment de fibulă romană de bronz, cu arcu semicircular și resort bilateral (*Scharnierfibel*). I s-a păstrat acul. Locul descoperirii: *Turda — Potaissa* ? Inv. 451; L — 2 cm (fr.) Datăre: sec. II—III e.n.

8. *Turda — Potaissa* ? (Dacia romană). Fibulă romană de bronz cu arcu în formă de dublă ancoră (de tipul *Scheibenfibel*). Nu este exclus să fie o bară sau aplică romană de bronz. Locul descoperirii: *Turda — Potaissa* ? Inv. 453; L — 1,7 cm. Datăre: sec. II—III e.n. (?).

9. *Turda — Potaissa* ? (Dacia romană). Fibulă romană de bronz cu arcu semicircular ornamentat cu două nervuri, și piciorul lung, portagrafa mică (e ruptă). Are resort bilateral (*Scharnierfibel*) și-i lipsește acul. Locul descoperirii: *Turda — Potaissa* (?). Inv. 449, L — 4,2 cm. Datăre: sec. II—III e.n.

10. *Turda — Potaissa* ? (Dacia romană). Fibulă romană de bronz cu arcu semicircular, ornamentat cu două nervuri și capul terminat cu butoni. Are resort bilateral (*Scharnierfibel*). Îi lipsește piciorul, portagrafa și parțial acul. Locul descoperirii: *Turda — Potaissa* ? Inv. 450; L — 3,4 cm. Datăre: sec. II—III e.n.

11. *Dacia romană*. Fibulă romană de bronz cu arcul semicircular, puternic curbat, piciorul scurt și portagrafa înaltă. Are resort bilateral mascat cu „scut”. Îi lipsește acul. Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 523; L — 3,5 cm. Datare: sec. II—III e.n.

12. *Dacia romană*. Fibulă romană de bronz, cu arcul semicircular, puternic curbat, piciorul scurt și portagrafa înaltă și capul terminat cu butoni. Are resortul bilateral mascat cu „scut”. Îi lipsește acul. Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 526; L — 3,8 cm. Datare: sec. II—III e.n.

13. *Dacia romană*. Fibulă romană de bronz cu arcul drept și capul terminat cu o *protomă de berbec*. Are portagrafa înaltă. Îi lipsește acul și resortul. Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 527; L — 4,5 cm. Datare: sec. II—III e.n.

14. *Dacia romană*. Fibulă romană de bronz cu arcul semicircular neornamentat, piciorul luhg și potagrafa scurtă. Are resort bilateral (Scharnierfibel) și-i lipsește acul. Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 528; L — 4,5 cm. Datare: sec. II—III e.n.

15. *Dacia romană*. Fragment de fibulă romană de bronz cu arcul semicircular ornamentat pe margini cu linii și spre picior cu nervuri. Are resort bilateral (Scharnierfibel ?). Îi lipsește piciorul în întregime. Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 532; L — 4 cm. Datare: sec. II—III e.n.

16. *Dacia romană*. Fibulă romană de bronz cu arcul semicircular și capul terminat cu butoni. Are resort bilateral (Scharnierfibel). Îi lipsește piciorul, portagrafa și arcul. Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 598; L — 3,5 cm. Datare: sec. II—III e.n.

17. *Dacia romană*. Fibulă romană de bronz cu arcul semicircular în formă triunghiulară cu nervură în centru. Îi lipsește resortul, acul și parțial portagrafa (e ruptă). Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 599; L — 5,2 cm. Datare: sec. II—III e.n.

18. *Dacia romană*. Fibulă romană de bronz cu arcul semicircular mic, puternic curbat și piciorul drept de formă triunghiulară. Are portagrafa scundă. Îi lipsește resortul și acul. Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 600; L — 3,5 cm. Datare: sec. II—III e.n.

19. *Dacia romană*. Fragment de fibulă romană de bronz. I s-a păstrat numai o parte din arc și capul în formă de semidisc. Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 624; L — 4 cm. Datare: sec. II—III e.n.

20. *Dacia romană*. Fibulă romană de bronz, cu arcul semicircular, capul terminat cu *semidisc* și portagrafa înaltă. Îi lipsește o parte din resortul bilateral și acul. Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 653; L — 2,8 cm. Datare sec. II—III e.n.

21. *Dacia romană*. Fragment de fibulă romană de bronz. I s-a păstrat resortul bilateral (Scharnierfibel). Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 704, L — 1,6 cm (fg). Datare: sec. II—III e.n. ?

PANNONIA ROMANĂ (sec. I—V e.n.)

1. O *Szőni-Brigetio* (R.P.Ungară). Fibulă romană de argint (cu mult plumb în compoziție). Are arcul semicircular, ornamentat cu linii fine inci-

zate, în formă de brăduț, cu intarsie de aur sau cupru. Are portagrafa scundă îndoită din piciorul scurt. Îi lipsește resortul și acul. Locul descoperirii: *Brigetio*? Inv. 768; L — 5,5 cm. Datare: sec. II—III/IV e.n.?

CRÎȘANA

1. *Biharea*, j. Bihor. Fibulă romană cu arcul semicircular, lucrat din bandă lată de bronz, cu piciorul lung și portagrafa scundă, îndoită din picior. Are resort bilateral cu spira dată pe deasupra capului fibulei. Îi lipsește acul. Locul descoperirii: Grădina C.A.P. — Baraj — necropola? dacică de incinerare. Inv. 9 997; L — 6,5 cm. Datare: sec. I—II e.n.

2. *Biharea*, j. Bihor. Fibulă romană cu arcul semicircular lucrată din bară de bronz, cu piciorul lung și portagrafa scundă. Are capul terminat cu butoni. Îi lipsește resortul și acul. Locul descoperirii: Grădina C.A.P. — Baraj — necropola ? dacică de incinerare. Inv. 11 509; L — 6 cm. Datare: sec. II/III ? e.n.

3. *Bihor* (judet). Fibulă romană de bronz cu arcul semicircular și piciorul întors pe dedesupt (*Mittel umgeschlagenem Fuss* — în continuare MUF). Îi lipsește resortul și acul. Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 507; L — 6 cm. Datare: sec. III e.n. (?).

4. *Bihor*. (judet). Fibulă romană ? de argint cu arcul semicircular capul în formă de semidisc, care maschează resortul bilateral și portagrafa înaltă. Îi lipsește acul. Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 5 429; L — 3,5 cm. Datare: sec. II—III e.n. ?

5. *Bihor* (judet). Fibulă romană de bronz cu arcul semicircular, cu capul în formă de semidisc, portagrafa înaltă și resort bilateral, mascat de un „scut“ semicilindric (cu tub). Îi lipsește acul. Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 5 430; L — 3,2 cm. Datare: sec. II—III e.n. ?

6. *Bihor* (judet). Fibula romană cu arcul semicircular în formă de ancoră (*Ankerfibel*), ornamentat cu două nervuri. Îi lipsește piciorul cu portagrafa, resortul și acul. Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 5 428; L — 4,8 cm. Datare, sec. II e.n.

7. *Bihor* (judet). Fragment de fibulă. S-a păstrat numai o parte din arcul semicircular al fibulei, cu capul terminat în formă de peduncul. Locul descoperirii necunoscut. Inv. 3 174; L — 3,5 cm. Datare: sec. II—III e.n. ?

8. *Crîșana* (provincie). Fragment de fibulă romană de bronz, de tipul cu piciorul întors pe dedesubt (MUF)? Are arcul semicircular. Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 3 089; L — 5,9 cm. Datare: sec. III—IV e.n. ? Pare a fi un tip „barbarizat“.

9. *Crîșana* (provincie). Fibulă romană de argint, cu arcul semicircular. Piciorul triunghiular și resort bilateral cu spira dată pe dedesubtul capului fibulei. (*Silberarmbrustfibel*). Îi lipsește arcul și portagrafa. Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 3 119; L — 3,2 cm. Datare. sec. II/III—IV e.n. ?

10. *Oradea*, j. Bihor. Fibulă romană de bronz cu arcul semicircular lucrat din bandă lată, cu piciorul scurt și portagrafa scundă îndoită din

picior. Îi lipsește resortul și acul. Locul descoperirii: *Salca*. Inv. 243; L — 5,2 cm. Date: sec. I—II e.n. ?

11. *Oradea*, j. Bihor. Fibulă romană de bronz cu arcul semicircular și capul terminat cu butoni. Are piciorul lung de formă triunghiulară și portagrafa înaltă. Îi lipsește resortul și acul. Locul descoperirii: *Salca*. Inv. 244; L — 5 cm. Date: sec. II e.n. (III ?).

12. *Oradea*, j. Bihor. Fibulă romană de bronz cu arcul semicircular de tipul cu piciorul întors pe dedesubt (MUF). Îi lipsește resortul și acul. Locul descoperirii: *Salca* — *Cărămidăria Guttman*. Inv. 3 113; L — 5,1 cm.

13. *Șimand*, j. Arad. Fibulă romană de argint cu arcul semioval, piciorul scund, portagrafa înaltă, resort bilateral mascat cu „scut“ semicilindric (tip *Scharnierfibel*?). Locul descoperirii: *Grozdoia* — *Cimitirul sarmatic*, M — 11 — Inv. 5 070; L — 3,4 cm. Date: sec. II e.n.

14. *Șimand*, j. Arad. Fibulă romană de bronz cu arcul semioval piciorul terminat cu butoni și portagrafa înaltă. Are resort bilateral mascat cu „scut“ semicilindric, (cu tub) și firul tras pe dedesubtul capului fibulei. Locul descoperirii: *Grozdoia* — *cimitirul sarmatic de inhumație*, M — 11. Inv. 5 068; L — 4,4 cm. Date: sec. I e.n.

15. *Șimand*, j. Arad. Fibulă de bronz cu arcul semioval, piciorul lung (îi lipsește portagrafa), cu resort bilateral și spira dată pe deasupra capului fibulei (pare a fi fost cu piciorul întors pe dedesubt MUF). Locul descoperirii: *Grozdoia* 1961. Inv. 3 146; L — 7,7 cm. Date: sec. II—III e.n.?

Epoca romano-bizantină

1. *Medieșul Aurit*, J. Satu Mare, Fragment de fibulă de fier cu arcul semicircular (de tipul MUF?). Locul descoperirii: *Suculeu* — așezarea dacilor liberii „cartierul“ cuptoarelor de ars ceramică. Inv. 11 457; L — 3,3 cm (frag.). Date: sec. III—IV e.n.?

2. *Mișca*, j. Bihor. Fragment de fibulă de fier cu arcul semicircular și piciorul întors pe dedesubt (MUF). Locul descoperirii: *Fîntina Sasului*, așezare sau necropolă dacică? Inv. 9 957; L — 6 cm. D-barei — 0,5 cm. Date: sec. III—IV e.n.

3. *Tărian*, j. Bihor. Fibulă de argint cu arcul semioval ornamentat cu două rozete (pseudo-filigra), cu resortul bilateral și piciorul întors pe dedesubt (MUF). Locul descoperirii: *Dîmbul lui Ciordaș* — *cimitirul sarmatic*. Inv. 4 115; L — 5,4 cm. Date, sec. IV e.n.

4. *Bihor* (judet). Fibulă de tipul cu capete de ceapă¹⁷⁸, cu arcul semicircular, portagrafa scundă și resort mic, bilateral (?). Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 8 991; L — 4,9 cm. Date: sec. IV e.n.¹⁷⁹

¹⁷⁸ cf. pentru discuția în legătură cu fibulele cu capete de ceapă. S. Dumitrașcu, *Fibule romane de tipul cu „capete de ceapă“ descoperite în Crișana*, în *Crișia*, VI, 1976, p. 35—61.

¹⁷⁹ Pentru menținerea tipului de fibule romane cu „capete de ceapă“ pînă în sec. VI e.n. cf. K. Böhner, D. Ellmers, K. Weidemann, *Das frühe Mittelalter*, Mainz am Rhein, 1970, p. 7 și 13: mozaic din biserica San Vitale din Ravenna, unde per-

5. *Mișca*, com. Chișlaz, j. Bihor. Fibulă romană de bronz de tipul cu „Capete de ceapă” cu arcul semicircular, resort bilateral (cu capete de ceapă) și portagrafa îndoită din piciorul scurt. Locul descoperirii: hotarul satului — neprecizat. Inv. 1 263; L — 6,4 cm. Datare: sec. IV e.n.

6. *Mișca*, j. Bihor. Fibulă romană de bronz de tipul cu „capete de ceapă”, cu resort bilateral cu capete de ceapă și portagrafa îndoită din piciorul lung al fibulei. Locul descoperirii: Hotarul satului — neprecizat. Inv. 1 269; L — 7,2 cm. Datare: sec. IV e.n.

7. *Dacia romană?* Fibulă romană de bronz de tipul cu capete de ceapă, cu arcul semicircular, cu resort bilateral cu capete de ceapă, piciorul lung și ornamentat. Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 1 300; L — 8,4 cm. Datare: sec. IV e.n.

8. *Dacia romană?* Fibulă romană de bronz de tipul cu capete de ceapă, cu arcul circular, cu resort bilateral cu capete de ceapă și portagrafa îndoită din piciorul lung, ornamentat cu incizii. Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 1 301; L — 7,4 cm. Datare, sec. IV e.n.

9. *Oradea*, j. Bihor. Fibulă romană de bronz de tipul cu capete de ceapă, cu arcul semicircular, resort bilateral cu capete de ceapă, piciorul lung, îndoit în interior ca portografă. Locul descoperirii: *Salca?* Inv. 7 051; L — 7,7 cm. Datare: sec. IV e.n.

10. *Oradea*, j. Bihor. Fibulă de tipul cu semidisc care e ornamentat cu trei butoni digitali. Arcul semicircular e terminat cu două rozete. Arc piciorul masiv sub forma unei plăci trapezoidale (fibulă de tipul *Laa an der Thaya* — Austria). Locul descoperirii: *Salca?* Inv. 1 197; L — 22,1 cm.

11. *Oradea*, j. Bihor. Fibulă de tipul cu semidisc care e ornamentat cu cinci butoni digitali. Arcul semicircular se termină cu rozete. Arc piciorul masiv sub forma unei plăci trapezoidale. *Locul descoperirii: Salca.* Inv. 1 199; L — 23,3 cm.

Ambele fibule sînt din bronz aurit, de paradă? (Paar — Prunkfibeln) și datează din sec. IV/V e.n.¹⁸⁰

11. *Săcuieni*, j. Bihor. Fibulă digitată de bronz, aurită, de format mic. Are capul terminat printr-o placă semicirculară pe care se află cinci proeminențe («degete»). Pe arc are în centru o placă cu două capete de pasăre¹⁸¹. Locul descoperirii: *Iloro* — M (descoperire întâmplătoare). Inv. 1 294; L — 4,7 cm. Datare: începutul sec. VII e.n.

13. *Oradea* (j. Bihor). Fibulă digitată de bronz, aurită. Are capul terminat printr-o placă semicirculară ornamentală cu cinci «degete» și cu motive în acoladă (pe placa semidiscului). Are și arcul ornamentat tot cu motive în acoladă. L — 7,8 cm. Locul descoperirii: *Salca*. Inv. 6 771. Datează din sec. V/VI e.n. (?)

sonajiile din anturajul familiei imperiale — Theodora și Justinian — episcopi și înalți demnitari de stat și doamne de onoare mai poartă încă (553 e.n.) fibule de tipul cu „capete de ceapă”.

¹⁸⁰ J. Werner, *op. cit.*, B, pl. 9/1, 2.

¹⁸¹ N. Chidioșan, *Un mormînt din perioada prefeudală descoperit la Săcuieni*, în *Acta MN*, V, 1968, p. 567—520.

Piese pentru prinderea veșmintelor pe pîntece.

B. **CURELE:** CATARAME, LIMBI DE CUREA; APLICI DE CUREA; GARNITURI DE CUREA.

Cureaua (Gürtel) este o fișie lungă tăiată din piele sau alt material, cu numeroase întrebuițări. În limba română termenul e de origine latină (Lat. *Corrigia*).¹⁸² În cazul nostru ne referim la cureaua pentru pantaloni sau centura pentru tunică sau manta. Cureaua (sau centura) se lega printr-o cataramă (Schnalle; Gürtelschnalle — cataramă de centură). Uneori avea limba de metal (Riemenzunge) și era ornamentată cu aplici sau garnituri de metal (Gürtelbeschläge).

Catarama (Schnalle; Gürtelschnalle) este un inel sau un patrat de metal (de os sau alte materiale) cu care se strînge sau se încheie o cingătoare. Cuvîntul e de origine germană (săsească) în limba română. Sas (neatestat) *Katenramen* (germ. Kettenriemen — curea cu lanț)¹⁸³.

CATARAME

Epoca romană

1. *Bihor* (județ). Tijă de curea din bronz (pe care se prindea catarama și pielea). Locul descoperiri: necunoscut. Inv. 3 785. Datare: sec. II—III e.n.?

2. *Bihor* (județ). Cataramă de bronz de formă dreptunghiulară (cuiul lipsește). Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 5 432; L — 3,6 cm; l — 2,5 cm. Datare: sec. II—III e.n.

3. *Bihor* (județ). Cataramă? masivă de bronz. Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 5 791; L — 2,7 cm. Datare: sec. II—III e.n.?

4. *Bihor* (județ). Verigă rotundă de bronz (de la o cataramă). Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 2 364; D — 3,5 cm. Datare: sec. II—III e.n.?

5. *Simand*, j. Arad. Cataramă de bronz, semiovală, cu capetele răsucite în interior, cu tija de prindere trapezoidală. Locul descoperirii: Grozdoaia. Inv. 3 151; L — 3,6 cm; l — 2,5 cm. Datare: sec. II e.n.

6. *Simand*, j. Arad. Cataramă de bronz, patrulateră, cu tija de metal lungă, formată din două plăci prinse cu trei nituri. Locul descoperirii: Grozdoaia. Inv. 3 150; L — 7 cm; l — 1,2 cm. Datare: sec. II e.n.

7. *Turda* — *Potaissa*? (Dacia romană). Cataramă de bronz. Locul descoperirii: Turda — Potaissa? Inv. 452; L — 5 cm; l — 1 cm. Datare: sec. II—III e.n.??

¹⁸² DLRM, p. 208, s.v.

¹⁸³ DLRM, p. 121 s.v.

8. *Valea lui Mihai?*, j. Bihor. Cataramă de bronz ovală cu veriga ornamentată cu nervuri în relief. Are cuiul de prindere mobil. Locul descoperirii: necunoscut. Provine din colecția de la Valea lui Mihai¹⁸⁴. Inv. — ; L — 4,5 cm; l — 3,5 cm. Datare: sec. III/IV e.n.

Epoca romano-bizantină

1. *Bihor* (judet). Cataramă de bronz cu veriga masivă, îngroșată, în formă de inimă. Îi lipsește acul. Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 5 431; L — 3,2 cm; l — 4 cm. Datare: sec. IV/V e.n.?

2. *Valea lui Mihai*, j. Bihor. Cataramă de fier puternic oxidată. Locul descoperirii: Terenul lui Crișan, M-8/Inv. 1 256; l — 4,7 cm. Datare: sec. V e.n.

3. *Valea lui Mihai*, j. Bihor. Cataramă de fier puternic oxidată. Locul descoperirii: Terenul lui Crișan — M-8/1941. Inv. 1 256; l — 4 cm. Datare: sec. V e.n.

4. *Valea lui Mihai*, j. Bihor. Cataramă de fier puternic oxidată. Locul descoperirii: Terenul lui Crișan — M-8/1941. Inv. 1 256, L — 4,6 cm. Datare: sec. V e.n.

5. *Valea lui Mihai*, j. Bihor. Cataramă de fier cu veriga semiovală, puternic oxidată. Locul descoperirii: Terenul lui Crișan. M-6/2,70 m. Inv. 3 020; L — 3,2 cm; l — 2,7 cm. Datare: sec. V e.n.

6. *Valea lui Mihai*, j. Bihor. Cataramă de fier de forma semiovală, puternic oxidată. Locul descoperirii: Terenul lui Crișan. M-2/1936. Inv. 1 255; l — 3,7 cm. Datare: sec. V e.n.

Epoca veche românească

1. *Cheșereu*, j. Bihor. Cataramă de fier, ovală teșită, puternic oxidată. Locul descoperirii: Dealul Foras (M-?). Inv. 1 172; L — 3,6 cm; l — 2,5 cm. Datarea: prefeudală.

2. *Cheșereu*, j. Bihor. Cataramă de fier, ovală, puternic oxidată. Locul descoperirii: Dealul Foras (M-?). Inv. 1 171; D — 4,3; D — 3,5 cm. Datare: prefeudală.

3. *Cheșereu*, j. Bihor. Cataramă de fier dreptunghiulară, puternic oxidată. Locul descoperirii: Dealul Foras (M-?). Inv. 1 174; L — 3,7 cm; l — 2,8 cm. Datare: prefeudală.

4. *Cheșereu*, j-Bihor, Cataramă de bronz semiovală. Locul descoperirii: Dealul Foras (M)? Inv. 1 163; L — 3,2 cm; l — 2,7 cm. Datare: prefeudală.

5. *Simand*, j. Arad. Cataramă de fier semiovală. Locul descoperirii: Grațdoia — M-2. Inv. 3 184; L — 3,7 cm. Datare: sec. VII e.n.

6. *Crișana* (provincie) Cataramă de bronz semiovală. Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 6 738; L — 3,2 cm; l — 3,1 cm. Datare: prefeudală.

¹⁸⁴ Informație amabilă din partea colegului N. Chidioșan.

7. *Crișana* (provincie). Cataramă de bronz semiovală. Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 3 017; L — 3,5 cm; l — 2,7 cm. Datare: prefeudală.

Epoca bizantină

1. *Oradea*, j. Bihor, Cataramă de bronz semiovală. Locul descoperirii. Salca (provine din colecția Philippi). Inv. 10 198; L — 2,2 cm; l — 1,7 cm. Datare: sec. X—XI?

2. *Cauaceu*, j. Bihor (sau Oradea?) Cataramă de bronz semiovală, cu garnitură de prindere ornamentată cu motive vegetale. Locul descoperirii: hotarul satului — cimitir feudal timpuriu. Inv. 2 980; L — 2,4 cm; l — 2 cm.

3. *Tărian*, J. Bihor. Inel de curea? Locul descoperirii: *Dimbul lui Ciordaș* — M-11. Inv. 4 131; L — 2,8 cm. Datare: sec. XI.

4. *Tărian*, j. Bihor. Cataramă de fier dreptunghiulară. Locul descoperirii: *Dimbul lui Ciordaș* — M-21. Inv. 4 141; L — 5,8 cm. Datare: sec. XI.

LIMBI DE CUREA

1. *Simand*, j. Arad. Limbă de curea din bronz, ornamentată cu linii incizate. Locul descoperirii: Grozdoia. Inv. 3 151/a; L — 6 cm. Datare: sec. II e.n.

2. *Bihor* (judet). Limbă de curea? din bronz. Locul descoperirii: necunoscut. Inv. — (numere vechi 1 261 și 732 pe aceeași piesă). L — 3,6 cm; l — 2 cm. Datare: prefeudală.

3. *Cauaceu*, j. Bihor (sau Oradea?) Limbă de curea de formă dreptunghiulară, ornamentată cu motive fitomorfe. Locul descoperirii: hotarul satului (cimitir, M.) Provine din colecția veche. Inv. 2 980; L — 3,4 cm; l — 1,4 cm. Datare: sec. X—XI?

APLICI DE CUREA

1. *Moroda*, com. Seleuș, j. Arad. Aplică de curea? masivă din bronz ajurat. Analiza compoziției a dat următorul rezultat: Cu — 94—97%; S_n — 3—6%¹⁸⁵. Locul descoperirii: Săliște. Așezare dacică de epocă pre-romană, romană și postromană. Inv. 11 949; L — 6,6 cm; l — 6 cm; gs — 1,5 mm. Are un capăt rupt. Datare: sec. II—III e.n.

¹⁸⁵ Analiza a fost făcută de cercetătoarea Mariana Bălănuță din Cluj, căreia îi mulțumim și pe această cale. Analiza s-a făcut prin amabilitatea colegului I. Glodariu — Cluj.

Piese pentru prinderea veșmintelor pe piept.

C. NASTURI

Nasturele (popular bumb) e un obiect de metal, sidef, os, lemn care putînd trece printr-o butonieră, sau printr-o chetoare, servește la încheiatul hainelor sau ca ornament. În limba română cuvîntul e de origine latină (Lat. *nastulus = nastule)¹⁸⁶.

Epoca veche românească

1. *Bihor* (judet). Năsture (sau aplică?) de *sidef*, discoidal. Aversul nasturelui e aurit și ornamentat concentric. Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 3 114; D — 4,5 cm; gs — 0,1 cm. Datare: Prefeudal (sec. VII—VIII?).

2. *Bihor* (judet). Nasture (sau aplică?) de *sidef*, discoidal. Aversul nasturelui e aurit și ornamentat cu linii în formă de raze. Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 3 115; D — 3,5 cm. Datare: prefeudal (sec. VII—VIII?).

3. *Simand*, j. Arad. Nasturi de bronz (4 buc.) lucrați din tablă subțire de bronz cu miez de plumb, în care s-a fixat un nit de bronz. Locul descoperirii: *Grozdoia* — M-2. Inv. 3 181; D-2 cm. Datare sec. VII e.n.

Epoca bizantină

1. *Bihor* (judet). Nasturi? din argint în formă de frunză și verigă de prindere (un fel de bumbi). Locul descoperiri: necunoscut. Provin din colecția veche. Inv. 3 411; L — 2 cm; l — 1 cm. Datare: sec. X—XIII?

2. *Bihor* (judet). Nasture? tronconic de bronz (un fel de bumb). Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 3 481; L — 0,8 cm; D — 1,4 cm. Datare sec. X—XIII?

3. *Bihor* (judet). Nasture? tronconic de bronz. Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 3 787; L — 0,7 cm; D — 1 cm. Datare: sec. X—XIII?

4. *Bihor* (judet). Nasture? de bronz globular, cu urechiușe și ornamentat cu caneluri. Locul descoperiri: necunoscut. Inv. 3 779; D — 1,8 cm. Datare: sec. X—XIII.

5. *Bihor* (judet). Nasturi? de bronz de formă semisferică cu găuri pentru ață (2). Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 3 776; D — 0,9 cm. Datare: sec. X—XIII?

6. *Bihor* (judet). Nasturi? de bronz sferoidali cu urechiușe pentru prindere (2 buc.). Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 2 312; 2 313. D — 1,7 cm; l — 1,1 cm. Datare: sec. XI?

7. *Bihor* (judet). Nasturi. (5 buc.) de bronz de diferite mărimi — sferoidali și în formă de pară (bumbi). Locul descoperirii: necunoscut. Inv.

¹⁸⁶ DLRM, p. 528, s.v.

5 759; 1) D — 3,5 cm; 2) D — 2 cm; 3) D — 1,1 cm; 4) D — 1 cm; 5) D — 0,7 cm.

8. *Oradea*, j. Bihor. Nasture de bronz în formă de calotă. Are pe revers 2 urechiușe de prindere. Inv. 3 051; D — 1,7 cm. Datare: sec. XI—XII.

9. *Oradea*, j. Bihor. Nasture de bronz în formă de calotă, decorat pe avers cu motive în relief (rozete). În interior are ureche de prindere. Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 3 049; D — 2 cm. Datare: sec. X—XI.

10. *Tărian*, j. Bihor. Nasturi de bronz (4 buc.) cu cap discoidal și urechiușe de prindere. Locul descoperirii: Dîmbul lui Ciordaș, M-21. Inv. 4 136; D — 1,3 cm. Datare: sec. XI. (2 buc.).

11. *Tărian*, j. Bihor. Nasturi de bronz (2 buc.) sferoidali, cu urechiușe de prindere. Locul descoperirii: Dîmbul lui Ciordaș, M-3/1967. Inv. 4 124; I — 1,7 cm.

Podoabe pentru îmbrăcăminte (Gewandschmuck)

D. APLICI

Aplica (termen livresc) e un ornament care se fixează pe un element de construcție sau pe suprafața unui obiect. Termenul provine în limba română din franceză (Fr. applique)¹⁸⁷.

Epoca romană

1. *Simand*, j. Arad. Aplică? (mai degrabă pafta de centură, aplică pe paftaua centurii) de bronz sub înfățișarea unei plăci dreptunghiulare, prevăzute cu două urechiușe de prindere (rupte în vechime). Are un profil unghiular. Locul descoperirii: *Grozdoia*. Descoperire întâmplătoare. Inv. 3 153; L — 6,9 cm; l — 2,3 cm. Datare: sec. II—III e.n.

2. *Simand*, j. Arad. Aplică de bronz? avînd înfățișarea unei plăci trapezoidale, alungite. Are la capete cîte o gaură pentru niturile de prindere. Locul descoperirii: *Grozdoia*/1961. Inv. 3 155; L — 8,7 cm. Datare: sec. II—III e.n.

Epoca veche românească

1. *Simand*, j. Arad. Fragment de aplică? dintr-o plăcuță subțire de bronz decorată *au repoussé*. Locul descoperirii: *Grozdoia* — M-2 (cu nasturii. Inv. 3 181). Inv. 3 182; L — 2,1 cm. Datare: sec. VII e.n.

Epoca bizantină

1. *Bihor* (judet). Aplică de bronz dreptunghiulară decorată cu motive vegetale. Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 3 831; L — 1,7 cm. Datare: sec. XI?

¹⁸⁷ DLRM, p. 36, s.v.

2. *Bihor* (județ). Aplici (3 buc.) și copci (2 buc.) de argint și alte fragmente mici (paiete). Locul descoperirii: necunoscut. Inv. 4 887—4 889. Datare: sec. XI?

Sînt ornamentate fitomorf (2 buc.), una în formă de inimă și a doua dreptunghiulară și aurite.

3. *Cauaceu*, j. Bihor (Oradea). Aplici în formă de palmete, ornamentate cu motive geometrice și prevăzute cu cîte 2 găuri pentru niturile de prindere (sau pentru ața cu care erau cusute pe veșminte). Locul descoperirii: necunoscut (provin din colecția veche). Probabil cimitirul feudal timpuriu. Inv. 2 979; 1,2 cm. D — 1,5 cm; 3. D — 1,9 cm; 4. D — 1,7 cm; 5. D — 1,8 cm; 6. D — 1,9 cm. Datare: sec. X—XI.

4. *Cauaceu*, j. Bihor (Oradea?). Aplici (8 buc.) de bronz în formă de calotă, prevăzute cu două găuri de prindere. Locul descoperirii: necunoscut. Provin din colecția veche. Probabil cimitirul feudal timpuriu. Inv. 2 978. D — 1,4—1,9 cm. Datare: sec. X—XI.

5. *Salonta*, j. Bihor. Aplici din argint aurit, în formă de inimă (1 buc.) și de dreptunghi (1 buc.), ornamentate fitomorf. Locul descoperirii: Test Halom. M-1 Inv. 4 886; L — 1,2 cm; L — 3,7 cm. Datare: sec. X.

6. *Salonta*, j. Bihor. Aplici (3 buc. frg.) de argint aurite lucrate din foiță subțire, în formă de calotă. Locul descoperirii: Test Halom. M-1. Inv. 4 887; D-2 cm. Datare: sec. X.

7. *Tărian*, j. Bihor. Aplici (3 buc. frg.) din bronz de formă patrulaterală, ornamentate cu motive fitomorfe. Se păstrează și un mic fragment de pînză pe care au fost prinse. Locul descoperirii: Dîmbul lui Ciordaș. M-3. Inv. 4 127. L-2,2 cm. Datare: sec. XI/XII.

Piese pentru încălțări

E. CATARAME

Nu cunoaștem pînă în prezent.

IV. CONSIDERAȚII ISTORICE

În rîndurile de mai sus am încercat să aducem în discuție un repertoriu (*nu* repertoriul) pieselor de *toaletă*, *podoabă* și *îmbrăcăminte* cunoscute și studiate de noi pentru organizarea unei expoziții pe această temă, în colaborare cu Muzeul de istorie al Banatului și deschisă la *Oradea*, *Timișoara* și *Caransebeș*.

Repertoriul prezentat de noi poate conduce — încercăm să credem — și la unele considerații istorice ce vor putea sta în atenția specialiștilor în problemele vaste și adînci ale studierii mileniului I e.n.

Studierea repertorială a materialelor deținute de diferite muzee va putea conduce cu vremea la elaborarea unor cercetări de detaliu, atât în ce privește *materiile prime, tehnologia, atelierelor* unde se lucrau aceste piese, cât și asupra *tipologiei, stilisticii* de amănunt și *chorologiei* diferitelor categorii de piese. Va putea conduce la studierea monografică pe zona geografică a unor piese, chiar în întreaga lor arie de răspândire, deci la cunoașterea întregului. Evaluările cantitative vor putea aduce, la rîndul lor, cunoașterea mai atentă a producției, a cantității și ritmicității produselor puse în circulație, a penetrației acestora la diferitele comunități și chiar la indivizi.

Împrejurări arheologice recente — descoperirea și studierea produselor unui *atelier* de lucrat mărgele de la *Tibiscum*, de către D. Benea și a unui *atelier* de lucrat *piepteni cu dinți bilaterali* la Biharea și a altui atelier de făurar (din sec. X—XI), tot de la Biharea, ne-au obligat să luăm în discuție, *sub acest unghi de vedere* unele piese de podoabă și de toaletă. În cercetarea *pieselor arheologice* mici începe să se deslușească și pentru zona nord-vest dacică, ca și pentru Dacia romană, posibilități mai ferme de a opera cu produsele arheologice ale diferitelor *atelieri* care pătrund în cadrul diferitelor comunități aflate la un moment dat în așezările din zona în discuție.

Un prim pas s-a făcut în acest sens prin studierea ceramicii, cercetările arheologice educînd în discuție în teritoriul nord-vest dacic *trei centre de prelucrat ceramică* (cu atelierelor și produsele lor specifice): *Medieșul Aurit*, j. Satu Mare (R. S. România), *Blaziče* (R. S. Cehoslovacă) și *Beregsurány* (R. P. Ungară). Trei centre care în teritoriul din nord-vest (Römerzeitliche Barbaricum) se adaugă centrelor de prelucrat ceramică din provincia Dacia romană: *Cristești*, *Micia*, *Romula*, *Micăsasa (Tibiscum)*¹⁸⁸, *Porolissum*¹⁸⁹? Studiarea acestor centre — în întregul lor — va putea conduce într-un viitor nu prea îndepărtat la cunoașterea *producției ceramice* în Dacia romană și regiunile din imediata sa vecinătate spre nord-vest și a relațiilor dintre cele două părți ale Daciei în epoca romană și post-romană. Căutarea originii produselor epocii romane și post-romane *numai* în alte spații geografice¹⁹⁰ — decît cele în cauză este mereu infirmată de *concretitudinea* descoperirilor arheologice care se îmbogățesc de la an la an. Amintim din nou *cazul clasic* al centrului de lucrat *Terra Sigillata* de la Micăsasa¹⁹¹, nu numai necunoscut, ci chiar nebănuît.

¹⁸⁸ D. Isac, *Terra Sigillata de la Tibiscum*, în *Apulum*, XIX, 1981, p. 109—123.

¹⁸⁹ D. Isac, N. Gudea, *Terra Sigillata de la Porolissum*, I, în *Acta MP*, IV, 1980, p. 191—202.

¹⁹⁰ T. Báder, *Descoperiri de «terra sigillata» în teritoriile situate la nord-vest de Dacia romană*, în *Sargetia*, XI—XII, 1974—1975, p. 269—276.

¹⁹¹ I. Mitrofan, *Din nou despre olărit în așezarea de la Micăsasa*, comunicare la Sesiunea științifică — Continuitate multimilenară, Cluj-Napoca, 27—28 mai 1983.

Repertoriul prezentat mai sus înfățișează o serie întreagă de descoperiri de *șiraguri de mărgel*e produse în atelierul de la *Tibiscum* care s-au răspândit și în sudul și centrul Crișanei, deci la comunitățile ce locuiau în afara granițelor Daciei romane, ale Imperiului roman (daci liberi, sarmații din zona joasă a Cîmpiei vestice). Alte descoperiri — aplica romană de centură de la *Moroda* (j. Arad) fibulele romane de la *Biharea* sau *Oradea-Salca* indică pătrunderea și a altor produse romane la comunitățile dacice ale căror vestigii arheologice au fost cercetate în aceste stațiuni din Crișana. Sînt piese de port ce pot sugera și din punct de vedere paleo-etnografic înfățișarea portului sub influența și a produselor romane provinciale. Pentru membrii acestor comunități granița Imperiului roman nu era un obstacol de netrecut, deoarece ei se aflau în sfera de influență a acestuia. Trupele de graniță — nu ne referim la detașamentele de pază și ordine locală — aveau ca sarcină să apere hotarele împărăției *nu* împotriva acestor comunități ci a acțiunilor militare organizate mai ales de alte neamuri în *interiorul* teritoriului din afară și acestea mai ales în perioadele de conflicte militare. Pentru produsele romane perioadele de pace, de colaborare însemnau intensificarea producției, promovarea comerțului. Nu întîmplător O. Doppelfeld¹⁹² amintea *din nou* de granița nevăzută a Imperiului roman (die unsichtbare Grenze), pentru produsele romane, pentru circulație deci a oamenilor¹⁹³, a mărfurilor și a banilor (era piața denarului roman imperial).

S-a constatat, astfel, că în cercetarea șiragurilor de mărgel, a mărgelilor și perlelor, se conturează două imagini: 1. dinspre sud pătrund în Crișana *mărgel*e de tip *Tibiscum*, și 2. dinspre nord-est ajung în Crișana *perle* de tip *Porolissum* — *Römische Melonenperlen*¹⁹⁴ (dacă se va dovedi că la Porolissum au existat cu adevărat, nu numai probabil „un atelier care fabrica mărgele din sticlă și un altul unde se șlefuiuau piese din piatră“)¹⁹⁵.

Pe lângă aceste centre din imediata apropiere a graniței romane, repertoriul mai relevă și alte ateliere necunoscute (de la comunitățile libere) sau produse aduse (cu elementele nou venite — iazygi, roxolani, quazi, vandali ?) dinspre răsărit sau nord. Avem astfel următoarele tipuri de mărgele:

- A. 1. Mărgele (și șiraguri) romane de tip *Tibiscum*
- 2. Perle (*Melonenperlen*) și mărgele de tip *Porolissum* ?
- B. 1. Mărgele (și șiraguri) produse în *alte ateliere locale*

¹⁹² O. Doppelfeld, *Vom Rhein zur Donau-Die Nordgrenze des Reiches*, în *Römer in Rumänien*, Köln, 1969, p. 13—19, fig. 1.

¹⁹³ Cf. N. Gostar, *The ancient Character of the Roman Element in the East cf. the Carpathians*, în *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie „A. D. Xenopol“*, XVII, Iași, 1980, p. 1—9.

¹⁹⁴ cf. H. Born, *op. cit.*, loc. cit., p. 134—140.

¹⁹⁵ N. Gudea, J. Bajusz, *op. cit.*, loc. cit. p. 25.

2. Mărgele (şi şiraguri) produse în ateliere răsăritene ? şi ajunse în Crişana pe calea schimbului sau aduse de comunităţile nou venite.
3. Mărgele (şi şiraguri) produse în ateliere din Europa Centrală sau din zona M. Baltice şi ajunse în Crişana prin schimb sau aduse de comunităţile nou pătrunse în zonă (*chihlimbar*)

Rămîne însă ca cercetările viitoare să precizeze în detaliu sau să corecteze acest tablou.

Nu putem, de asemenea, să excludem cu totul chiar unele legături de *natură politică* între comunităţile dacilor liberi de epocă romană şi autorităţile de pe graniţa provinciei intracarpatică. Aplică romană de centură de bronz ajurat din aşezarea de la *Moroda*¹⁹⁶, ca şi un vîrf de stîndard roman descoperit la *Medieşul Aurit*¹⁹⁷ sugerează o eventuală participare a dacilor de pe graniţă la efortul de apărare a Imperiului, desigur în cadrele armatei romane din Dacia. Evident, această *ipoteză* urmează să fie urmărită în viitor prin prisma altor descoperiri şi cercetări.

Epoca post-romană sau *romano-bizantină* este ilustrată de cîteva importante piese de factură romană provincială tîrzie, a căror răspîndire în teritoriile din nord-vestul Daciei indică menţinerea legăturilor tradiţionale ale comunităţilor de aici cu vechile ateliere romane cu a căror produse se obişnuiseră.

În aşezarea dacică de la Oradea¹⁹⁸ se menţin fibulele de tipul cu picioarul întors pe dedesupt (MUF), la *Biharea*¹⁹⁹ a fost descoperit un tezaur de monede de bronz romane imperiale tîrzii, datînd din sec. IV e.n., iar la *Medieşul Aurit*²⁰⁰, se continuă producerea ceramicii cenuşii şi negre zgrunţuroasă, de factură romană provincială.

Fibulelor romane de tipul cu capete de ceapă, de factură paleocreştină²⁰¹, li se adaugă şi alte piese produse de atelierele romane, dintre care amintim cerceii cu cap poliedric, cu o frecvenţă destul de mare în Dacia şi cu o arie întinsă de răspîndire atît între hotarele Imperiului cît şi în afara acestora²⁰².

¹⁹⁶ cf. pentru asemenea aplici din bronz ajurat E. B. Thomas, *Magyarország Régészeti leletei*, Budapeşti, 1957, p. 280—281, datate în sec. II e.n.

¹⁹⁷ S. Dumitraşcu, T. Báder, *Aşezarea dacilor liberi de la Medieşul Aurit*, I, Oradea, 1967, p. 40, fig. 20.

¹⁹⁸ Cf. pentru discuţia asupra duratei acestor fibule C. Pescheck, *Zur Ausbreitung der Fibel mit uhgeschlagenem Fuss*, în *PZ*, XXXIV, 1949/1950, Berlin, 1953, p. 255—256.

¹⁹⁹ Al. Săşianu, *Monede antice în vestul şi nord-vestul României*, Oradea, 1980, p. 94.

²⁰⁰ S. Dumitraşcu, *Observaţii privind originea şi evoluţia ceramicii negre-zgrunţuroase în Crişana*, în *Comunicări şi Referate. Al treisprezecelea Simpozion internaţional de ceramică*, Sibiu, 1980, p. 41—43.

²⁰¹ cf. K. Bohner, D. Ellmers, K. Weidmann, *op. cit.*, p. 7, 13.

²⁰² cf. *Vaprosi arheologhii Urala*, Sverdlovsk, 1981, p. 137; *A néprándorlás kora Belgiumban (Wallónia) es Magyarországon*, Székesfehérvár, 1979, p. 27 — cerceii de aur cu capul poliedric descoperiţi la Trivières (m) în Wallonia. Se păstrează în Musée royal de Mariemont (Belgia).

Originea romană a unor piese de podoabă și îmbrăcăminte era cunoscută de mult. În ultimul timp au fost cercetate și datele concrete ale funcționării unor ateliere romano-bizantine pe linia Dunării. Cercetătorul A. Bejan²⁰³ de la Timișoara a publicat tiparele unui atelier de lucrat fibule romano-bizantine de bronz de la Drobeta-Tr. Severin, stabilind aria de răspândire a acestui tip »dunărean« de fibulă datînd din sec. VI e.n. Atelierele romano-bizantine au contribuit — după cum dovedesc unele cercetări²⁰⁴ la geneza unor tipuri de *fibule digitate*, din sec. VI—VII e.n., ceea ce înseamnă că există un anume tip de fibulă digitată — *ne ostrogotă*, slavă sau gepidă, în regiunile noastre — ci romano-bizantină. Aceeași participare a produselor romano-bizantine la piața epocii post-romane din regiunile centrale și sud-est europene și aceeași influență a fost observată de cercetătorii germani și în cazul diferitelor piese de centură-cataramă²⁰⁵ — ca piese de port în sec. V—VII e.n.

Dar dacă aceste ateliere din interiorul Imperiului romano-bizantin și de pe linia Dunării și-au răspîndit produsele la nordul Dunării în epoca post-romană, înseamnă că încetarea *producției acestor ateliere* atrage după sine întreruperea răspîndirii produselor respective la nordul Dunării, în cazul în care acestea nu erau imitate în atelierele locale care să continue să producă astfel de piese în manieră proprie.

La *Biharea* a fost cercetat un *atelier* în care se lucrau *piepteni cu dinți bilaterali*, de factură romană, de către meșterii locali²⁰⁶. Ceramica descoperită în cele 8 locuințe din al căror nivel de locuire face parte și atelierul, cît și ceramica din atelier, dovedesc prezența la Biharea în sec. V—VI e.n. a unei populații daco-romane — cu ceramică de tip *Florești-Morești-Sinmiclăuș*, pentru care se lucrau pieptenii de tradiție romană, înțilniți în descoperirile romane mai vechi de pe Dunăre. Ceramica grupei *Ciurelu*²⁰⁷ din Cîmpia Română dovedește că populația cu ceramică asemănătoare de la Biharea, nu era gepidă, ci autohtonă. În același sens pledează

²⁰³ A. Bejan, *Un atelier metalurgic din sec. VI e.n. de la Drobeta-Tr. Severin*, în *Acta MN*, XII, 1976, p. 257—269, pl. I—IV.

²⁰⁴ A. Petre, *Contribuția atelierelor romano-bizantine la geneza unor tipuri de fibule „digitate” din veacurile VI—VII e.n.*, în *SCIV*, 17, 2 1966, p. 225, 276; cf. și M. Comșa, în *Quelques Considerations sur l'origine et l'appartenance ethnique des Complexes à fibules digitées de type Gimbaș — Coșoveni*, în *Conférence Internationale*, Szeged, 1971, p. 38.

²⁰⁵ Cf. E. Foltz, *Zur Herstellungstechnik der byzantinischen Silberschalen aus dem Schatzfund von Lambousa*, în *Jahrbuch des Romische — Germanischen Zentral museums*, Mainz, 22 Jahrgang, 1975, Mainz, 1977, p. 221—245; J. Werner, *Byzantinische Gürtelschnallen d. 6 u. 7 Jahrhunderts a.d. Sammlung Diergardt*, în *Kölner Jahrbuch f. Vor- u. Frühgeschichte*, I, 1955; S. Uenze, *Die Schnallen mit Riemen schlaufe a.d. 6. u. 7. Jahrhundert*, în *Bayer. Vorgeschichtsblätter*, 31, 1966, p. 141—181.

²⁰⁶ S. Dumitrașcu, *O locuință-atelier de lucrat piepteni de la Biharea datînd din sec. VI e.n.*, în *Crisia*, XII, 1982, p. 107—121.

²⁰⁷ M. Comșa, *Die Slawen im Karpatische-donaulendischen Raum im 6—7 Jahrhundert*, în *Zf. f. Archäol*, 7, Berlin, 1973, p. 197—228.

și ceramica stampată — specific gepidă — care lipsește din locuințele descoperite la Biharea. E ilustrarea procesului de „romanizare treptată”²⁰⁸ a dacilor liberi din Crișana.

Paralel — și repertoriul oglindește și această realitate — pătrund pe Crișuri elemente germane vechi (vandalii ?, ostrogoți, gepizi²⁰⁹) sau tărce (hunii) ale căror vestigii pot fi întâlnite și ele — atâtea câte s-au păstrat — alături de cele autohtone daco-romane, în rîndurile acestui repertoriu. Cu vremea, întreruperea legăturilor cu Imperiul bizantin și contactul cu noile populații care poposeau sau treceau și prin nord-vestul Daciei, va duce la unele modificări în folosirea pieselor de podoabă și îmbrăcăminte. *Fibulele* care prindeau veșmintele pe umăr etc, vor fi înlocuite cu nasturi, cheatori sau alte sisteme de prindere, de încheiere.

Contactul dintre lumea romano-provincială, în cazul Daciei, daco-romană, și slavi, a însemnat stabilirea unor legături interculturale ce au lăsat urme în civilizația și cultura grupurilor etnice ce au venit în contact. Încă cu peste un secol în urmă cercetătorii au remarcat aceste legături și influențe pe care civilizația și cultura romană provincială a exercitat-o asupra civilizației și culturii slave. Părintele arheologiei slave L. Niederle²¹⁰ și continuatorii operei sale au arătat și explicat influența exercitată de ceramica romană provincială asupra celei slave, de rolul jucat de tehnologia romană asupra meșteșugului prelucrării metalelor la slavi. Cercetătoarea română M. Comșa²¹¹ a studiat influențele civilizației provinciale romane asupra celei slave, demonstrînd printre altele că *inelele de tîmplă cu capul în S* (Schläfenringe mit S- Ende) și pandantivele semilunare (lunulele) își au prototipurile în tipurile de podoabe quasisimilare din epoca romană și, am adăuga noi, în producția similară romano-bizantină și bizantină. Arheologul iugoslav Z. Vinski²¹² studiînd complexele romane de pe teritoriul iugoslav a subliniat, la fel, nu numai vechimea, ci și aportul adus și rolul jucat de acestea în geneza civilizației și culturii slavilor sudici.

Cercetătorii cehoslovaci²¹³ au studiat în ultima vreme cu multă diligență piesele de podoabă și îmbrăcăminte din regiunile cehoslovace. Din-

²⁰⁸ H. Daicoviciu, *Forța adevărului istoric*, în *Era Socialistă*, LXII, 8, 1983, p. 36—37.

²⁰⁹ T. S. Burns, *The Ostrogoths, Kingship and Society*, Wiesbaden, 1980, 148 p.; H. Wolfram, *Geschichte der Goten*, München, 1979, 495 p.; K. Horedt, „Gepiden in Siebenbürgen — Gepiden an der Theiss» eine erwidernng, în *Acta Arch*, XXXIII, 1—4, Bdp., 1981, p. 377—381; cf. și I. Bona, *ibidem*, p. 383—386.

²¹⁰ L. Niederle, *Manuel de l'antiquité slave*, II, Paris, 1926, p. 187, 229, 281.

²¹¹ M. Comșa, *L' influence romaine provinciale sur la civilisation slave à l'époque de la formation des états*, în *Romanoslavica*, XVI, București, 1968, p. 447—460; fig. 5.6.

²¹² Z. Vinski, *Kosnoantički starojedioci u salonitanskoj regiji prema arheološkoj ostavštini predslavenskog superstrata*, în *Vjesnik za arheologiju i historiju Dalmatinsku*, LXIX, 1967, Split, 1979, p. 34 și urm.

²¹³ Zlate Čilinská, *Das Metall in frühslawischer Kunst*, Tatran, Bratislava, 1978, p. 113—115; A. Ruttkay, *Arts décoratifs de Moyen-Age*, Tatran, Bratislava, 1979, p. 112—116.

tre acestea amintim studiul special dedicat de arheologul Zlata Čilinska²¹⁴ podoabelor feminine (*Frauenschmuck*) din sec. VII—VIII în bazinul carpatic: cercei, brățări, mărgеле, inele, (*Ohringen*, *Armringen*, *Fingerringen*, *Pastenperlen*, *Glasperlen*) stabilind evoluția lor cronologică. Cercetările vor trebui însă continuate, mai ales în studierea vestigiilor de *ateliere* de lucru pe podoabă, singurele în măsură să ne dea cheia real-concretă a celor care le lucrau și pe baza căreia cunoașteri să se stabilească răspîndirea (*Comanditari*, cei cărora le erau destinate piesele respective, sau erau destinate *pieței* și probabil, de aici, *tuturor*), tipologia, stilistica și durata diferitelor tipuri în timp și în spațiu.

Din repertoriul nostru reiese pentru secolele de după perioada romano-bizantină o îngustare a numărului pieselor de podoabă, datorată fie restrîngerii posibilităților de producere și de comercializare a atelierelor de pe linia Dunării, a retragerii hotarului Imperiului romano-bizantin (602 e.n.), căzut sub dominația politică avaro-slavă, fie unei lacune în cercetare arheologică. Ambele supoziții vor putea fi verificate numai pe măsura intensificării cercetărilor în teren pentru sec. VII—X, pe măsura publicării pieselor de toaletă și podoabă din mileniul I e.n. din muzee, pentru întocmirea unui *Corpus național* al acestor descoperiri.

Podoabele datate în sec. X—XIII, care sînt numeroase în repertoriul întocmit mai sus, adică colanele (*Halsringen*), brățările (*Armringen*), pandantivele (*Anhängern*), cercei și inelele de păr (*Kopfschmuck-ringen*), inelele (*Fingerringen*) și mărgелеle (*Glasperlen und Steinperlen*) au constituit obiectul unor numeroase cercetări, studii, analize și dezbateri între cele două „poziții” principale de cercetare — poziția cercetătorilor care atribuie cultura Bijelo-Brdo slavilor sau maghiarilor. Desigur existînd și poziții mai puțin categorice, mai obiective, J. Giesler, cercetător vest-german de la Bonn, care s-a ocupat cel mai recent (1981) cu problemele culturii *Bjelo-Brdo* critică fascinația atribuirilor etnice a acestui areal de cultură arheologică (*Faszination der ethnischen Frage*)²¹⁵.

Cercetările care abordează *realitățile arheologice* din regiunile centrale și sud-est europene în aceste secole vor trebui să ia în considerare în discutarea descoperirilor arheologice, a diferitelor tipuri de *podoabe*, pe de o parte originea lor, analogiile pe care le oferă lumea provincială romană mai veche (M. Comșa)²¹⁶, structura reală a comunităților ce trăiau

²¹⁴ Zlata Čilinská, *Frauenschmuck aus dem 7—8 Jahrhundert im Karpatenbecken*, în *SLA*, XXIII, 1, Bratislava, 1975, p. 63—92.

²¹⁵ J. Giesler, *op. cit.*, loc. cit., p. 18—19.

²¹⁶ V.n. 211 *supra*.

²¹⁷ S. Dumitrașcu, *Ceramică românească descoperită în Crișana, sec. VIII—XI*, Oradea, 1977, *passim*.

²¹⁸ *Hunok, Avarok, Magyarok*, Szeged, f. a *passim*.

în aceste secole şi în cele anterioare în aceste regiuni (romanicii, daco-romani²¹⁷ — români, huni, avari²¹⁸, slavi, maghiari, aceştia din urmă împreună cu ismaeliţi, busurmanii şi cazaro-bulgarii²¹⁹, pecenegi, secui etc.) şi nu numai slavi sau numai maghiari sau numai slavi şi maghiari, şi totodată revenirea Imperiului bizantin în vremea lui Ioan Tzimiskes la Dunărea de jos şi a atelierelor locale şi provinciale sau imperiale bizantine (sau a produselor lor, mai ales în acest din urmă caz). Deci produse pentru un întreg şir de comunităţi din diferitele lor areale de locuire²²⁰. De aici, pentru nord-vestul Daciei (acum Daco-Romania) atribuirea pieselor de podoabă trebuie făcută pentru cei care locuiau aceste regiuni, deci şi populaţiei româneşti, inclusiv a inelelor de buclă, descoperite şi în cercetările efectuate de R. Popa în staţiuni arheologice feudale româneşti din Ţara Haţegului. Ce rol au jucat *atelierele* în producerea şi răspîndirea pieselor de podoabă şi îmbrăcăminte pe care le lucrau şi în funcţie de *moda*, de cerinţele din epocă.

La Biharea a fost cercetat complet un atelier de făurar, datînd din sec. X (cu două cuptoare pentru încălzirea materiei prime, unelte pentru turnat metal etc.) în care s-a descoperit pe lîngă ceramică cu glazură (smalt) şi un *tipar de gresie* pentru turnat pandantivi de factură bizantină de tip Răducăneni²²¹. Era numai o încercare a atelierului local de la Biharea de a produce piese ale *modei* cerinţei sec. X—XI sau aceste pandantive s-au răspîndit în epocă, direct de la producători sau prin *tîrguri* la diferite comunităţi. Era între cei care lucrau piesele şi cei cărora le erau destinate, cei care le cumpărau, o identitate socială şi etnică. Şi *nu* se întîmpla ca uneori aceste piese să ajungă pe calea schimbului sau pe alte căi de la comanditari sau tîrguri — deci prin terţe mîini — nu numai la o comunitate, ci la diverse comunităţi sau *nu* la diverse comunităţi ci la *un anumit şir* de comunităţi. Răspunsul îl vor da desigur realităţile arheologice — atelierul, *aşezarea*²²² în care au fost descoperite (sau aşezările şi cimitirele în care au fost descoperite) şi desigur aria de răspîndire şi moda,

²¹⁹ K. Mesterházi, *Ismalites, Busurmans, Bulgares à la Volga*, in *Mitt Arch Just*, Beiheft 1, 1972, p. 199—206.

²²⁰ Cf. J. Tušek, *Schutzgrabung auf dem Turnieplatz auf der Burg zu Ptuj im Jahr 1978*, in *Acta Arch*, XXXII, Ljubljana, 1981, p. 13—24; Paola Korešek, *Bericht über die Forschungen auf der Burg zu Ptuj im J. 1979*, in *Acta Arch* XXXII, Ljubljana, 1981, pl. 6; Zlata Cilinská, *Zwei Gräberfelder aus dem 8—9 Jh in Komarno*, in *Sl Arch*, XXX, 2, 1982, p. 391—392; Cs. Bálint, in *Acta Arch. Carpathica*, 19, 1979, p. 97 şi urm.; cf. pentru situaţia de mai tîrziu şi P. Jambor, *Drumuri şi vămi ale sării din Transilvania în perioada feudalismului timpuriu*, in *Acta MN*, XIX, 1982, p. 75—85.

²²¹ D. G. Teodor, *Romanitatea carpato-dunăreană şi Bizanţul în veacurile V—XI e.n.*, Iaşi, 1981, fig. 18/fig. 21.

²²² cf. H. Jankuhn, *Einführung in die Siedlungs-archeologie*, Berlin—New-York, 1977, XIII+203 p.+57 fig.

sub care trebuie să vedem mereu realitatea istorico-arheologică — populația, pinza etnodemografică care locuia real aria sau ariile geografice respective. Sînt întrebări ce își așteaptă răspunsul de la cercetările viitoare.

În ce ne privește ne-am străduit să aducem în discuție acest repertoriu cu descoperiri de piese de toaletă, podoabă și îmbrăcăminte din mileniul I e.n. descoperite mai ales în centrul Crișanei. E un repertoriu pe care vom încerca, cu vremea, să-l completăm ca număr de piese și să-l lărgim ca cuprindere teritorială asupra întregii provincii Crișana.

Repertoriul cuprinde o serie de piese ce constituie izvoare, surse de cercetare arheologică, de luat în seamă în stabilirea de fapte arheologice în raportul de relații dintre *atelieri* și *așezări*, dintre producători și consumatori, și cei cărora le erau destinate.

Aria temporală cuprinsă e vastă și problemele ridicate sînt numeroase și nu ușor de rezolvat. Ne-am străduit să adunăm în repertoriu tot ceea ce ne-a permis să ilustrăm o temă într-o expoziție. E mult, e puțin ?, urmează să arate cercetările viitoare și mai ales cercetătorii care vor aborda în studiile lor astfel de încercări, dar mai ales descoperirile viitoare, la care ne grăbim să adăugăm și patrimoniul existent în diferite muzee și care se așteaptă a fi făcut cunoscut, chiar și prin astfel de *încercări repertoriale*.

ORNEMENTS, PARURES ET PIÈCES D'HABITS DU Ier MILLÉNAIRE n.è.

(Résumé)

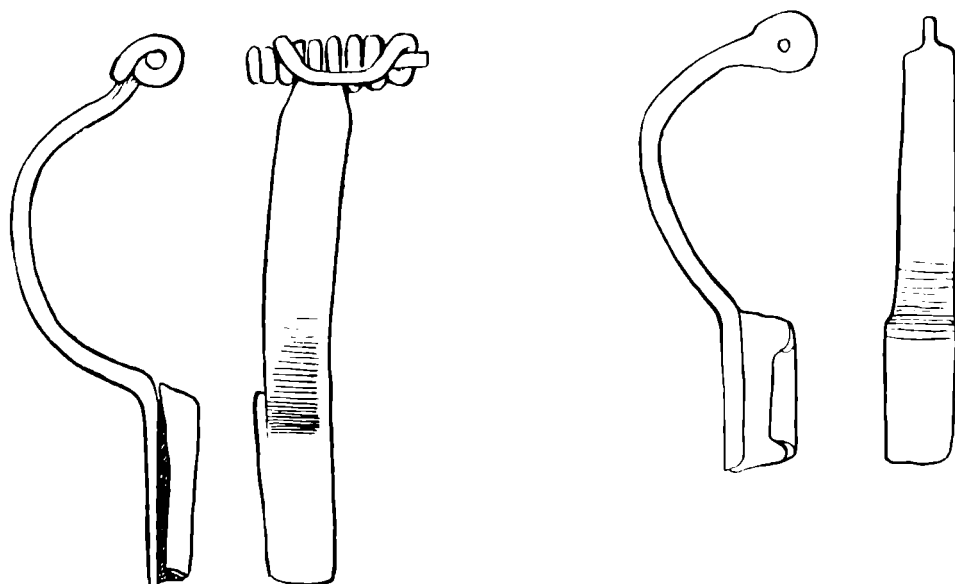
Après une introduction dans la bibliographie sommaire de l'étude des pièces de parure et d'habits, l'auteur présente le répertoire des pièces de toilette, de parure et d'habits détenues par le Musée du Pays des Criș, pièces qu'ont fait l'objet d'une exposition au titre *Ornements et pièces d'habits du Ier millénaire n.è.* L'exposition fut ouverte dans les villes Oradea, Timișoara et Caransebeș, en collaboration avec les musées de Timișoara (à Oradea) et avec les musées de Timișoara, Arad, Caransebeș, Reșița et Lugoj (à Timișoara et à Caransebeș).

On présente dans un répertoire les *pièces de toilette (miroirs, ciseaux, pinces, peignes)*, les *pièces de parure (épingles à cheveux, anneaux à cheveux, diadèmes, boucle d'oreille, colliers, perles de verre, perles fines, bracelets, bagues)* et *pièces d'habits (fibules, boucles de ceinture, aiguilles de ceinture, boutons, appliques)* selon le critère fonctionnel (*parures à cheveux, parures à oreilles, parures à cou, parures à bras, parures à doigt; pièces d'habits pour prendre les vêtements sur épaule, la taille, le corsage*).

On propose la recherche des pièces de toilette, des parures et des pièces d'habits ayant à la base l'étude des centres de production (ateliers artisanaux, dont on apporte en discussion les produits de l'atelier de perles du verre découvert à *Tibiscum*, de celui de perles (Melonen-perlen) de *Porolissum* (?), de celui pour la confection des peignes aux dents bilatéraux de *Biharea* et d'ici le répandissement des pièces réalisées dans les communautés productrices, chez les commanditaires et par échange (aux foires) chez les communautés qui habitaient le territoire respectif du certain intervalle de temps.

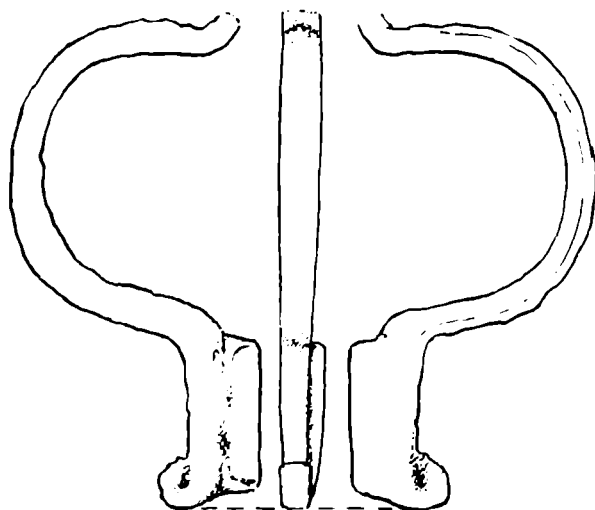
Les nécessités ont imposé une certaine production, donc la confection de certaines pièces, fati qu'avait conduit vers une certaine vestimentation, vers la mode (terme moderne!) et d'ici à la mentalité de l'époque.

La recherche de petites pièces d'habits et des parures à usage quotidien permet l'étude de certains aspects de l'intimité des réalités historiques du Ier millénaire: la production, le répandissement des produits (l'échange) et d'ici la connaissance des réalités économiques, démographiques, culturelles et ethniques de Crişana au Ier millénaire.

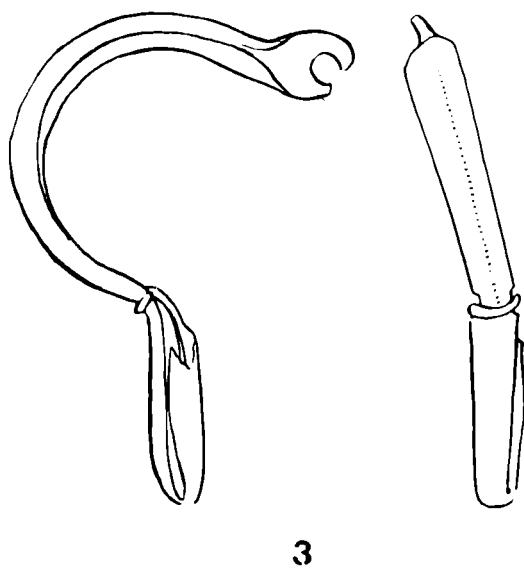
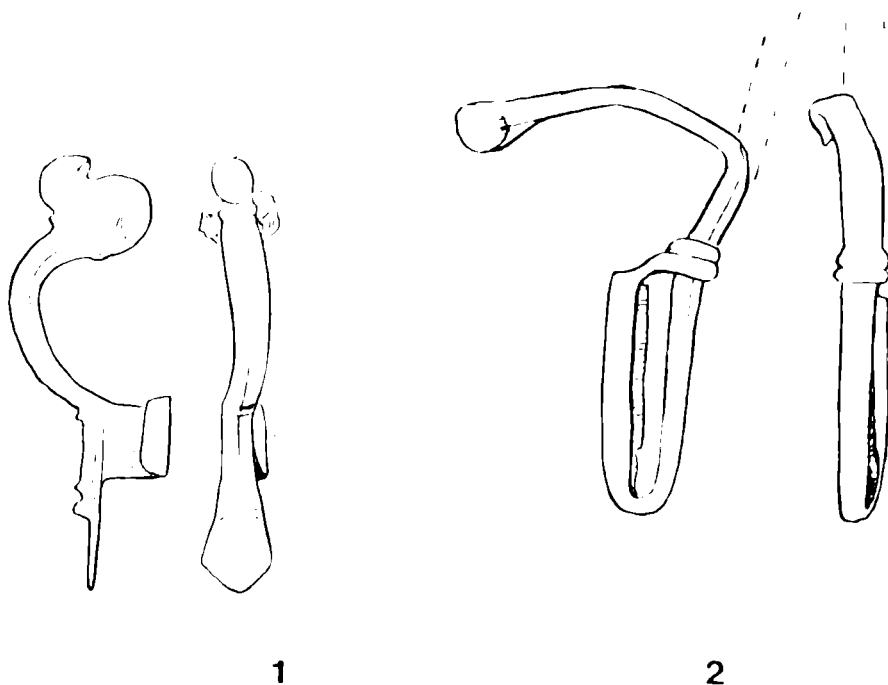
1

2

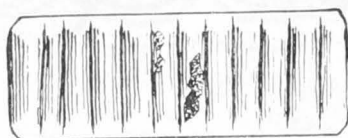

3

PL. I. *Fibule de bronz.* 1: Biharea (inv. 9397);
 2: Oradea — Salca (Inv. 242; Colecția Galamb);
 3: Biharea (Inv. 11. 509).

PL. II. *Fibule de bronz*. 1: Oradea — Salca (Inv. 244; Colecția Galamb); 2: Oradea — Salca (de tipul MVF; Inv. 3113); 3: Bihor (de tipul MVF; Inv. 507).

1

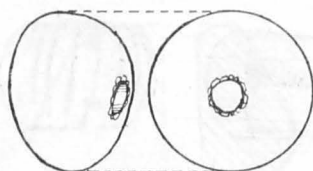
2

3

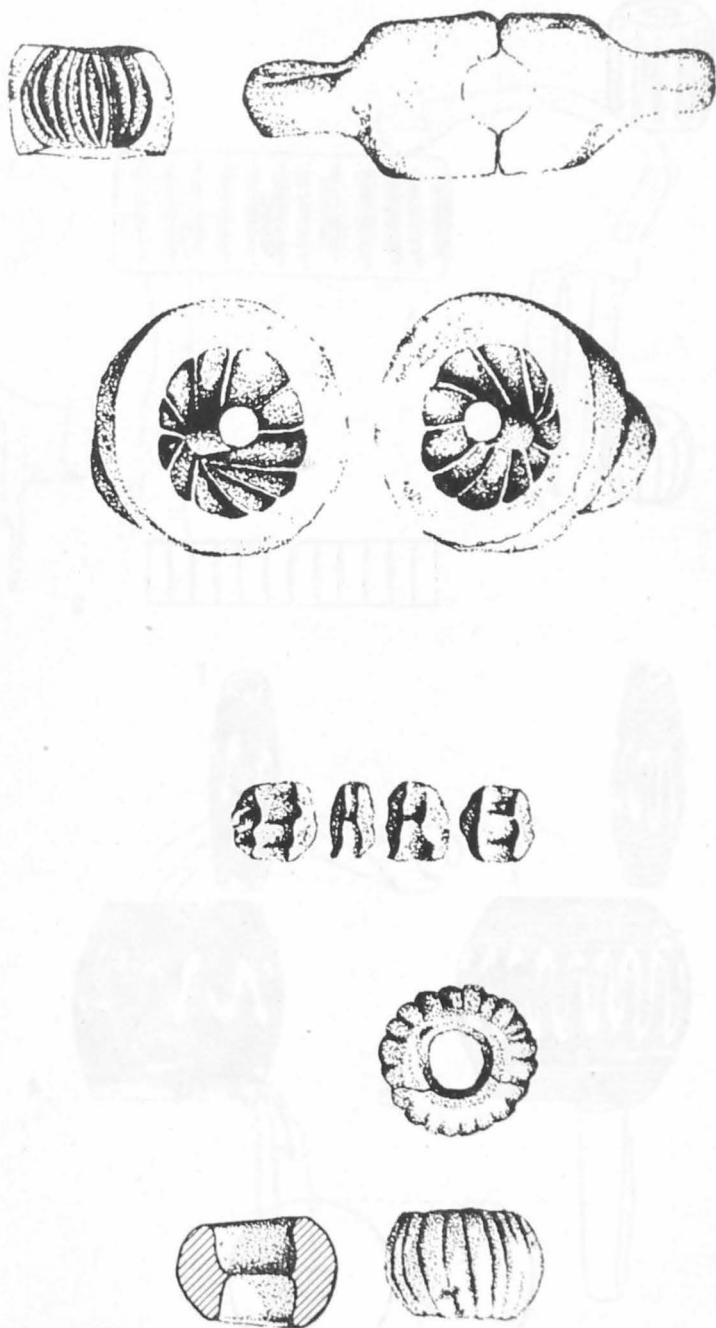

4

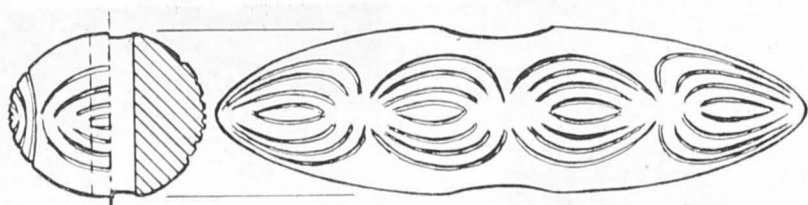

5

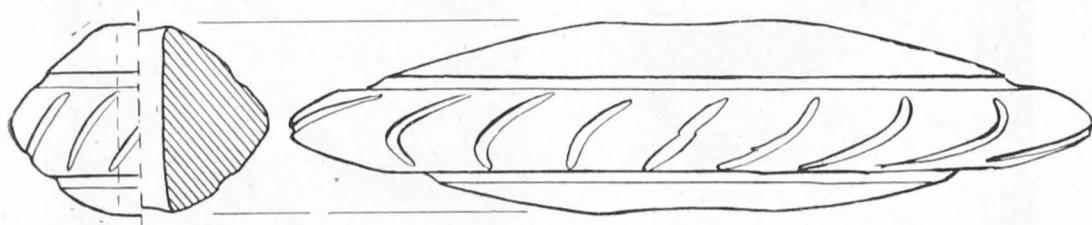
PL. III. Perle. 1: Bihor (de tipul Melonenperle; Inv. 3125);
3: Mișca (Inv. 9956); Porți (Inv. 7194); 5: Șimand (perlă de calcedoniu;
Inv. 3148).

PL. IV. *Tipare pentru perle din pastă de sticlă de tipul cu striuri*
 — Melonenperlen (după H. Born, *Material und Herstellungstechnik*
antiker Melonenperlen, in *Festschrift Hans-Jurgen Hundt*, Mainz,
 1977, p. 134—140, fig. 1—4).

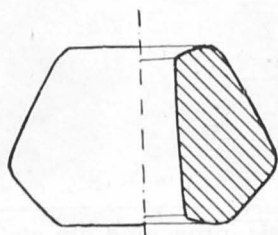
1

2

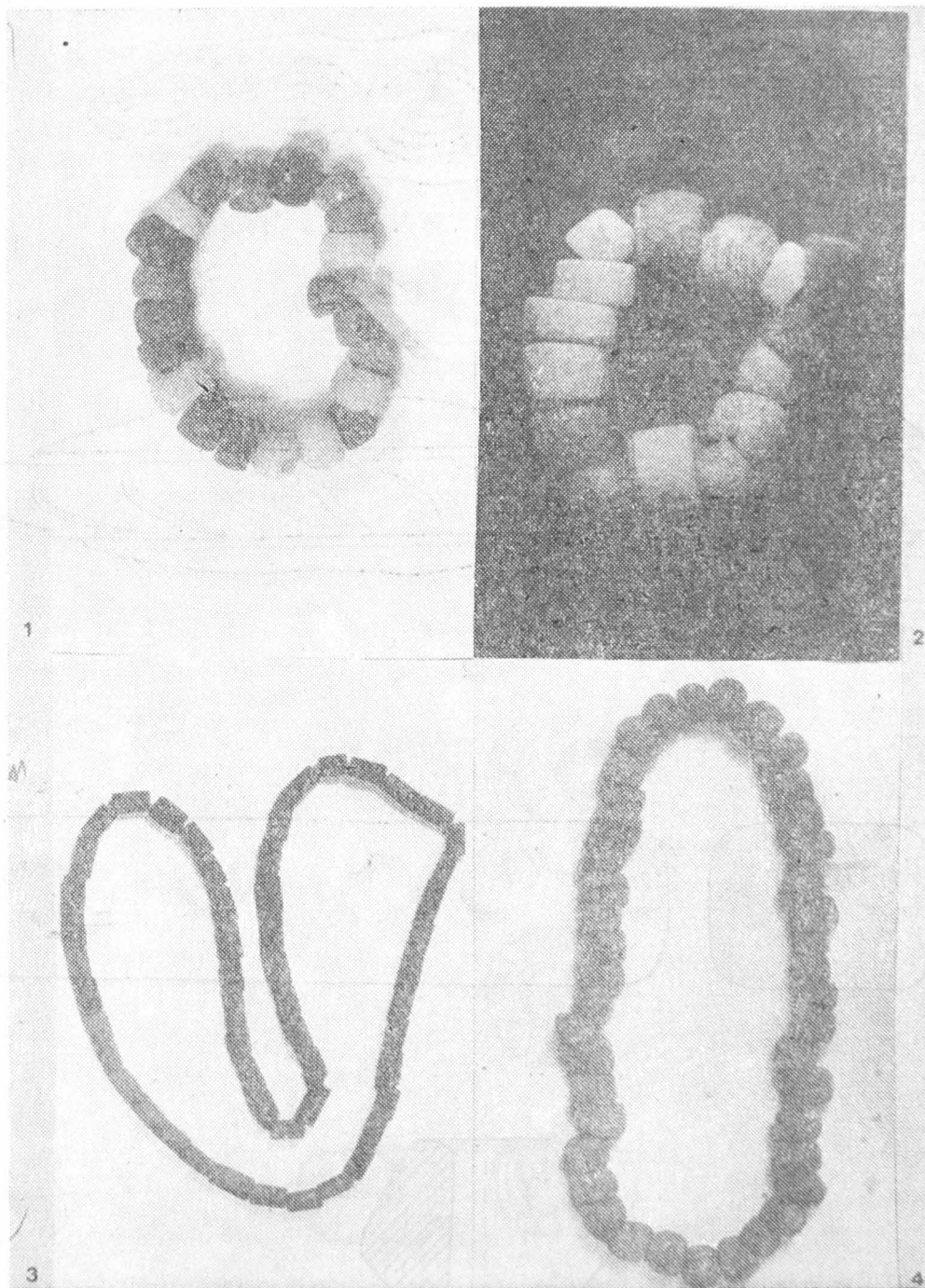

3

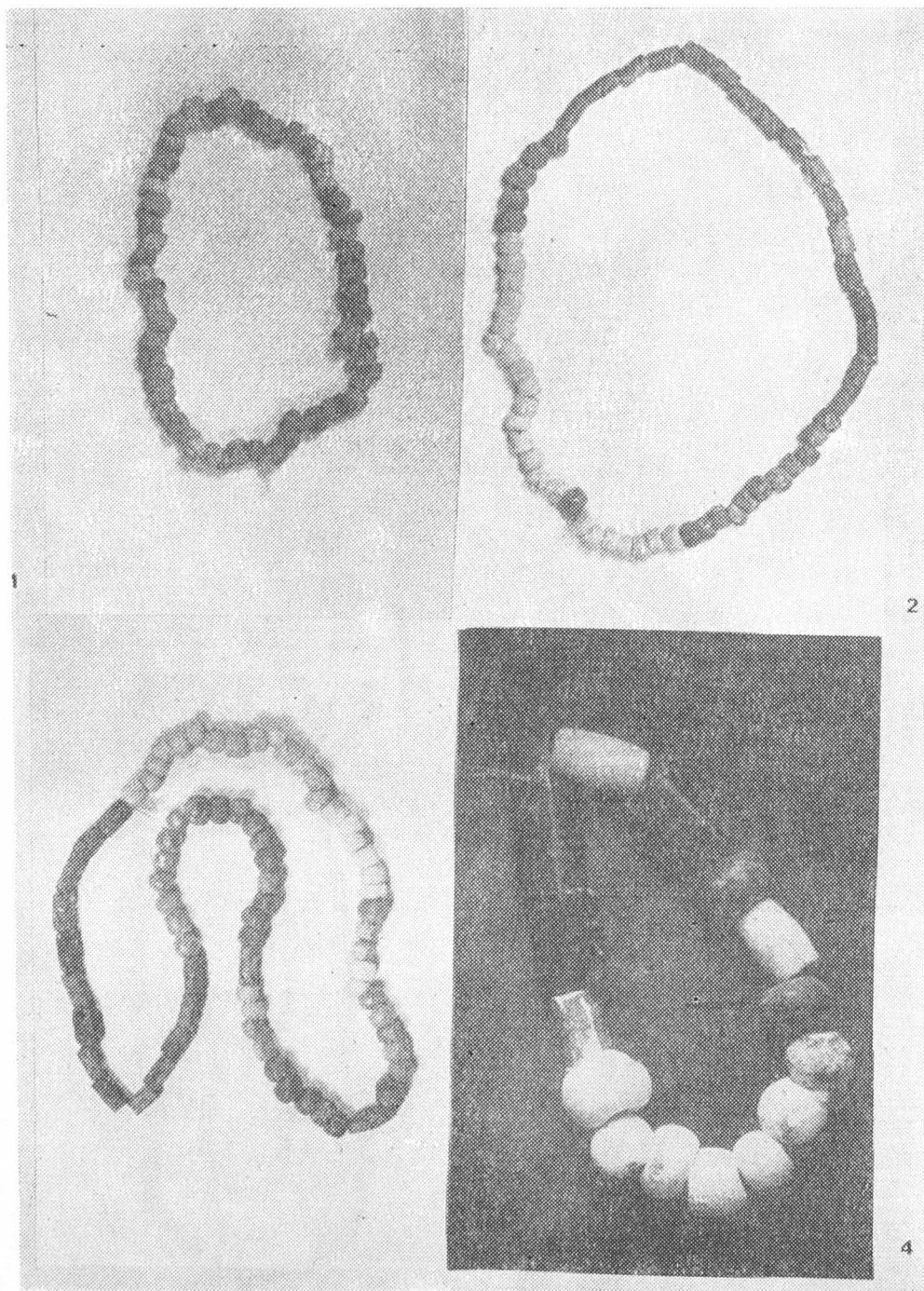
4

PL. V. Perle (?) de lut. 1: Biharea (Inv. 10. 114); 2: Biharea (Inv. 11. 232); 3: Bihor (Inv. 3098); 4: Tărian (Inv. 4123).

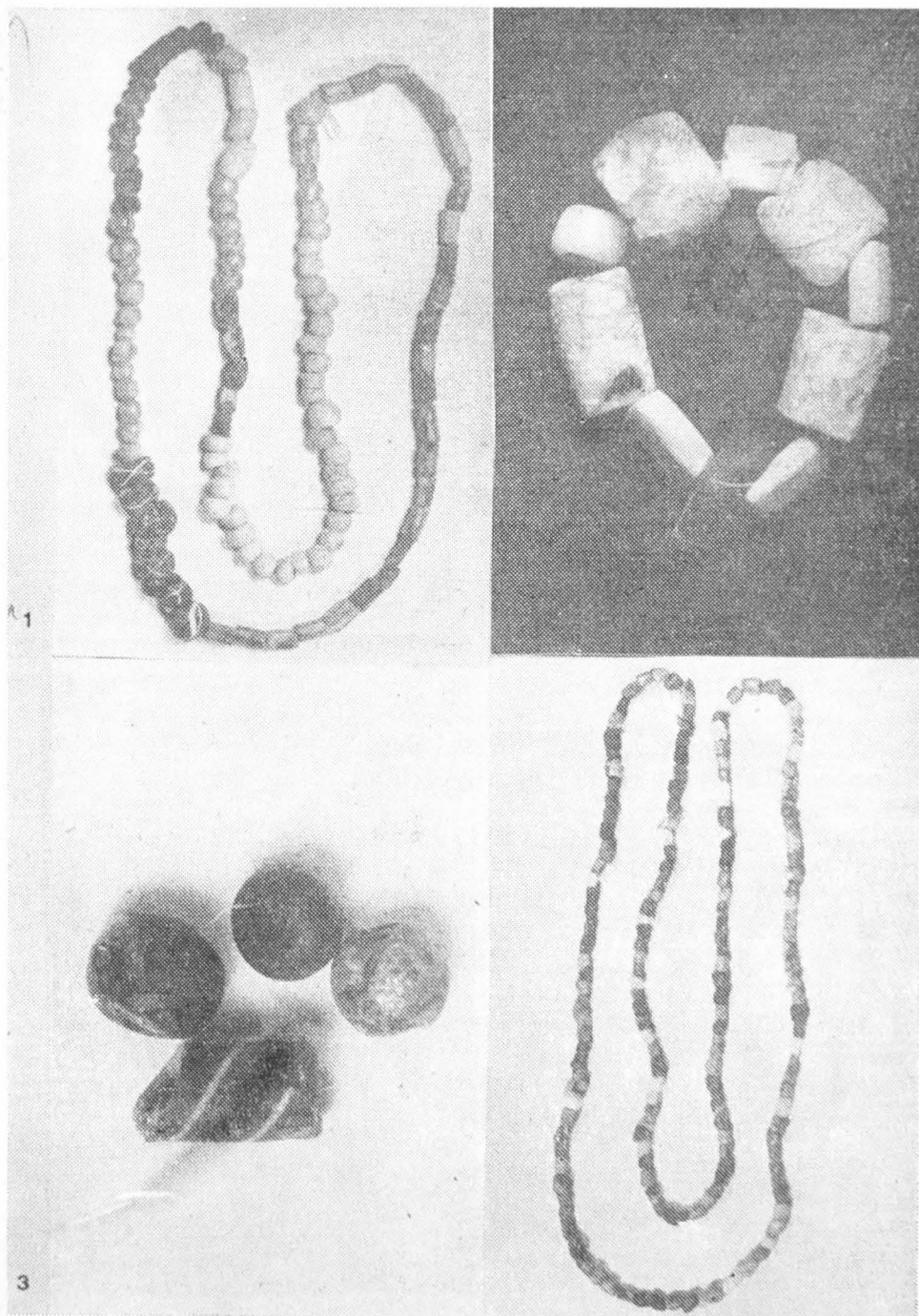

PL. VI. Șiraguri de mărgelă (provenind din atelierul de la Tibiscum).

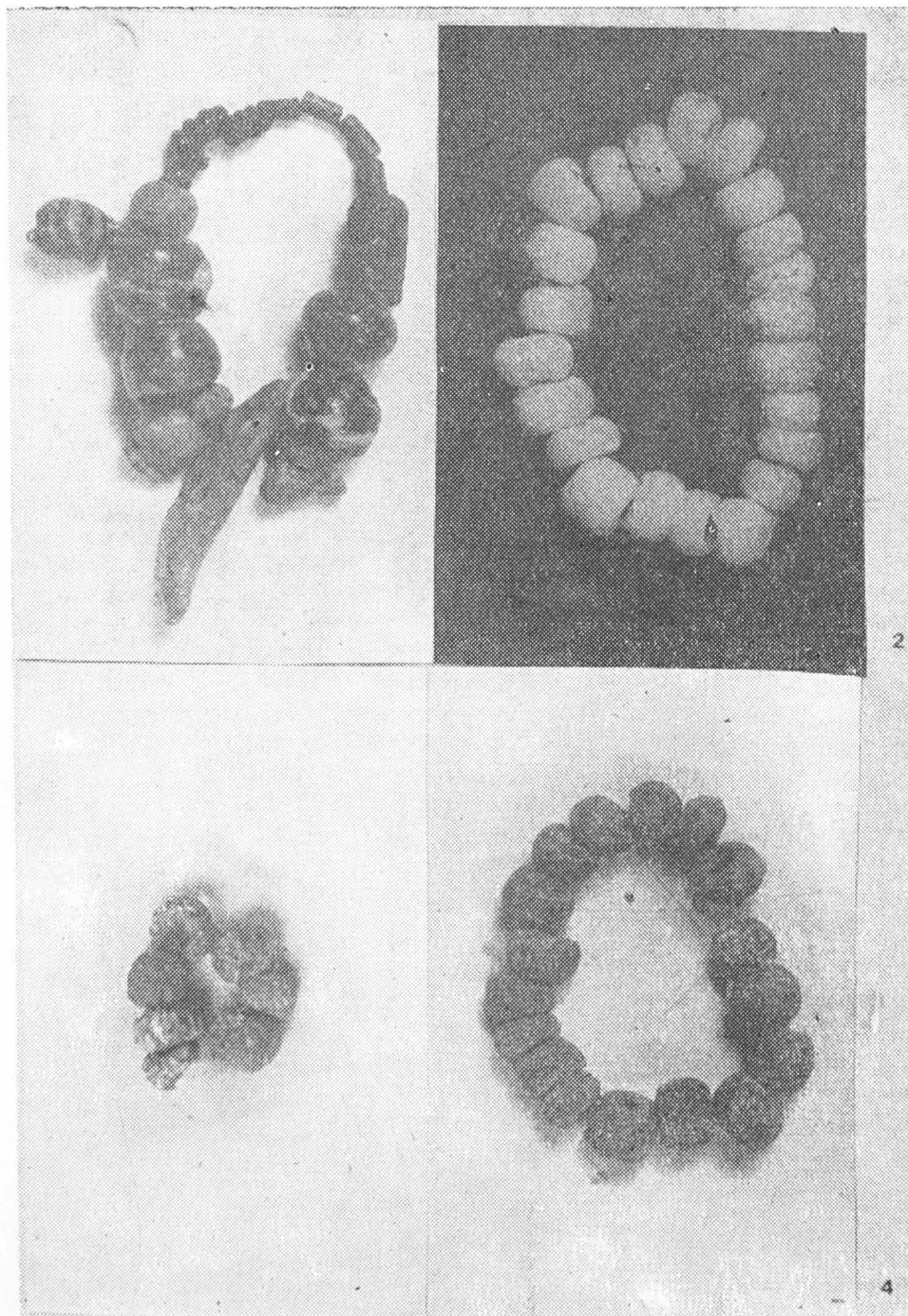
1: Bihor (Inv. 3095); 2: Bihor (Inv. 3096); 3: Bihor
(Inv. 3103); 4: Bihor (Inv. 3127).

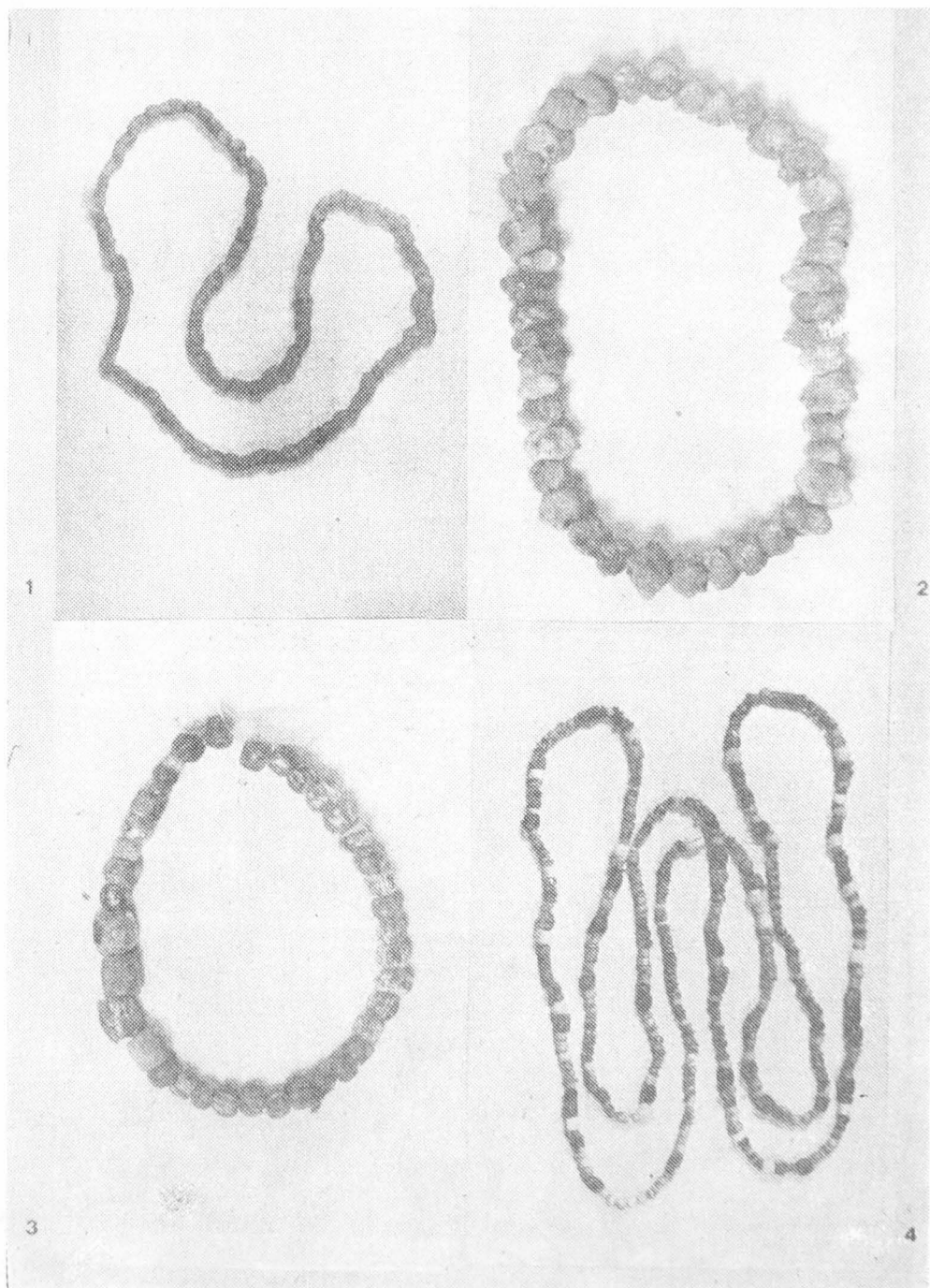
PL. VII. Șiraguri de mărgel (de tip Tibiscum). 1: Crișana (prov. Inv. 3128); 2: Berettyóújfalu (azi R. P. Ungară; Inv. 3128); 3: Bihor (Inv. 3131); 4: Biharea (Inv. 11. 037).

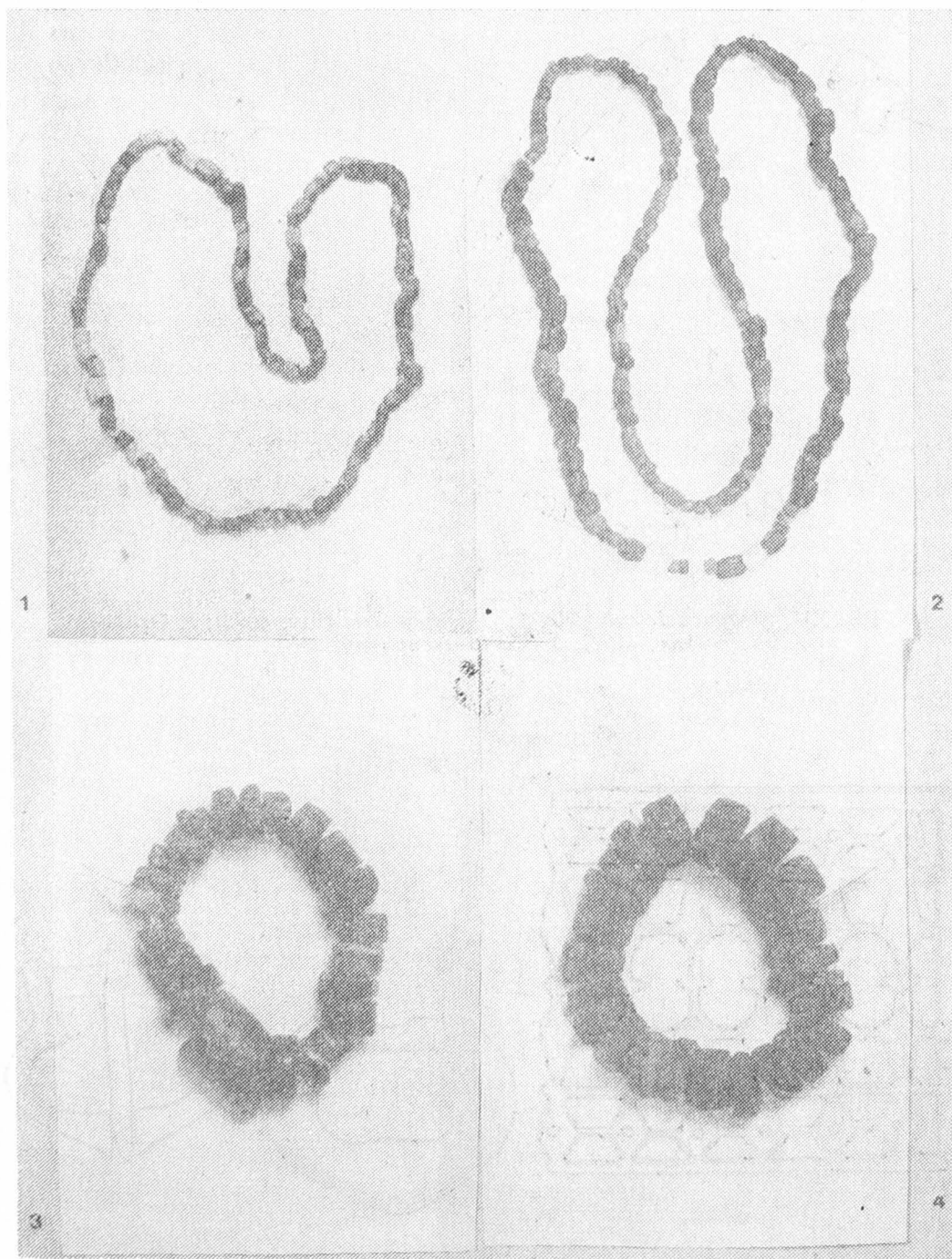
PL. VIII. Șiraguri de mărgelă (de tip Tibiscum și provenind din alte ateliere).
 1: Săcuieni (Inv. 1298); 2: Bihor (Inv. 3108);
 Bihor (Inv. 3130); 4: Șimand (Inv. 3149).

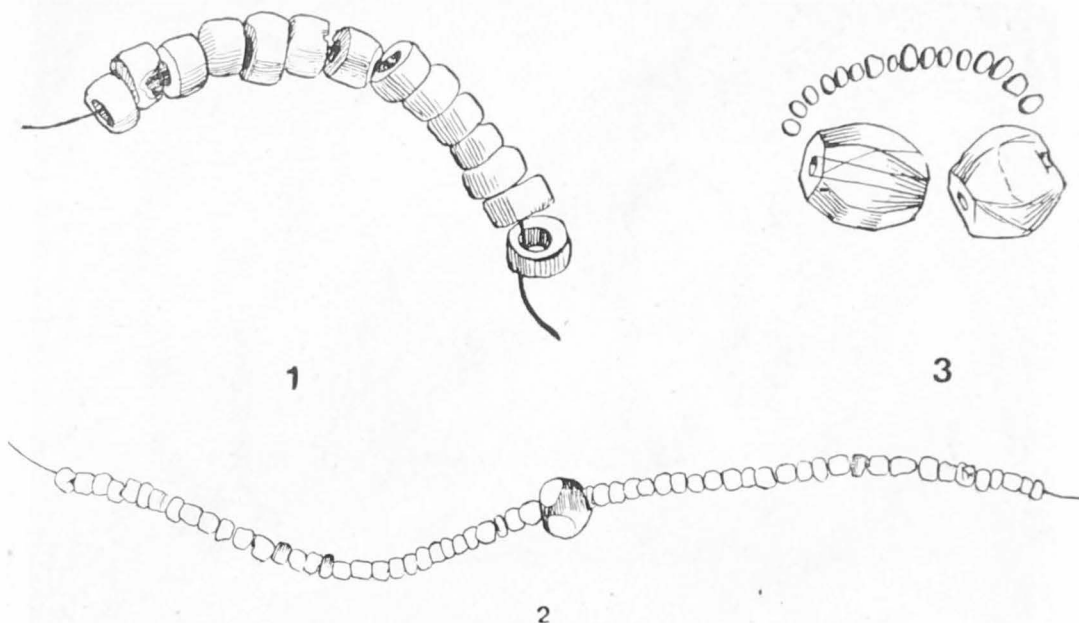
PL. IX. Șiraguri de mărgelă. (de tip Tibiscum și provenind din alte ateliere). 1: Bihor (Inv. 6770); 2: Bihor? (Inv. 3150); 3: Bihor? (Inv. 3151); 4: Bihor? (Inv. 3155).

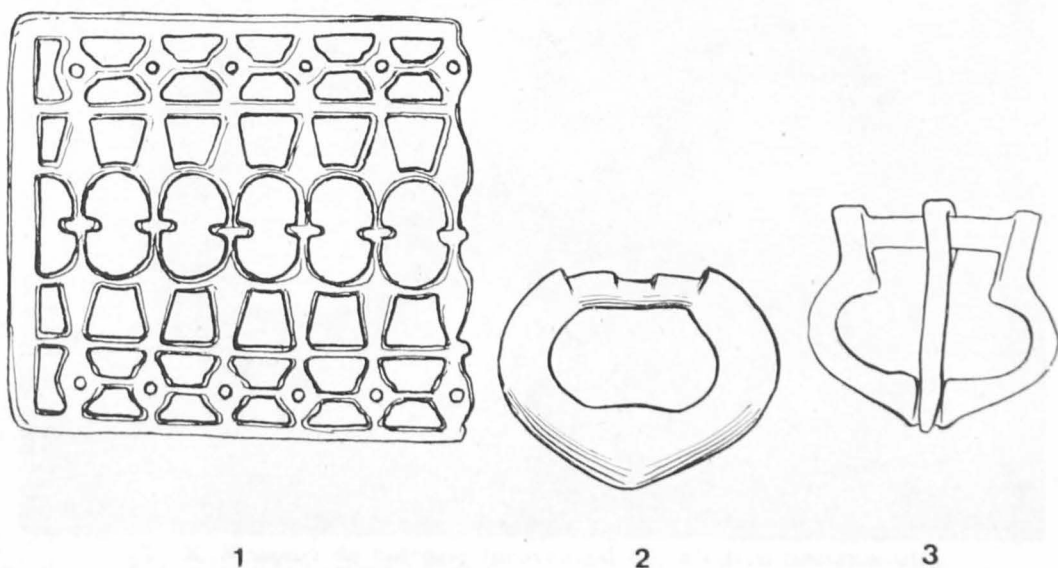
PL. X. Șiraguri de mărgelă (provenind din ateliere necunoscute).
1: Crișana (Inv. 3110); 2: Bihor (Inv. 3124); 3: Șimand (Inv. 3149/A); Șimand (Inv. 3192).

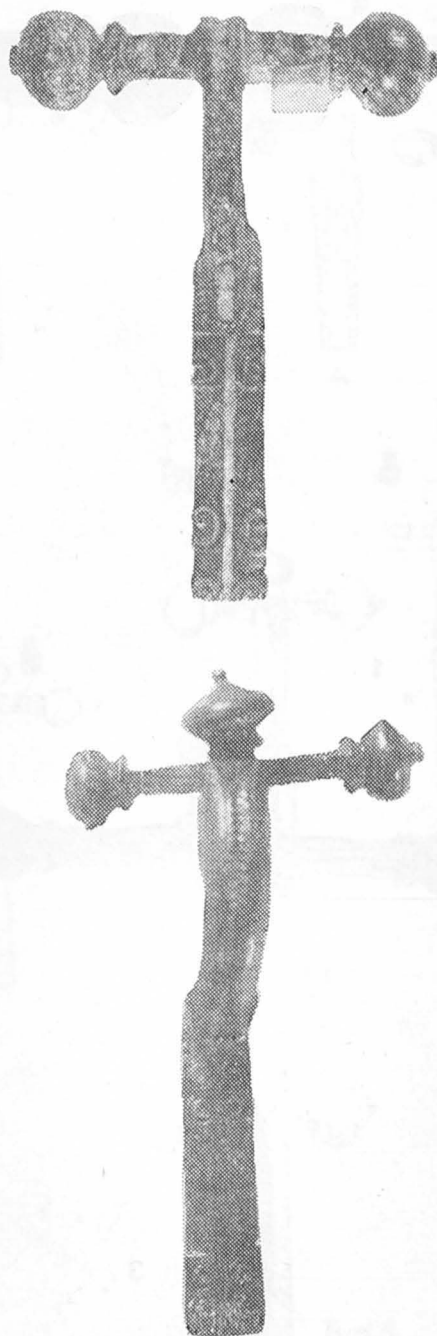
PL. XI. Șiraguri de mărgel (din sticlă și chihlimbar, provenind din ateliere necunoscute). 1: Tărian (Inv. 4081); 2: Biharea (Inv. 11. 003); 3: Bihor (Inv. 3112); Tărian (Inv. 4122).

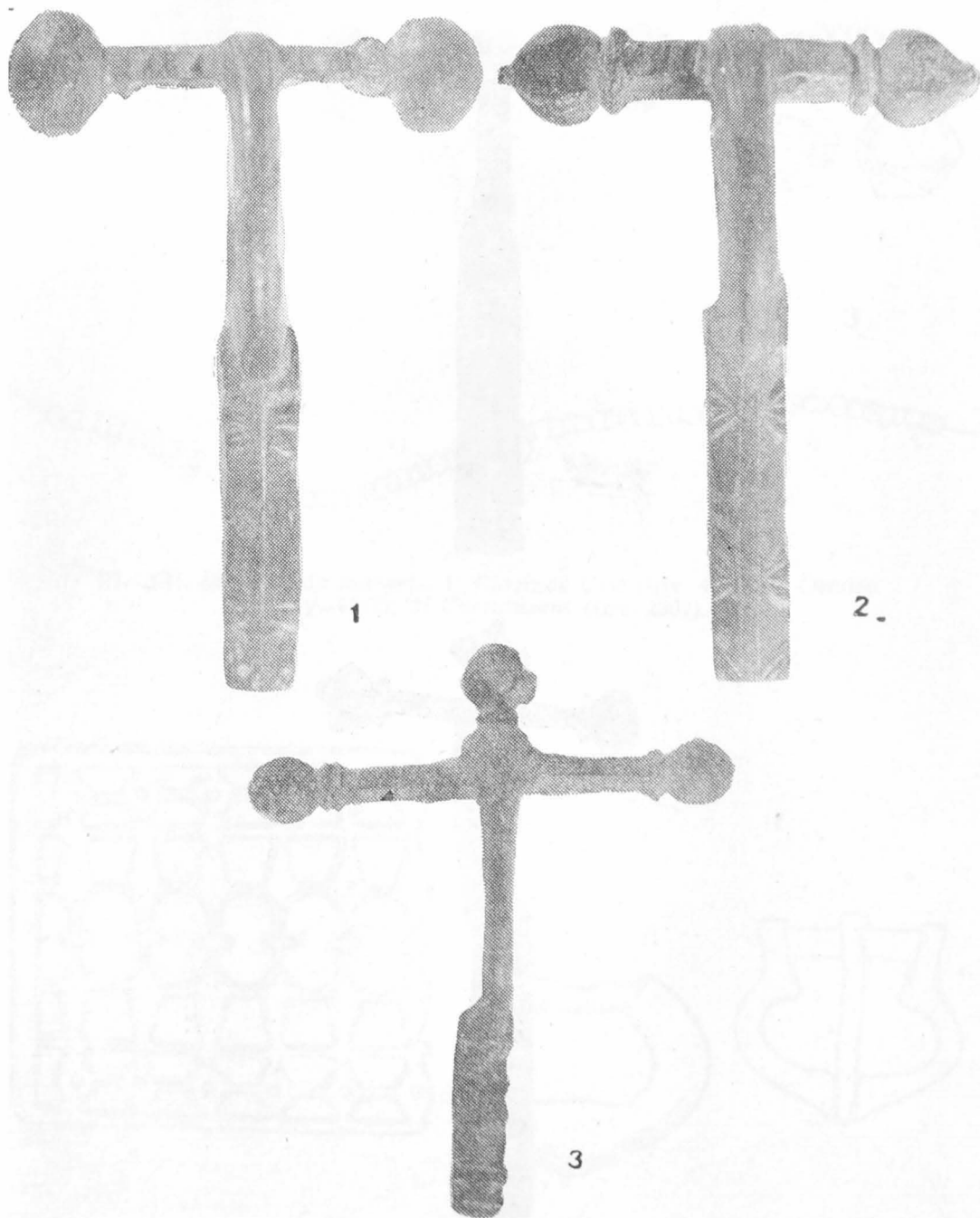
PL. XII. Șiraguri de mărgele, 1: Chișineu Criș (Inv. 4093); 2. Oradea (Inv. 4182); 3: Curtuiușeni (Inv. 2307).

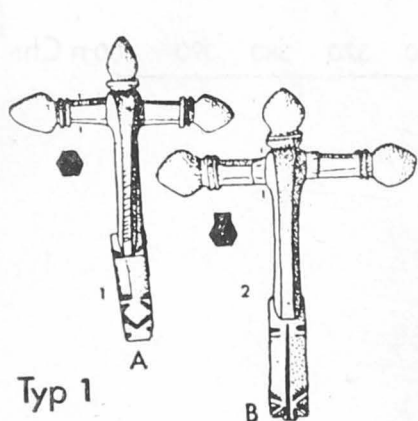
PL. XIII. Piese de curea, 1: Moroda (Inv. 11. 943); 2: Bihor (Inv. 5431); 3: Crișana (Inv. 3017).

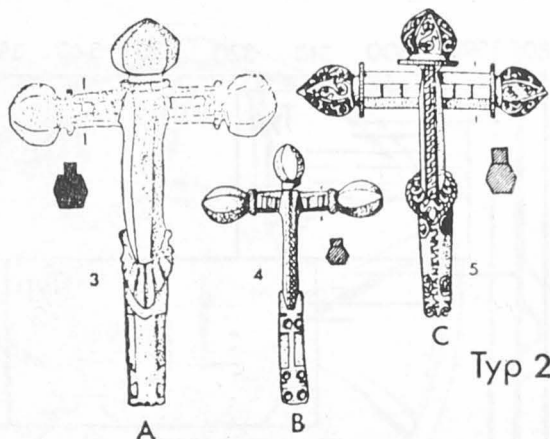
PL. XIV. *Fibule romane* (de tipul cu capete de ceapă, de factură paleocreștină).
1: Oradea (Inv. 7051); 2: Dacia romană (Inv. 1300).

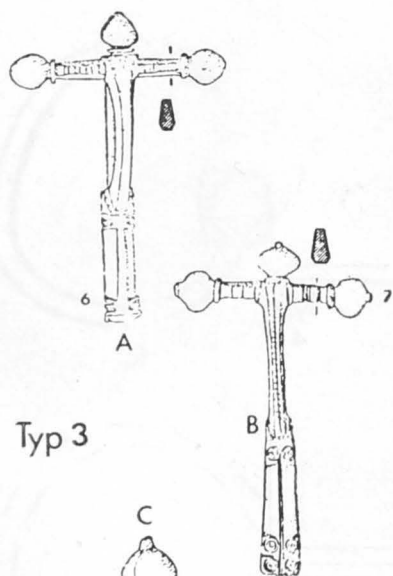
PL. XV. *Fibule romane* (de tipul cu capete de ceapă, de factură paleocreștină). 1: *Dacia romană?* (Inv. 1301); 2: *Mișca* (Inv. 1269); 3: *Mișca* (Inv. 1263).

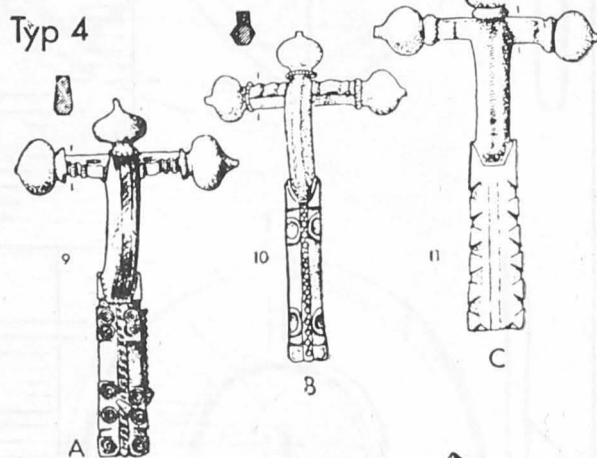
Typ 1

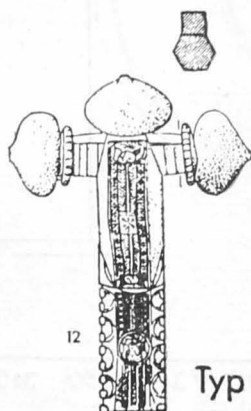
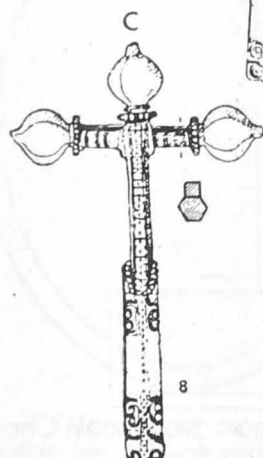
Typ 2

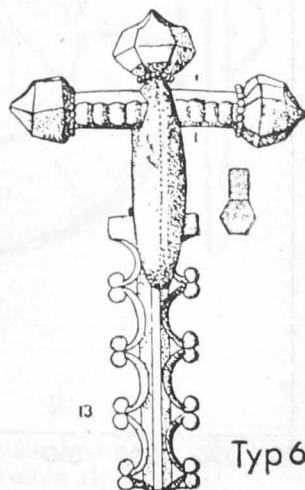
Typ 3

Typ 4

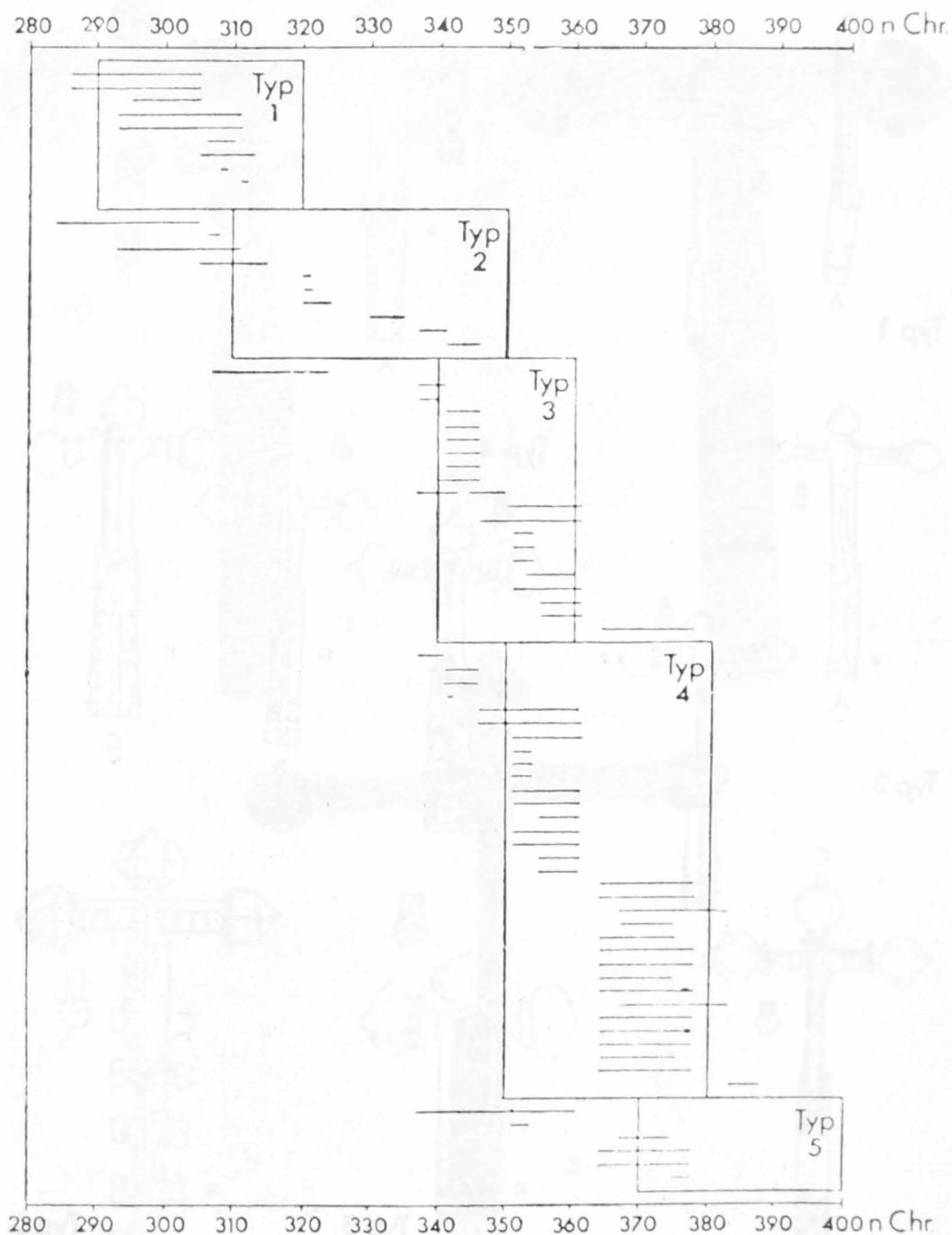

Typ 5

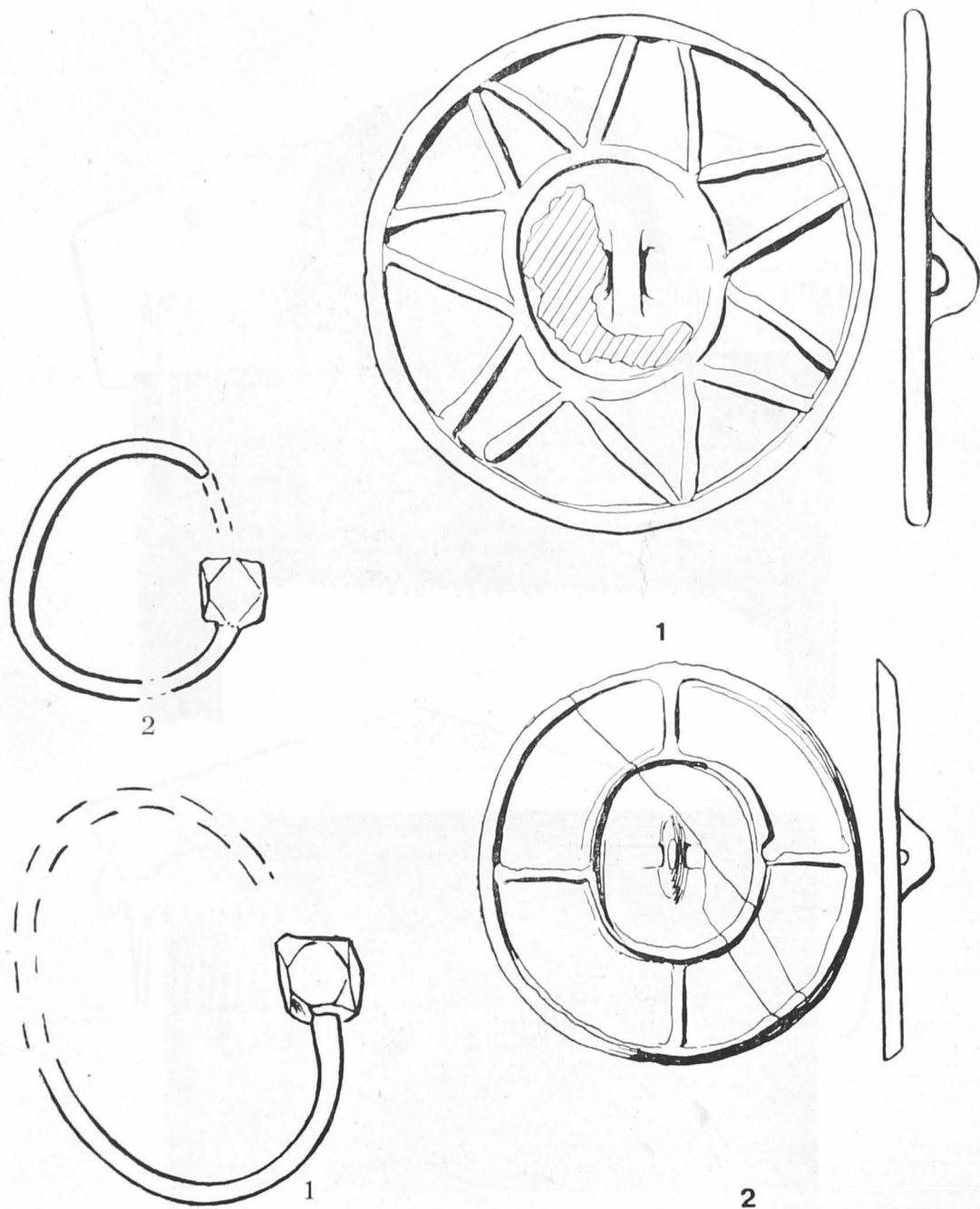

Typ 6

PL. XVI. Tabel tipologic al fibulelor cu capete de ceapă (după E. Keller, *Spätromische Grabfunde aus Südbayern*, München 1970, fig. 11)

PL. XVII. Tabel cronologic al fibulelor cu capete de ceapă (după
E. Keller, *op. cit.*, fig. 12).

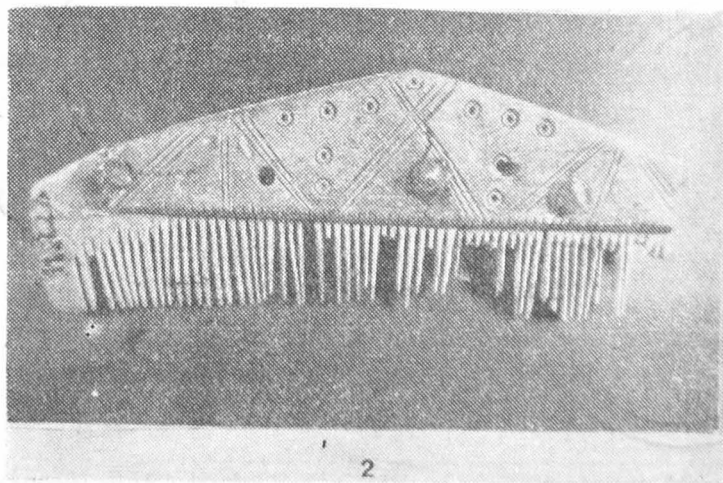
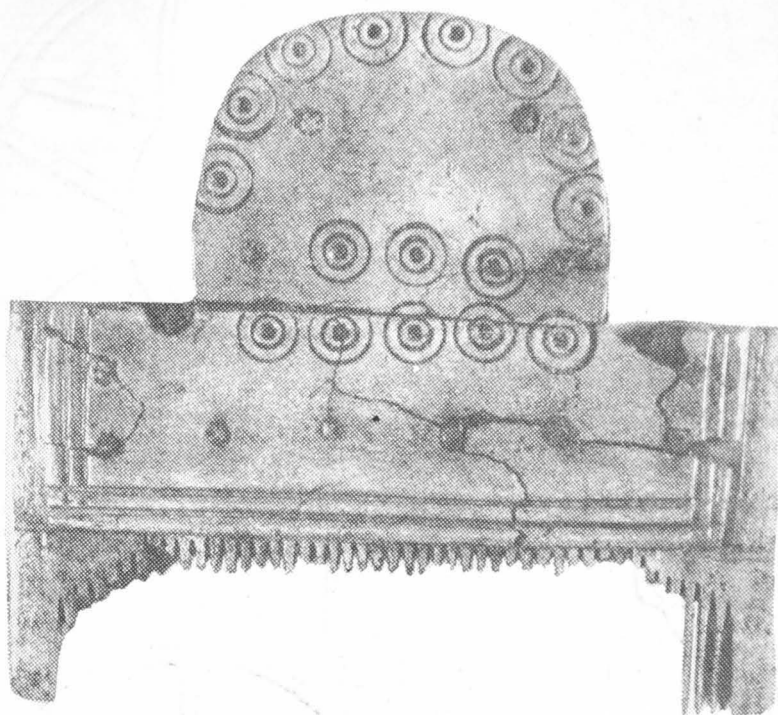

PL. XVIII. Cercei cu cappo-
liedric (de factură romană).

1: Bihor (Inv. 1959);

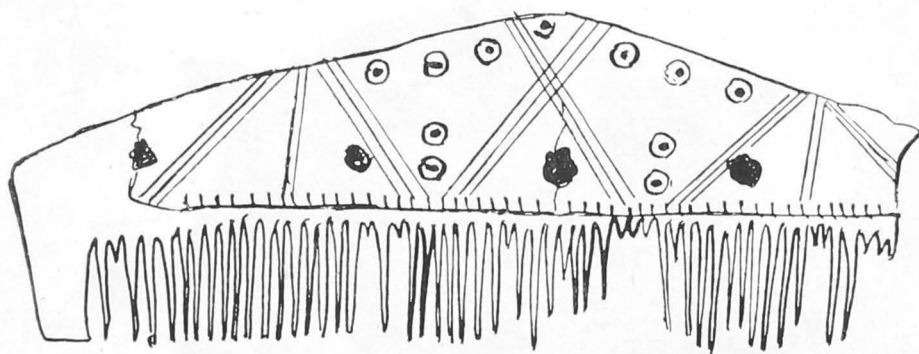
2: Bihor (Inv. 3829).

PL. XIX. Oglinzi (?) din bronz. 1: Biharea
(Inv. 3112), 2: Oradea (Inv. 3116).

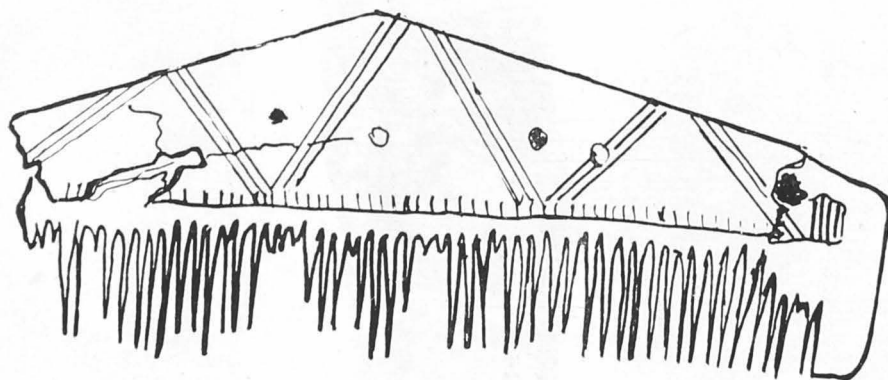

2

PL. XX. Piepteni de os. 1: Rîpa (Inv. 7210); 2: Biharea (Inv. 11 228)

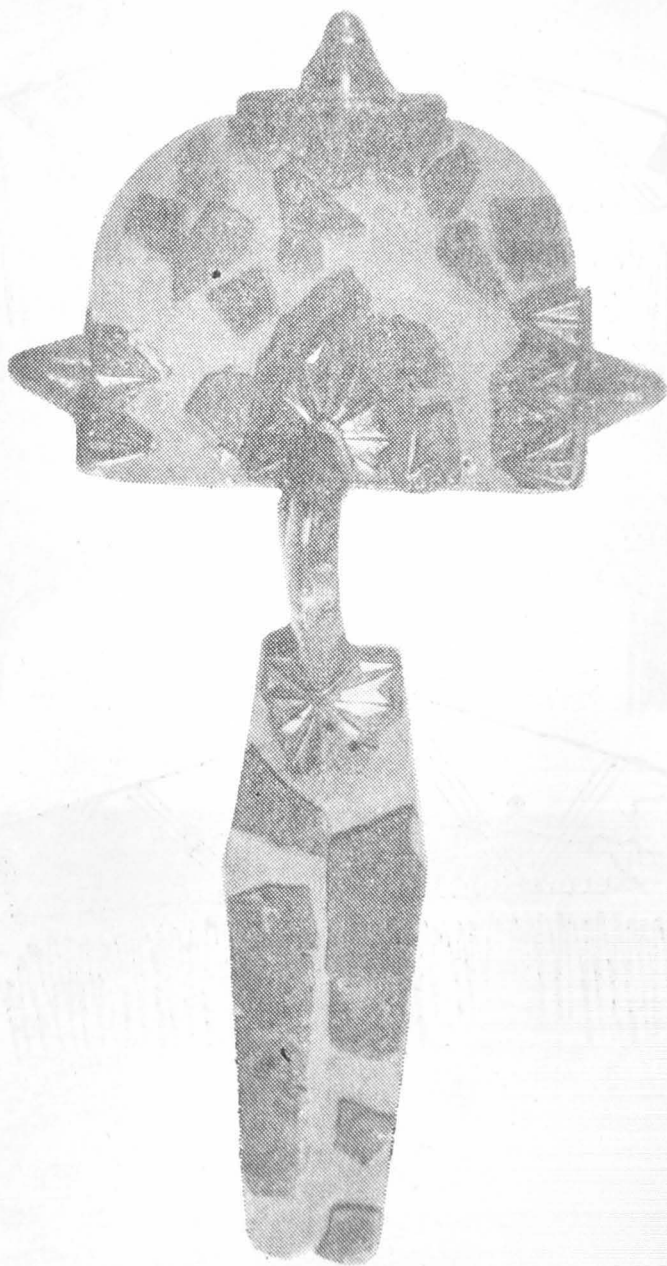

2

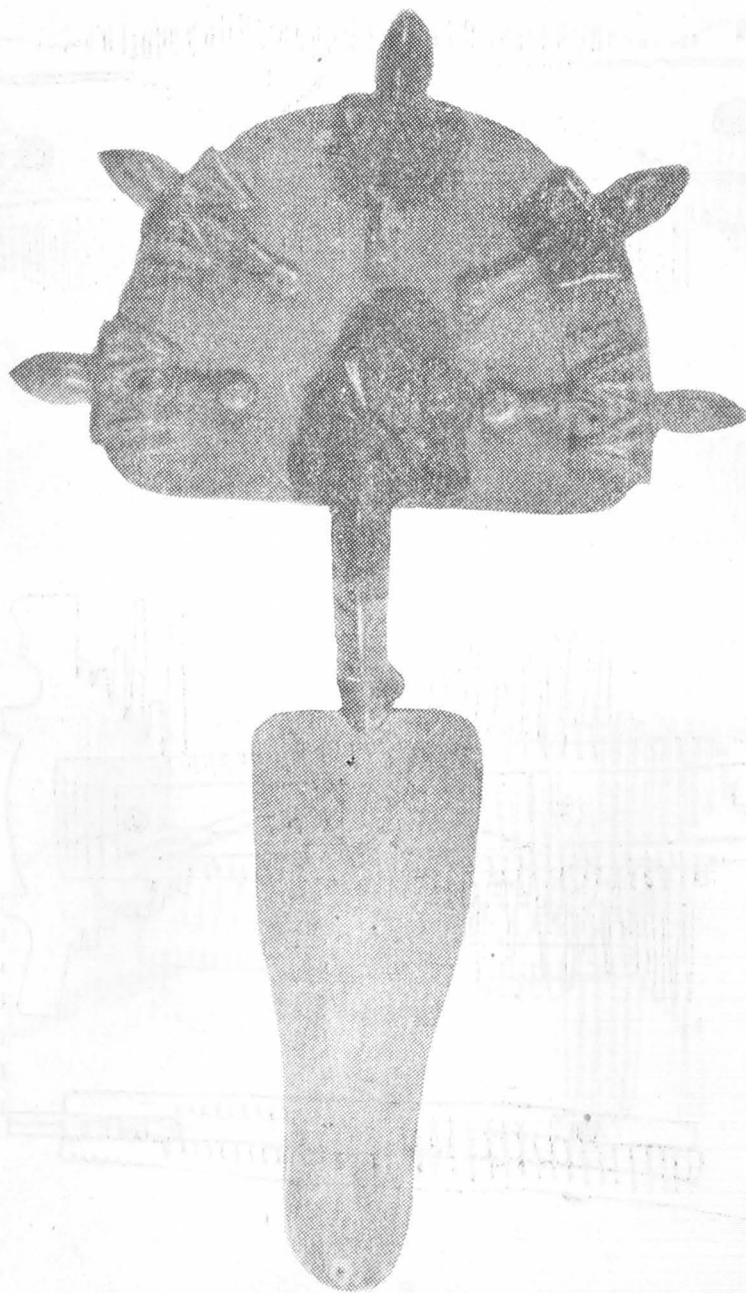

3

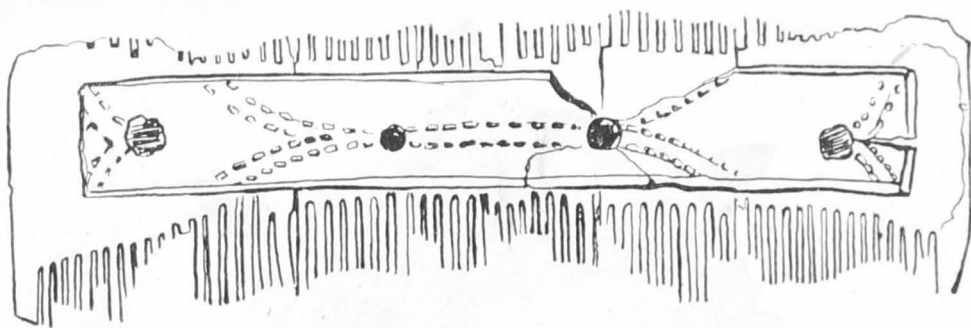
PL. XXI. Pieptene de os. Biharea (Inv. 11228)

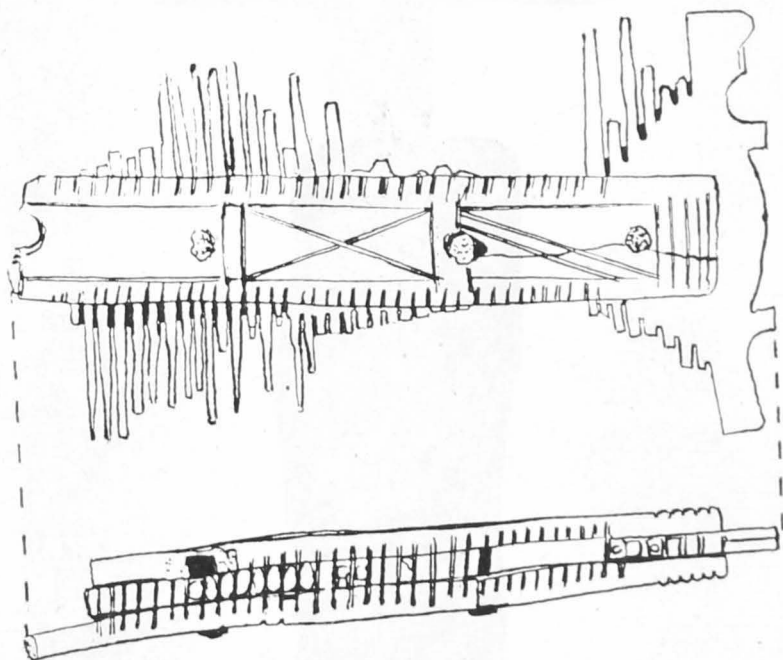
PL. XXII. *Fibulă de tipul cu semidisc Oradea* (Inv. 1197).

PL. XXIII. *Fibulă de tipul cu semidisc Oradea* (Inv. 1199).

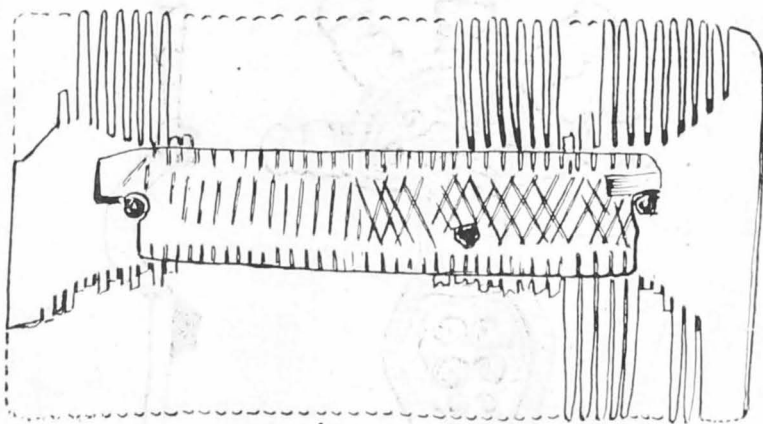
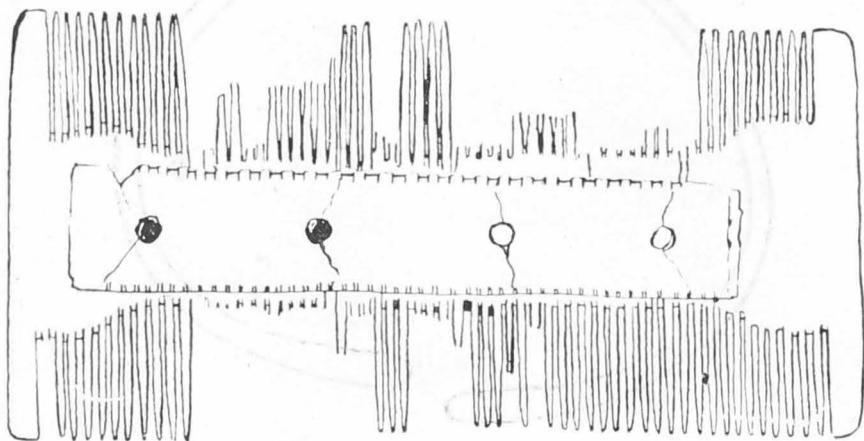

1

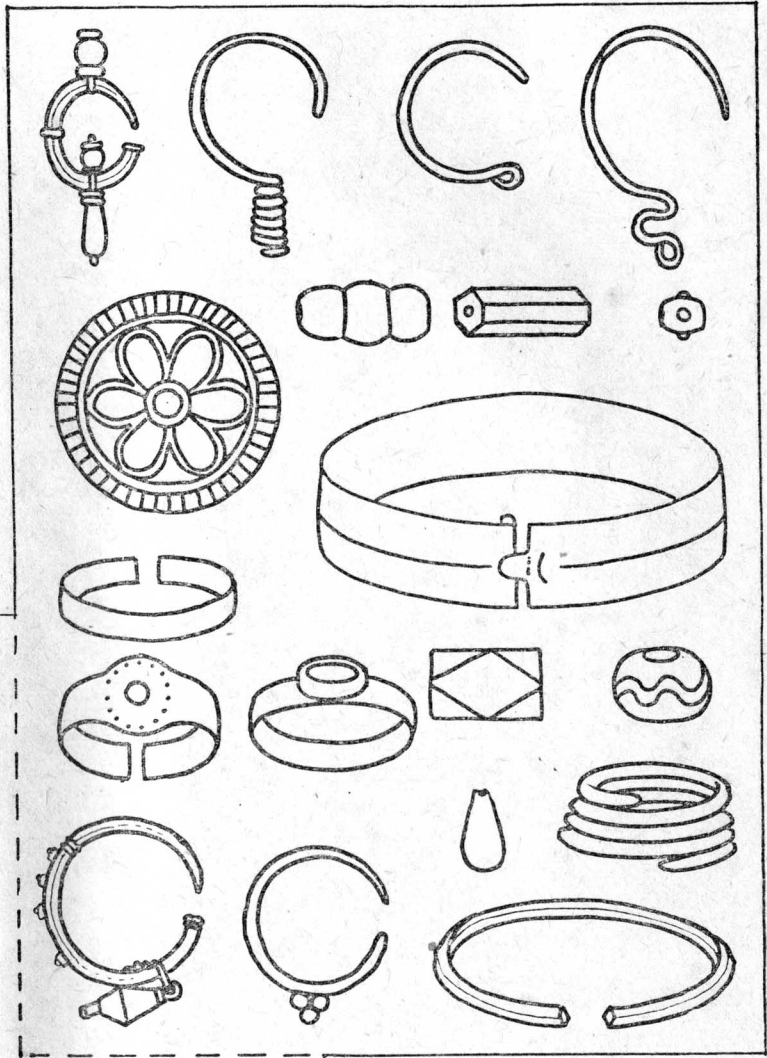
2

PL. XXIV. Piepteni de os cu dinți bilaterali. 1: Sălacea (Inv. 7052);
2: Valea lui Mihai (Inv. 1251).

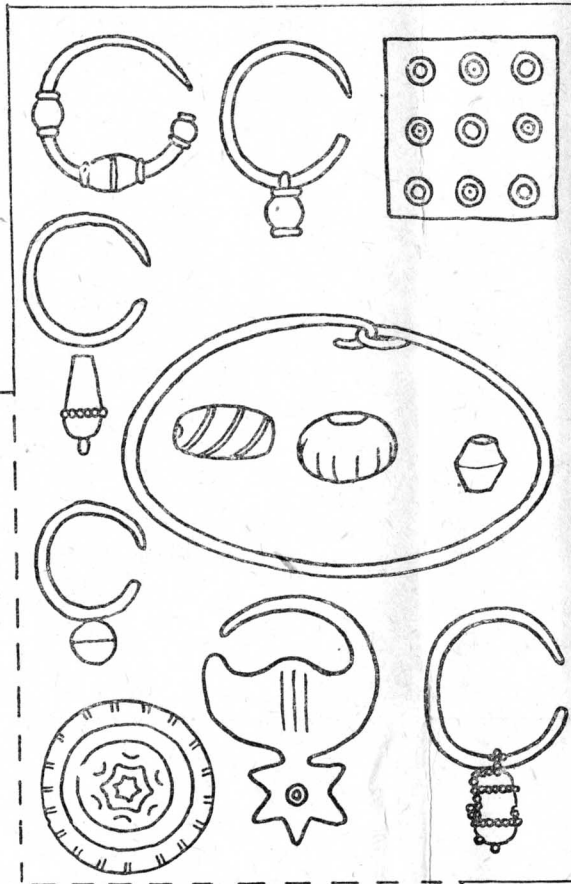

2

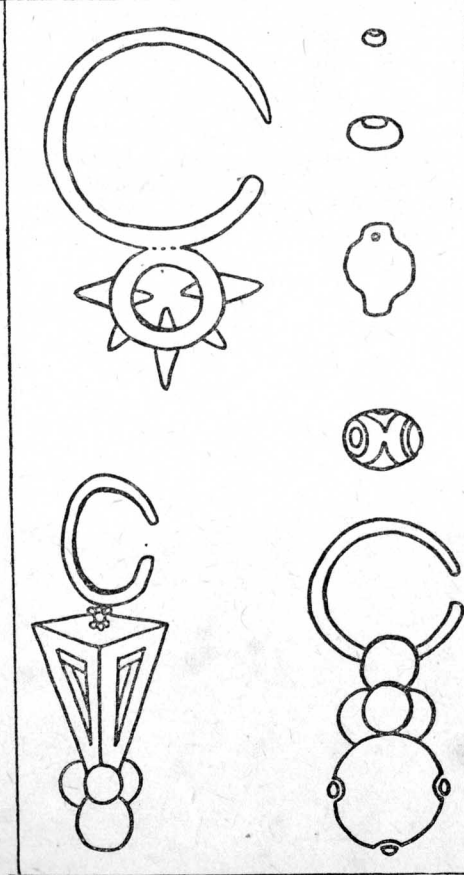
PL. XXV. Piepteni de os cu dinți bilaterali provenind din atelierul de la Biharea. 1: Biharea (Inv. 11249); 2: Biharea (Inv. 10916).

JÜNGERER HORIZONT

ÜBERGANGSHORIZONT

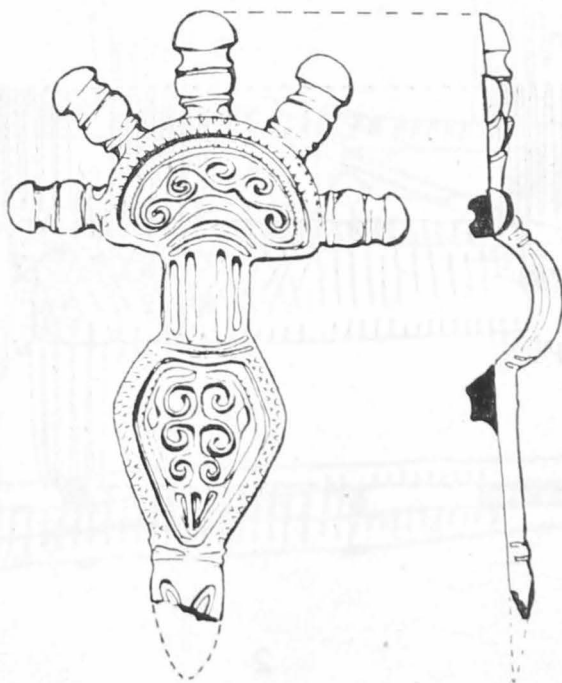

ÄLTERER HORIZONT

PL. XXVI. Piese de podoabă. Tabel cronologic (după Z. Člinska, Frauenschmuck aus dem 7—8 Jahrhundert in Karpatenbecken, in SAA, XXVI, 1975, p. 92, fig. 12).

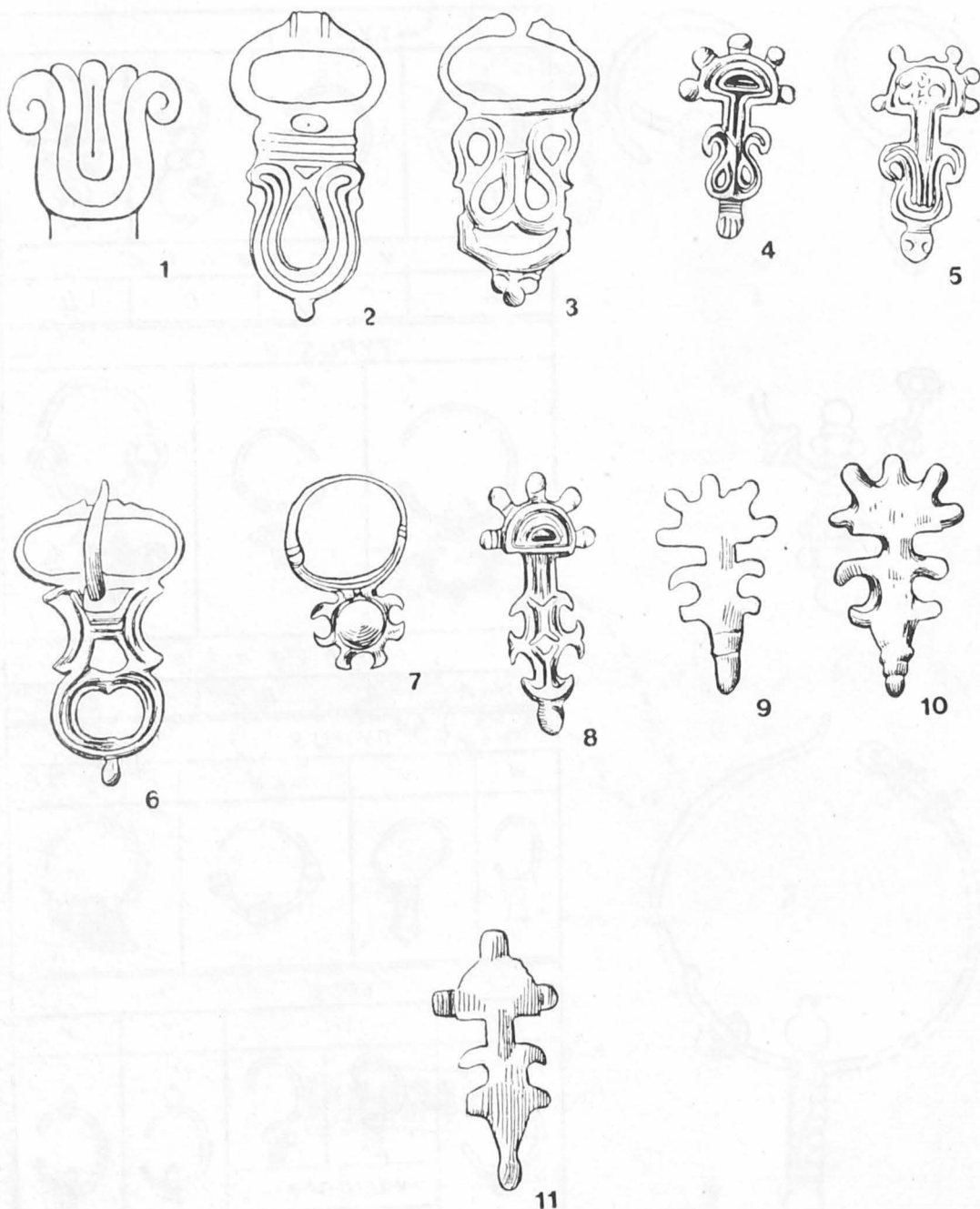

1

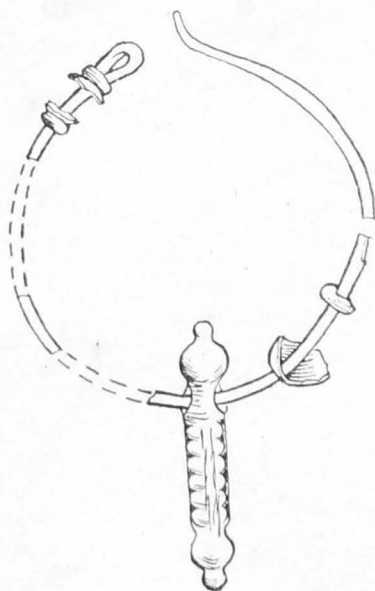
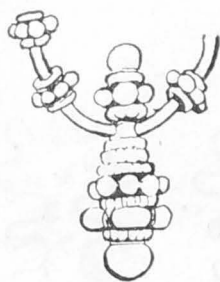
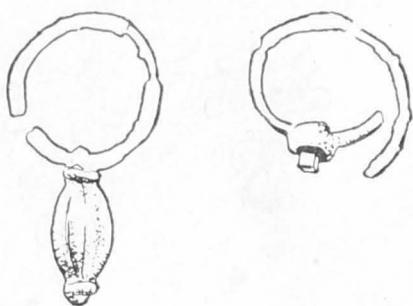

2

PL. XXVII. 1: Brățară de argint cu capetele îngroșate. Bihor (Inv. 2362);
2: Fibulă de bronz. Oradea (Inv. 6771).

PL. XXVIII. *Fibule digitate* (după A. Petre, *Contribuția atelierelor romano-bizantine la geneza unor tipuri de fibule „digitate” din veacurile VI—VII e.n., in SCIV, 17, 2, 1966, p. 255—276).*

TYPUS I			
v a r i a n t e			
A	B	C	D

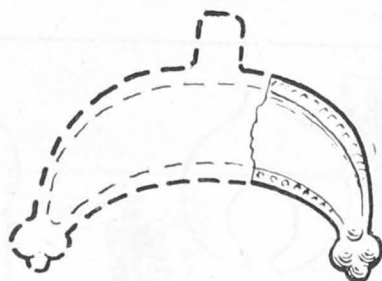
TYPUS II		
v a r i a n t e		
A	B	C

TYPUS			
III	IV	V	VI

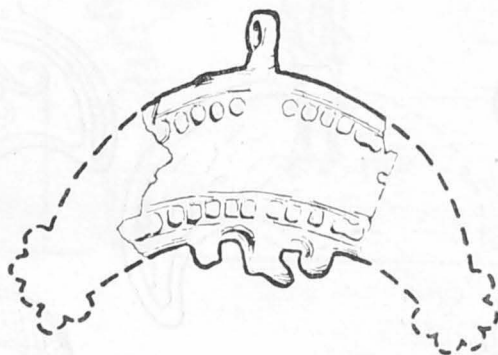
TYPUS			
VII	VIII		IX
	v a r i a n t e		
	A	B	

PL. XXIX. Cercei. 1: Chișineu Criș (Inv. 4090); 2: Târian (Inv. 4135); Tarcea (Inv. 4013).

PL. XXX. Cercei. Tabel tipologic (după Z. Ci-linska, op. cit., p. 65, fig. 1).

1

2

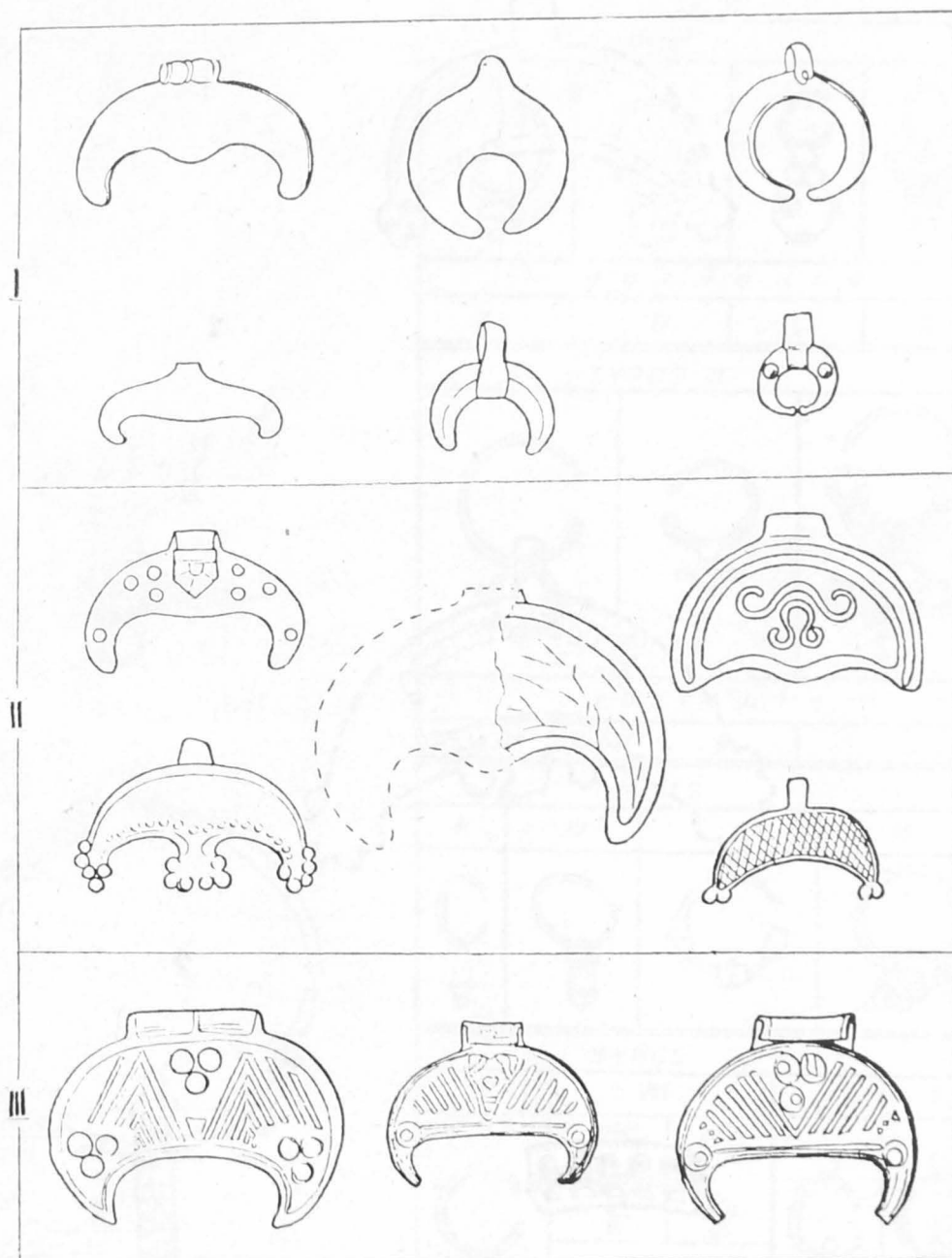

3

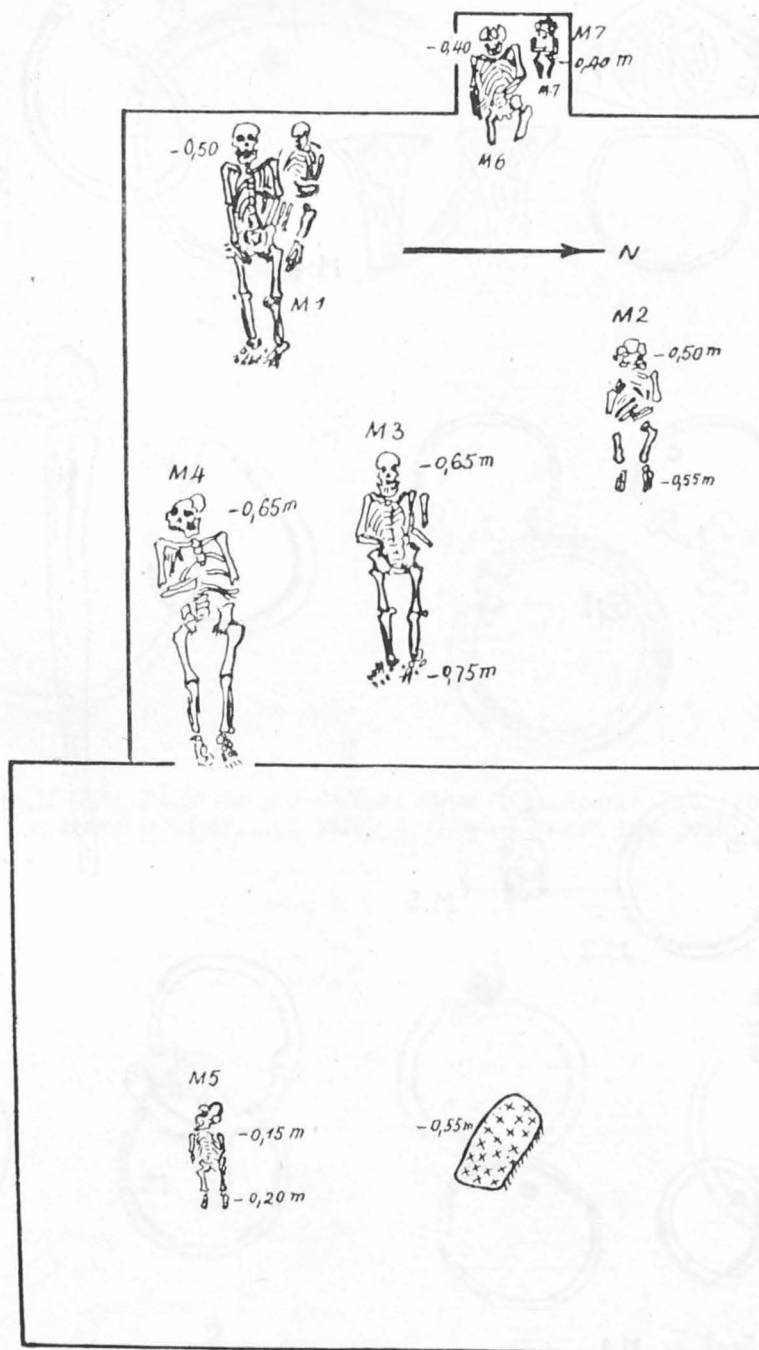
PL. XXXI. Pandantivi în formă de „lunulă” (de factură bizantină).

1: Curtuiuşeni (Inv. 2308); 2: Oradea (Inv. 3052);

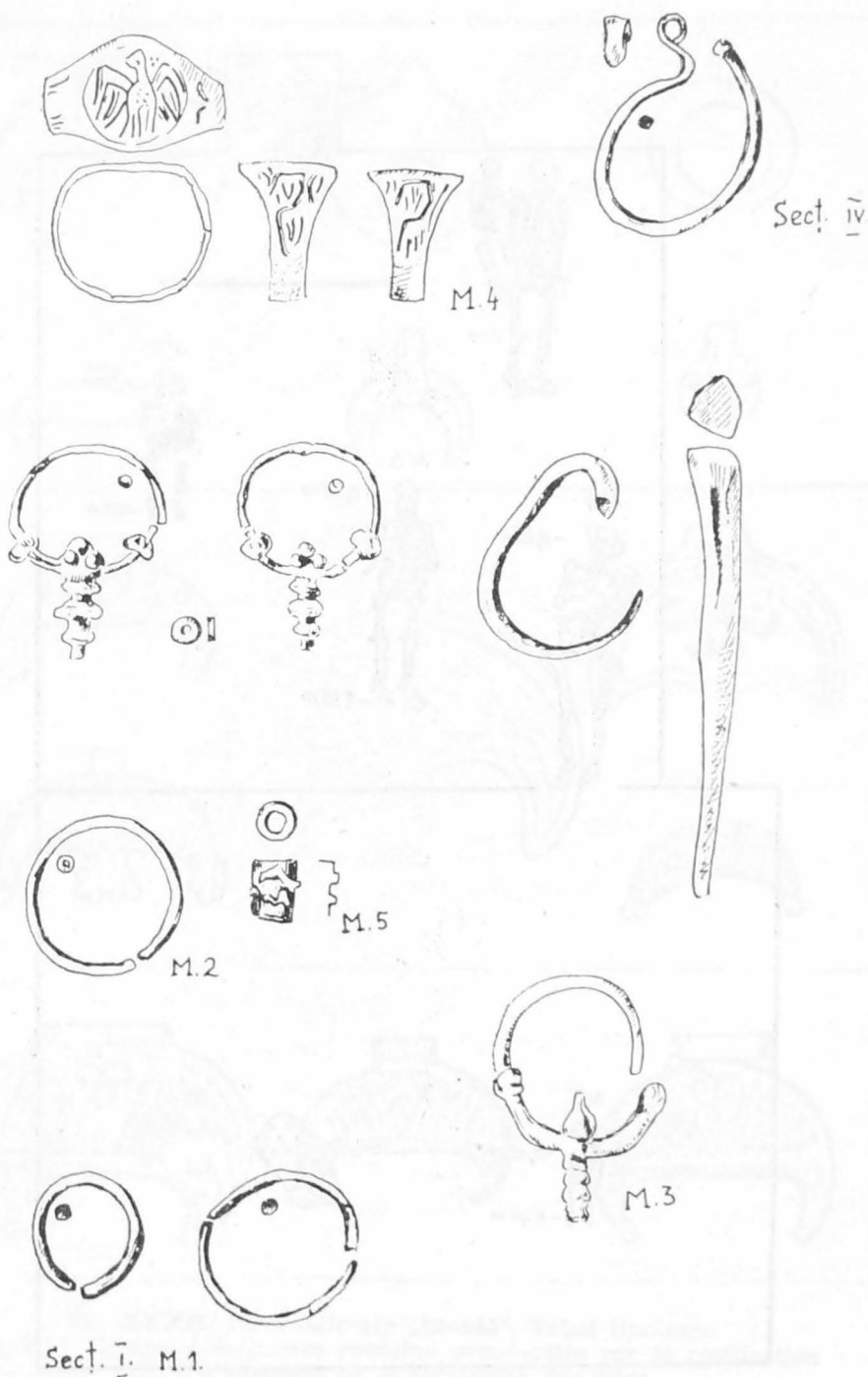
3: Curtuiuşeni (Inv. 2308 — mărgea?).

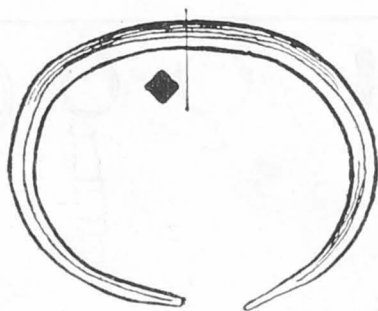
PL. XXXII. Pandativ tip „lunulă“. Tabel tipologic
 (după M. Comșa, *L'influence romaine provinciale sur la civilisation
 slave à l'époque de la formation des états*,
 în *Romanoslavica*, XVI, 1968, fig. 6).

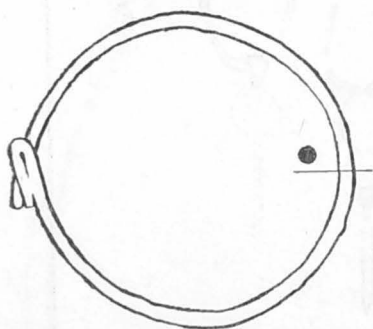
PL. XXXIII. *Schița de plan a cimitirului de la Oradea — Salca — Ghețarie (săpături N. Chidioșan).*

PL. XXXIV. Piese de podoabă (cercei, inele)
descoperite în cimitirul de la Oradea — Salca
(săpături N. Chidioșan).

1

2

3

PL. XXXV. Piese de podoabă. 1: Bihor? (Diademă?, Inv. 2380);
2: Bihor (cercel?, Inv. 3828); 3: Oradea (Inel?, Inv. 3056).

1

2

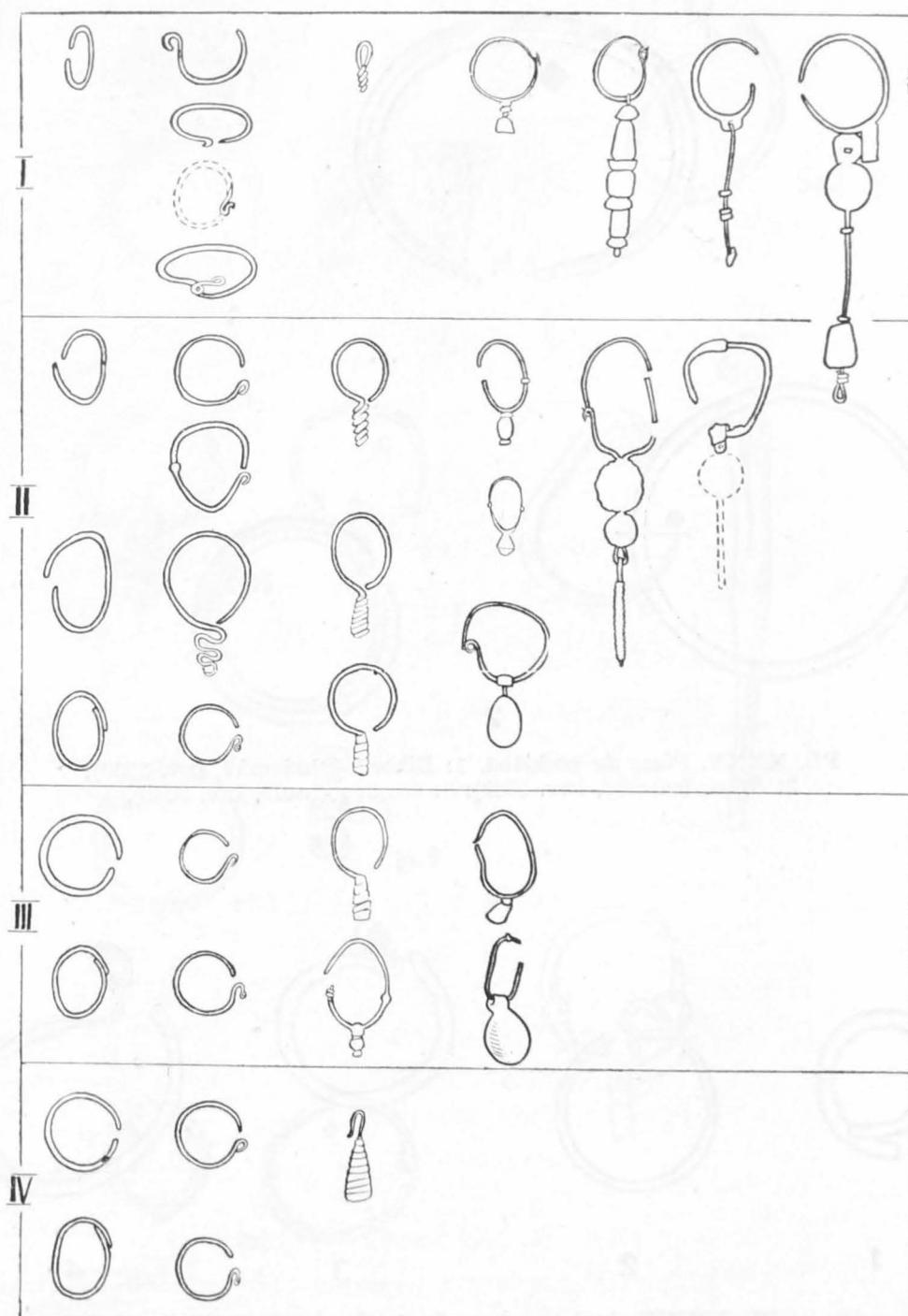

3

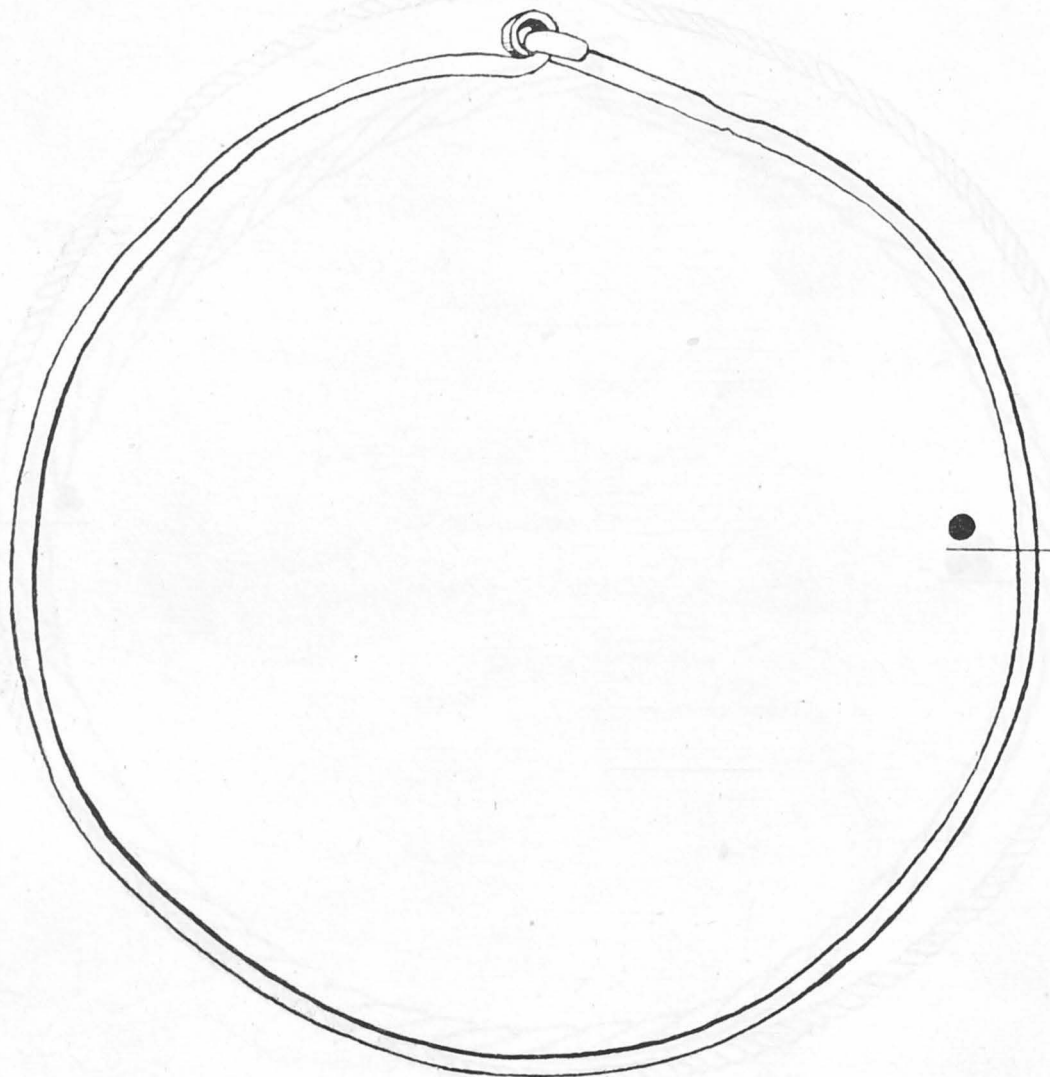

4

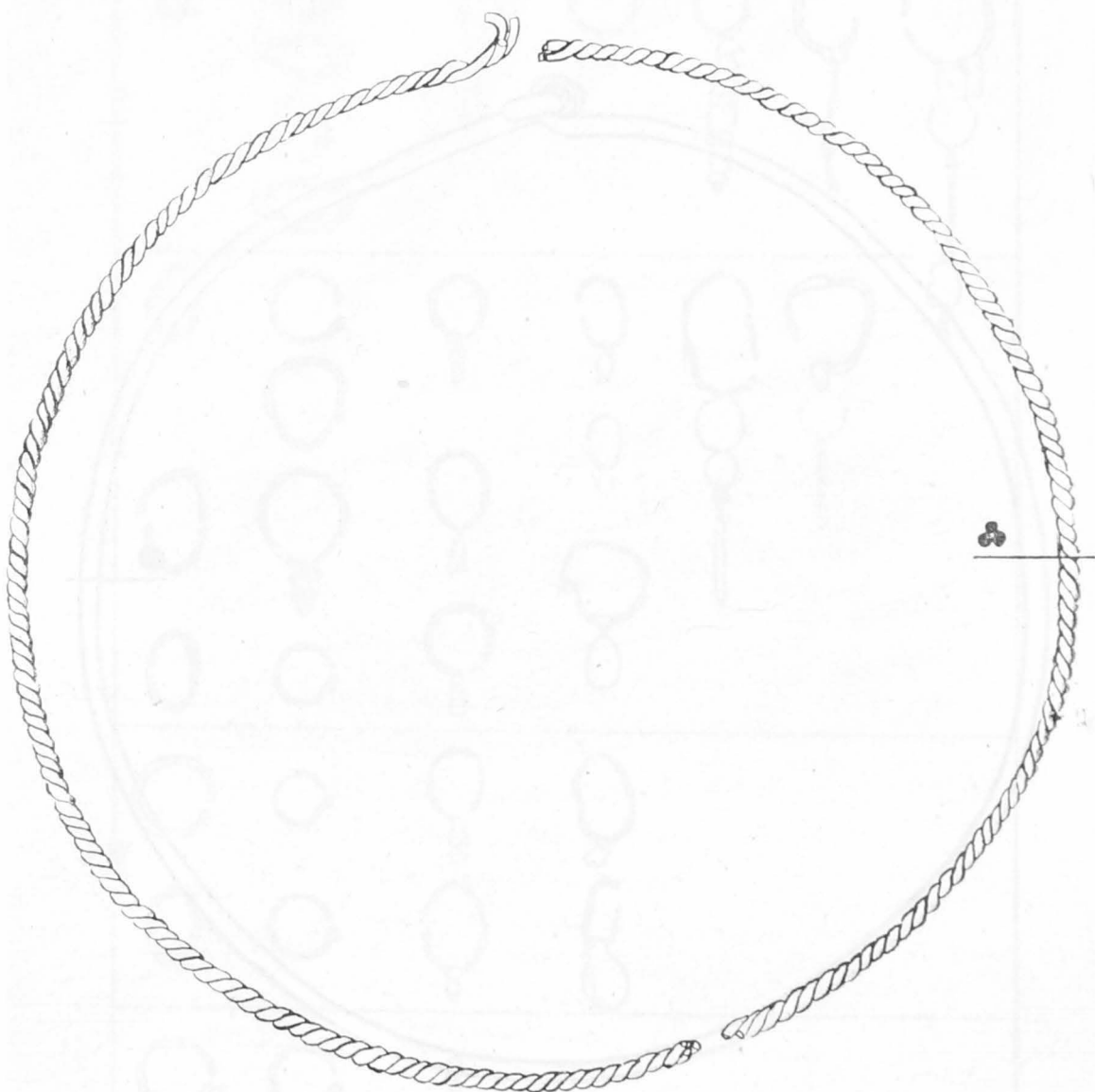
PL. XXXVI. Inele pentru păr. 1: Oradea (Inv. 4211);
2: Oradea (Inv. 4186) 3: Oradea (Inv. 3058);
4: Oradea (Inv. 4213).

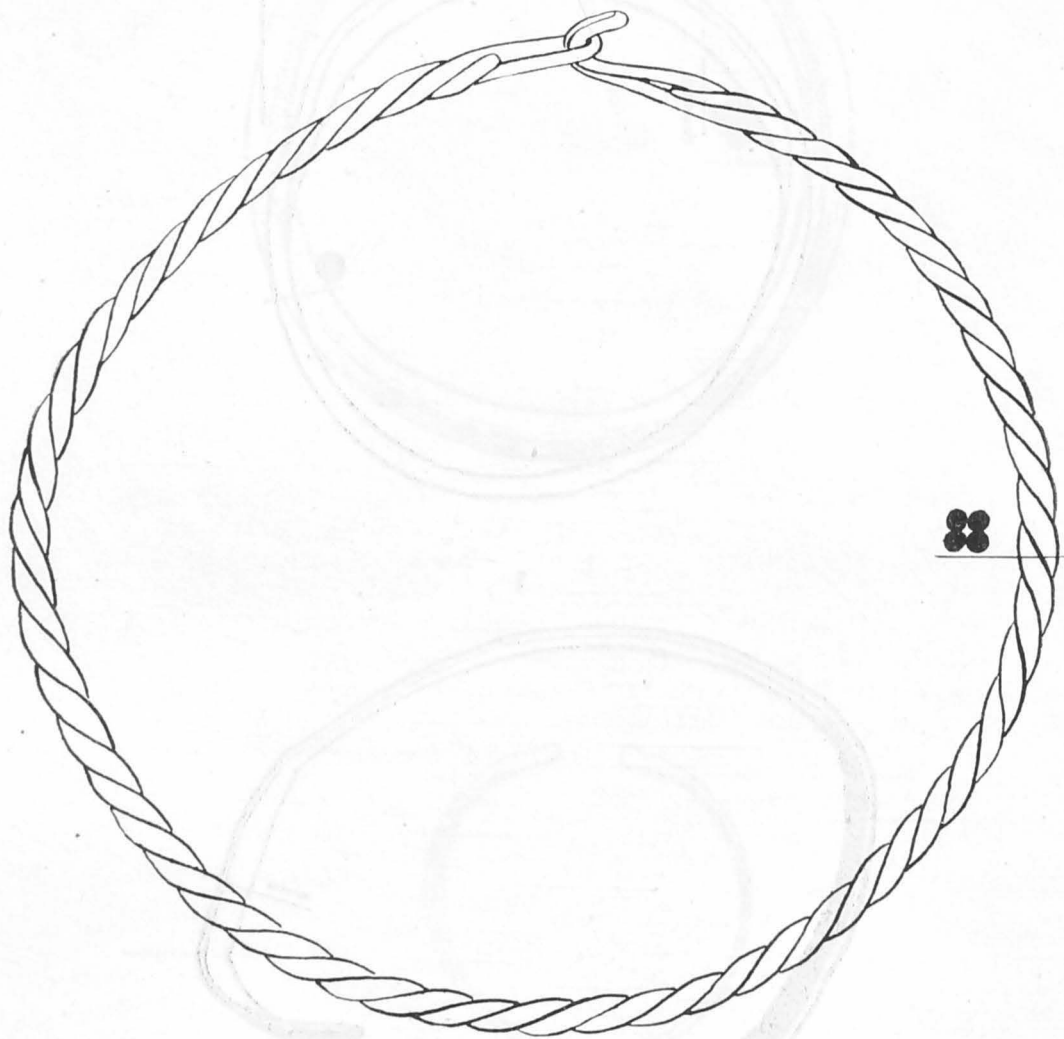
PL. XXXVII. Inele pentru păr. Tabel tipologic (după
M. Comșa, op. cit.)

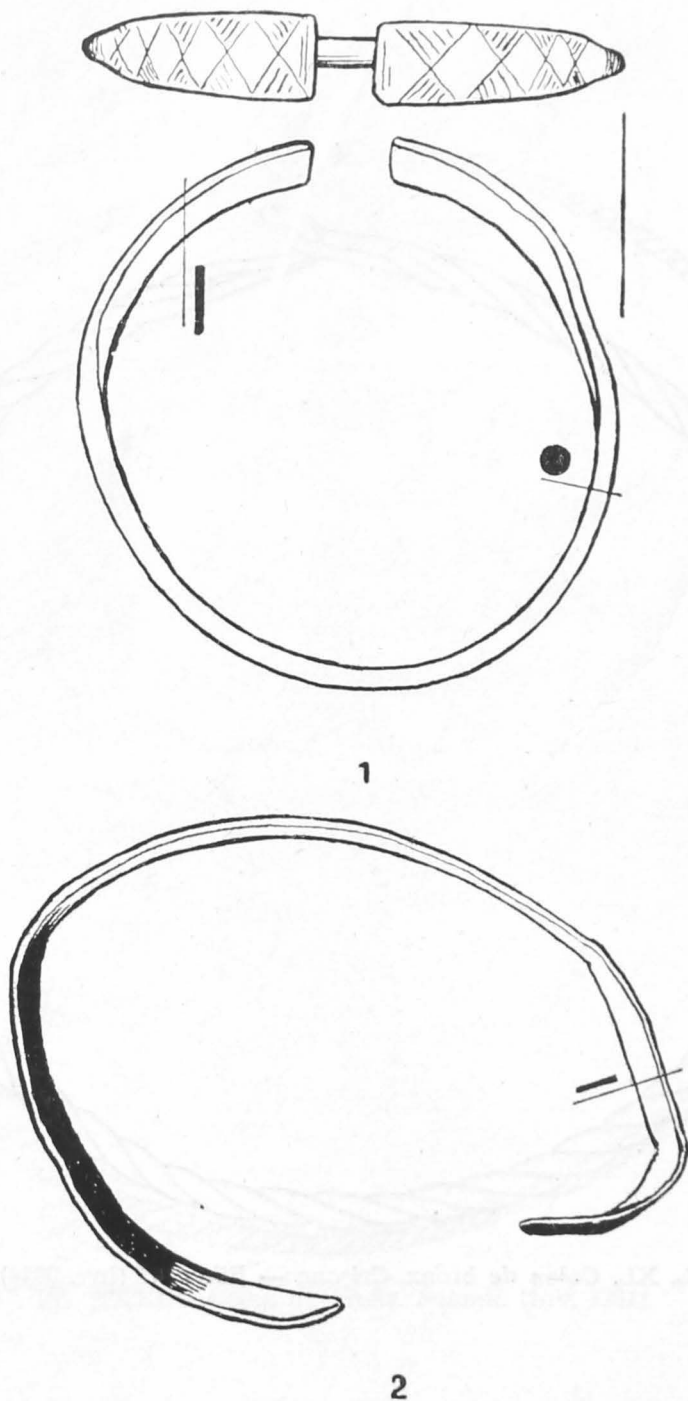
PL. XXXVIII. Colan de bronz. Curtuișeni (Inv. 1237).

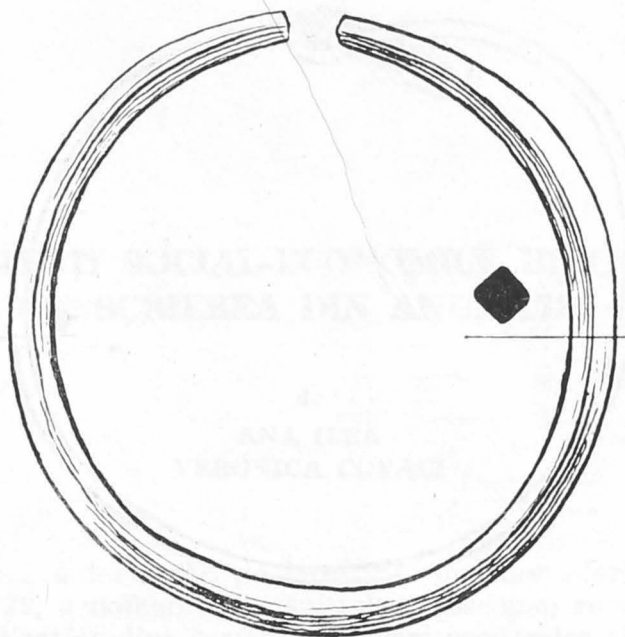
PL. XXXIX. Colan de bronz. Salonta (Inv. 1281).

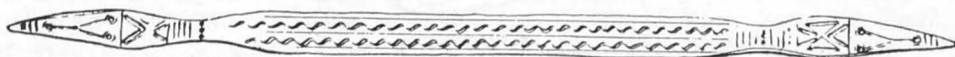
PL. XL. Colan de bronz. Crișana → Biharea? (Inv. 3024).

PL. XLI. Brățări. 1: Curtuiușeni (Inv. 2307/1);
2: Tărian (Inv. 4173).

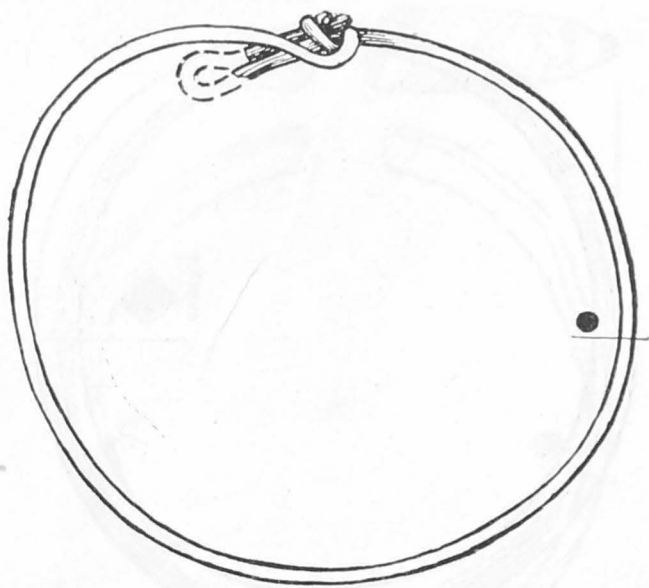

1

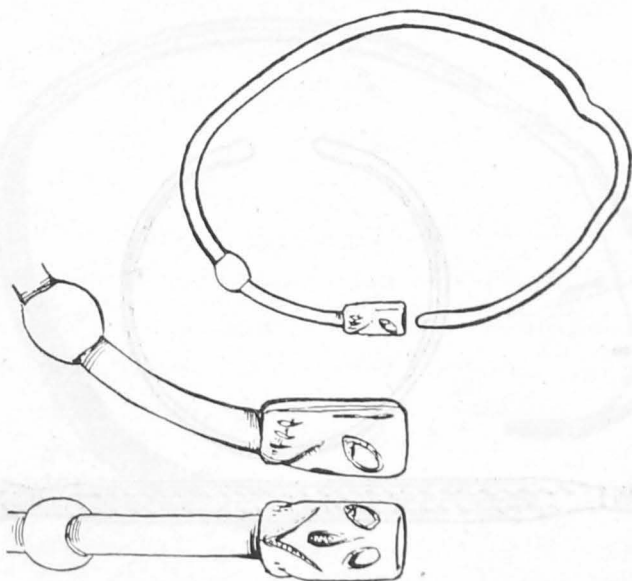
 cm

2

PL. XLII. Brățări. 1: Cauaceu (Inv. 3005);
2: Biharea (Inv. 1892).

1

2

PL. XLIII. *Brățări* (incerte). 1: *Valea lui Mihai* (colan pentru copil?, brățară; Inv. 2318); 2: *Belu* (Muzeul sătesc Belu, descoperită împreună cu monede din sec. XI—XII?!).